ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE

IURIDICA 1

OBSAH

A. A. Plotnieks: Socialistická revoluce a zákonnost (teoretický aspekt) 3
Taťána Pješčaková: Zákaz reformace in peius jako významný prostředek ochrany občanů v trestním řízení 23
Pavel Vojna: Politickoprávní význam vznesení obvinění v československém trestním řízení a v některých zahraničních procesních úpravách 43

СОДЕРЖАНИЕ

А. А. Плотниекс: Социалистическая революция и законность (теоретический аспект) 3
Татьяна Пещакова: Запрет преобразования к худшему как важное средство защиты граждан в уголовном производстве 23
Павел Война: Политико-правовое значение предъявления обвинения в чехословацком уголовном производстве и в некоторых зарубежных процессуальных регламентациях 43

INHALT

A. A. Plotnieks: Sozialistische Revolution und Gesetzlichkeit (theoretischer Aspekt) 3
Taťána Pješčaková: Das Verbot der reformatio in peius als wichtiges Mittel zum Schutz der Bürger im Strafverfahren 23
Pavel Vojna: Die politisch-rechtliche Bedeutung der Anschuldigung im tschechoslowakischen Strafverfahren und in einigen ausländischen prozessualen Regelungen 43

Vol. XXVII 1981 Pag. 1–88

© Univerzita Karlova Praha 1981

1981 Acta Universitatis Carolinae — Iuridica 1 Pag. 3—22

A. A. PLOTNIEKS

Socialistická revoluce a zákonnost (teoretický aspekt)

Koncepce socialistické zákonnosti stejně jako veškerá obecná teorie socialistického státu a práva vznikala na konkrétně historickém materiálu sovětského práva a v nejužším spojení s politickoorganizační a teoretickou činností komunistické strany, usilující o nastolení pevného režimu socialistické zákonnosti v sovětském státě. K okamžiku propuknutí socialistické revoluce v Rusku byla marxisticko-leninská teorie zákonnosti rozpracována především z aspektů ekonomické podmíněnosti, třídní podstaty a úlohy zákonnosti s akcentem na kritiku buržoazní zákonnosti.[1]) Zákonitosti fungování a rozvíjení zákonitosti po socialistické revoluci byly nastíněny jen v nejobecnějších rysech a zejména na úrovni vědeckých hypotéz. K. Marx a B. Engels vytýčili problém vztahu sociální revoluce a zákonnosti a poukázali přitom na nemožnost zachovat v revoluci zákony odpovídající již přežilým společensko-ekonomickým formacím,[2]) na zákonitou nevyhnutelnost nahradit zákonnost svržené panující třídy novou zákonností, i na přípustnost využití buržoazní zákonnosti proletariátem v některých okamžicích historického vývoje; současně varovali dělnickou stranu před přechodem na pozice buržoazní zákonnosti.[3]) Nutnost rozbití buržoazní zákonnosti v socialistické revoluci byla v období před Říjnovou revolucí s mimořádným důrazem objasňována V. I. Leninem.[4])

Zkušenost dělnické třídy Ruska s nastolováním zákonnosti nového typu může se oprávněně řadit k těm rysům Velké říjnové socialistické revoluce, které si zachovávají trvalý mezinárodní význam.[5]) Východiskem

[1]) Viz: Učenije K. Marksa, F. Engelsa, V. I. Lenina o socialističeskom gosudarstve i pravě. Moskva 1978, str. 256—261.

[2]) Viz: Process protiv Rejnskogo okružnogo komitěta děmokratov. Rječ Marksa. Marks, K., Engels, F.: Sočiněnija, sv. 6, str. 259.

[3]) Viz Engels, F.: Pismo Avgustu Bebelju, 18 nojabrja 1884 g. — Marks, K., Engels, F.: Sočiněnija, sv. 36, str. 205; tentýž: Vvěděnije k rabotě K. Marksa Klassovaja borba vo Francii s 1848 po 1850 g. — Tamtéž, sv. 22, str. 545.

[4]) Viz Lenin, V. I.: Dva mira. Poln. sobr. soč., sv. 20, str. 16.

[5]) Viz Lenin, V. I.: Dětskaja bolezň „levizny" v kommunismě. Tamtéž, sv. 41, str. 1.

boje za revoluční zákonnost byly programové požadavky bolševické strany.

Vůdčí a usměrňující úloha při vytváření základů socialistické zákonnosti a při jejím teoretickém zdůvodňování přísluší V. I. Leninovi. Tento vůdce revolučního proletariátu učil, že revoluční zákonnost je principem i metodou uskutečňování diktatury proletariátu.[6]) Nejednou se vracel k otázkám upevňování zákonnosti a podle konkrétní situace formuloval praktické úkoly v této oblasti. Současně upozorňoval na skutečnost, že se formy zajišťování a realizace zákonnosti mění pod vlivem vzájemného vztahu třídních sil a podmínek třídního boje. Ve dnech Říjnové revoluce, kdy byla pozornost dělnické třídy a její strany soustředěna na uchopení a organizování politické moci a kdy sovětské zákonodárství teprve vznikalo, V. I. Lenin ve svých návrzích prvních zákonodárných aktů sovětské moci naléhavě opakoval výzvu k zachovávání nejpřísnější, opravdu revoluční disciplíny.[7]) V prosinci roku 1917 V. I. Lenin požaduje nemilosrdné tresty za sebemenší narušení pravidel a zákonů sovětské společnosti.[8])

Termín „zákonnost" se v praxi lidových soudů ani v marxistické právní literatuře v roce 1917 a začátkem roku 1918 nepoužíval. Souviselo to s tím, že zatím neexistoval aspoň poněkud zřetelný systém norem nového práva a termín „zákonnost" byl chápán v souvislosti s realizací práva starého. V novinách z listopadu 1917 nacházíme výzvy k uvádění nových zákonů do života,[9]) konstatuje se, že zákonodárství dělnické a rolnické vlády „vtěluje do zákonodárných norem pouze skutečné výdobytky dělníků a rolníků".[10]) O revolučním pořádku se zmiňuje i usnesení sjezdu smírčích soudců Izjumského újezdu ze dne 20. prosince 1917,[11]) které bylo publikováno později.

V polovině roku 1918 vrcholí první stadium procesu vytváření socialistické zákonnosti. Dne 18. května 1918 přijal ÚV KSR(b) za předsednictví V. I. Lenina usnesení, které zavazuje členy strany uvádět do života dekrety sovětské moci a dbát, aby byly respektovány.[12]) „Zákonnost" a „zákonné jednání" připomíná řada aktů Rady lidových komisařů, jejichž návrhy byly

[6]) Viz např. tentýž: Očerednyje zadači sovětskoj vlasti. Tamtéž, sv. 36, str. 174, 182, 197; Rječ po finansovomu voprosu na zasedaniji VCIK 18 aprjelja 1918 g. Tamtéž, sv. 36, str. 227; Šesť tězisov ob očerednych zadačach Sovětskoj vlasti. Tamtéž, sv. 36, str. 278; O ljevom rebjačestvě i o mělkoburžuaznosti. Tamtéž, sv. 36, str. 300.

[7]) Viz tentýž: Rezoljucija (Zasedanije Petrogradskogo Sověta rabočich i soldatskich děputatov 25 okťabrja [7 nojabrja] 1917 g.). Tamtéž, sv. 35, str. 5; Rabočim, soldatam i krjesťjanam! Doklad o zemlje 26 okťabrja (8 nojabrja) 1917 g. (Vtoroj Vsjerosssijskij sjezd Sovětov.) Tamtéž, sv. 35, str. 11, 24; K nasjeleniju. Tamtéž, sv. 35, str. 66.

[8]) Viz tentýž: Kak organizovať sorevnovanije? Tamtéž, sv. 35, str. 201.

[9]) V. N.: Zakon i žizn'. Pravda, 1917, 17. 11., str. 4.

[10]) Rabočeje zakonodatělstvo revoljucionnogo pravitělstva. Izvěstija, 1917, 4. 11.

[11]) Matěrialy Narodnogo komissariata justicii. Moskva, 1918, č. 2, str. 33.

[12]) CPA IML, f. 17, op. 2, d. I, l. II; Vladimir Iljič Lenin. Biografičeskaja chronika, 5. díl. Moskva 1974, str. 467.

připraveny v létě 1918 pod bezprostředním vedením V. I. Lenina.[13]) Ve zprávě lidového komisaře spravedlnosti P. I. Stučky předložené úřadu Rady lidových komisařů RSFSR dne 5. července 1918 se píše o činnosti komisariátu při vyřizování stížností a žádostí ve věcech „nezákonného" omezování. P. I. Stučka objasňuje, v čem je smysl požadavku bezpodmínečně respektovat dekrety ústřední dělnické a rolnické vlády, a podtrhuje vedoucí úlohu dělnické třídy při nastolování režimu zákonnosti: „Podobné jevy ostatně neodstraníme pouhým vysvětlováním, co je zákonnost a nezákonnost. V této záležitosti se musí uplatnit vliv samotné uvědomělé dělnické masy.[14])

Obrovský politický význam mělo usnesení o revoluční zákonnosti, schválené mimořádným VI. všeruským sjezdem sovětů dne 8. listopadu 1918. Tímto dokumentem sovětská moc oficiálně prohlásila zákonnost metodou realizace socialistické státní moci. Usnesení o revoluční zákonnosti mělo mimořádný vliv i na obecnou teorii práva, neboť do správného světla postavilo řadu problémů v oblasti vztahu revoluční zákonnosti a dalších právních a politických institutů sovětské společnosti. V. I. Lenin ve svém „Návrhu tezí usnesení o přesném dodržování zákonů" zdůraznil organickou vazbu mezi rozvojem zákonodárství a zvyšováním zákonnosti. V listopadu 1918 byly již vydány dekrety ve všech odvětvích sovětského práva, existovala ústava RSFSR a kodex zákonů o matrikách, manželském, rodinném a poručenském právu. V. I. Lenin v této souvislosti konstatoval: „Zákonnost musí být zvýšena (neboli přísněji dodržována), neboť základy zákonů RSFSR jsou položeny".[15]) D. I. Kurskij ve svém vystoupení na sjezdu sovětů charakterizoval zákonnost jako princip činnosti socialistického státního aparátu.[16]) Ve schváleném textu usnesení se zákonnost označuje za nepostradatelný předpoklad „dalšího rozvoje a upevňování moci dělníků a rolníků v Rusku".[17])

V. I. Lenin přikládal veliký význam schválení usnesení o revoluční zákonnosti a osobně se postaral o jeho vydání tiskem. Když brožura vyšla, dal ji rozeslat všem členům kolegii a lidovým komisařům se svým průvodním dopisem ze dne 6. září 1919, v němž napsal: „Připomínám, že je bezpodmínečně nutné tento zákon přísně dodržovat."[18]) Brožura obsaho-

[13]) Viz Lenin, V. I.: Děkret o privlječeniji k zagotovke chljeba rabočich organizacij. V knize Leninskij sbornik, 18, str. 129—130; tentýž: Položenije o zagraditělnych rekvizicionnych prodovolstvěnnych otrjadach, dějstvujuščich na železnodorožnych i vodnych puťach. Tamtéž, str. 132—134.

[14]) CPA IML, f. 5, op. I, d. 2667, l. 39; Stučka, P.: Rajonnyj separatizm. Izvěstija, 1918, 6. června.

[15]) Lenin, V. I.: Nabrosok tězistov postanovljenija o točnom sobljuděnii zakonov. Poln. sobr. soč., sv. 37, str. 129.

[16]) Kurskij, D. I.: Izbrannyje staťji i rječi. Izd. 2. Moskva 1958, str. 45.

[17]) Sjezdy Sovětov Sojuza SSR, sojuznych i avtonomnych sovětskich socialističeskich respublik. 1917—1936 gg., t. 1. Moskva 1959, str. 93.

[18]) Lenin, V. I.: Vsjem členam kollegij i narkomam vsjech komissariatov. Poln.

vala kromě textu usnesení komentář, který napsal A. G. Gojchbarg. Nehledíme-li na jeho zcela populární charakter, je tento komentář v jistém smyslu teoreticky zajímavý. A. G. Gojchbarg vychází z charakteristiky sovětských zákonů jako výrazu zájmů pracujících a vyzývá, aby tyto zákony byly ze všech sil plněny. Podstatu usnesení spatřoval v tom, že dělnicko-rolnická moc „bude přísně trestat... narušitele svých zákonů, které byly vydány pro blaho dělného lidu" a že „požaduje, aby její zákony byly respektovány za všech okolností".[19])

V. I. Lenin usiloval o přísné dodržování socialistické zákonnosti i v těžkých letech občanské války a zahraniční intervence. Tak roku 1919 ve svém známém dopise dělníkům a rolníkům napsaném po vítězství nad Kolčakem vysvětloval význam zákonnosti v boji s třídním nepřítelem.[20])

S nástupem sovětského státu do epochy mírového rozvoje a se změnou podmínek a forem třídního boje vzrůstá úloha zákonnosti jako metody uskutečňování diktatury proletariátu. Současně se revoluční zákonnost stává předmětem nejživější diskuse nejen jako otázka praxe, ale i jako problém teoretický.

Fundamentální význam pro zpracování koncepce socialistické zákonnosti měly V. I. Leninem zformulované principy zákonnosti (jednotná zákonnost; přesné a účelné plnění zákona; získání mas pro boj proti porušování zákona; dynamičnost, nestrnulost zákonodárství; jednota zákonnosti a kultury) a jím objevená objektivní zákonitost upevňování zákonnosti v socialistickém státě. „Před námi stojí nyní úkol rozvinout občanský obrat — to vyžaduje nová ekonomická politika a k tomu je třeba větší revoluční zákonnosti," vyhlásil V. I. Lenin na IX. všeruském sjezdu sovětů. „Pochopitelně, že kdybychom vytyčili tento úkol jako hlavní v podmínkách ozbrojeného útoku, když se snažili zardousit sovětskou moc, byli bychom pedanty, hráli bychom si na revoluci, ale revoluci bychom nedělali. Čím více se dostáváme do podmínek, které jsou podmínkami trvalé a pevné moci, čím déle pokračuje rozvoj občanského obratu, tím naléhavěji je nutno vytyčit závazné heslo nastolení větší revoluční zákonnosti..."[21])

Usnesení X. sjezdu RKS(b) o nahrazení rozpisu dodávek (prodrazvjorstky) naturální daní zahájilo rozvíjení vztahů mezi městem a vesnicí založených na zbožní směně. V souvislosti s růstem vyhraněnosti nové ekonomické politiky začínaly se množit novinové a později i časopisecké články, jejichž tématem byla zákonnost. Diskuse o úloze zákonnosti při

sobr. soč., sv. 51, str. 45; dále viz tentýž: Pismo V. D. Bronč-Brujeviču, 17. děkabrja 1918 g. Tamtéž, sv. 50, str. 217.

[19]) Ispolňajtě zakony Sovětskoj Respubliky! Moskva—Petrohrad 1919, str. 11.

[20]) Viz Lenin, V. I.: Pismo k rabočim a kresťjanam po povodu pobědy nad Kolčakom. Poln. sobr. soč., sv. 39, str. 155.

[21]) Lenin, V. I.: O vnutrjenněj i vněšněj politike respubliki (IX Vsjerossijskij sjezd Sovětov). Poln. sobr. soč., sv. 44, str. 328—329.

realizaci nové ekonomické politiky byla započata statí A. Prigradova—Kudrina v Izvestijích, která se nazývala „O socialistické zákonnosti". Autor ostře odsuzoval případy, kdy se místní sověty nepodřídily dekretům vyšších orgánů sovětského státu nebo rozsudkům a rozhodnutím lidových soudů, kdy docházelo k nahrazování dekretů administrativními příkazy. Otázka upevňování zákonnosti v činnosti místních sovětů byla v tehdejších podmínkách nanejvýš ožehavá a pozornost tisku k ní byla nesporně užitečná; A. Prigradov-Kudrin měl naprostou pravdu, když požadoval „podřízení zákonu a jeho důsledné plnění, závaznost zákona jak pro všechny, tak především pro všechny představitele moci".[22]) Jinou věcí bylo, že teoretické zdůvodnění této nutnosti v jeho článcích bylo do jisté míry poplatno jeho idejím sociální hodnoty zákonnosti jako takové. „V základě právního řádu," psal A. Prigradov-Kurdin, „má ležet přísná zákonnost, to jest naprostá shoda jednání všech orgánů moci s existujícím zákonodárstvím, která zajišťuje normální běh života jakékoliv pospolitosti a vštěpuje do vědomí každého občana úctu k zákonu".[23]) Podobnou argumentaci nacházíme i ve stati „Naturální daň", v níž za „normální život země" je považován „pouze takový stav, kdy autorita právního řádu je upevňována nevyhnutelným uplatněním sankcí proti každému případu jeho narušení".[24])

O několik měsíců později se v tisku objevuje celá série statí, jejichž autoři — přední straničtí a sovětští činitelé i řadoví pracovníci justičních orgánů — se zabývali jak praktickými, tak i teoretickými otázkami revoluční zákonnosti. Takovýchto článků bylo jen v Pravdě a v Izvestijích v květnu až srpnu 1921 opublikováno více než dvacet. Naprostá většina autorů se zasazovala za zavedení režimu přísné zákonnosti v sovětském státu; jejich argumentace byla ovšem diferencovaná. Tak N. V. Krylenko (ve velmi úzkém zaměření na soudnictví) řešil otázku kvalitativní specifiky revoluční zákonnosti. Téma revoluční zákonnosti rozebíral jako téma „o možnosti nastolit v období revoluce přísně vymezené a neporušitelné normy, na základě kterých by byla proti nepřátelům daného společenského zřízení vedena represe jako opatření boje a obrany státu, který toto společenské zřízení ochraňuje; přitom by bylo zaručeno minimum omylů a dáno maximum garancí jednotlivým osobnostem".[25])

Jakmile se začíná upevňovat vědomí, že revoluční zákonnost je jedinou možnou metodou uskutečňování socialistické státní moci, v literatuře se stále častěji vyskytují pokusy objasnit změny, které v institutu zákonnosti vyvolala socialistická revoluce. Zpočátku se zdálo, že cestou k tomu je výzkum vlastností a kvalitativních rysů norem sovětského práva. A. G.

[22]) Prigradov (Kudrin), A.: O sobljuděnii zakonnosti. Izvěstija, 1921, 15 fevr.
[23]) Tamtéž.
[24]) Prigradov (Kudrin), A.: Naturalnyj nalog. Izvěstija, 1921, 20 marta.
[25]) Krylenko, N.: Na staruju těmu. Izvěstija, 1921, 20 maja.

Gojchbarg považoval za rozlišovací znak sovětského občanského práva přinucení.[26]) Jemu odporoval S. B. Členov, který správně tvrdil, že rozdíl mezi revoluční zákonností a zákonností buržoazní není ve formálních vlastnostech norem sovětského práva, ale v jejich třídní podstatě. S. B. Členov odmítal protikladnost pojmů „revoluce" a „zákonnost", neboť socialistická revoluce zahrnuje dlouhé období výstavby, v jehož určitých etapách se zachovává „zbožní hospodářství".[27]) Předpoklad, že existence soukromozbožních vztahů je předpokladem ustavení revoluční zákonnosti v socialistickém státě měl za následek chybný závěr, že hlavním principem válečného komunismu byla účelovost a že revoluční zákonnost vznikla až teprve s přechodem k nové ekonomické politice. V. N. Sarabjanov jako jeden z prvních radil, aby institut zákonnosti byl zkoumán nejenom v souvislosti s novou ekonomickou politikou, ale i se společností diktatury proletariátu. Avšak přezíravý vztah k normám sovětského práva a nedocenění možnosti normativněprávní úpravy materiálních společenských vztahů nejenom jemu samotnému zabránily uskutečnit tento úmysl, ale vůbec stimulovaly faktické odmítání institutu zákonnosti v socialistickém státě. Úlohu zákonodárce spatřoval V. N. Sarabjanov v tom, aby se „ani ne tak staral o dispozitivní normy práva, jako spíše aby přezkoumal, změnil a zrušil normy válečného období" a aby nedovolil torpédovat novou ekonomickou politiku „ve jménu zákona".[28])

Rozhodující vliv na teoretické zpracování problému revoluční zákonnosti měla usnesení XI. všeruské konference RKS(b), na níž byl potvrzen politický kurs strany na všestranné upevnění zákonnosti. Konference označila za úkol dne „zavedení přísné revoluční zákonnosti do všech oblastí života".[29]) Usnesením stranické konference byl ukončen spor o to, je-li či není-li potřebný institut zákonnosti v socialistickém státě. Po konferenci zdůrazňovali nutnost zákonnosti ve svých veřejných projevech M. I. Kalinin a D. I. Kurskij.[30]) V tomto období se objevují stati, které pojednávají o ochraně práv osobnosti a o revoluční zákonnosti jako o jedné ze stránek třídního boje.

V souvislosti s dosaženými úspěchy při nastolování režimu přísné zákonnosti v zemi nabyl mimořádného významu pro praxi i teorii aspekt otázky revoluční zákonnosti, týkající se její třídní povahy a kvalitativní specifičnosti. První seriózní rozbor těchto hledisek problému revoluční

[26]) Gojchbarg, A.: Bazis i nadstrojka. Izvěstija, 1921, 4 avg.

[27]) Členov, S.: Ekonomičeskaja politika i revoljucionnaja zakonnosť. Narodnoje chozjajstvo, 1921, č. 8—9, str. 24.

[28]) Sarabjanov, V.: Diktatura proletariata, pravo i revoljucionnaja zakonnosť. Narodnoje chozjajstvo, 1921, č. 8—9, str. 34.

[29]) KPSS v rezoljucijach i rešenijach sjezdov, konferencij i plenumov CK, sv. 2, Moskva 1970, str. 306.

[30]) Matěrialy Narodnogo komissariata justicii. Vyp. 16—17. Moskva 1922, str. 9, 94—95.

zákonnosti nacházíme u P. I. Stučky a Ja. N. Branděnburgského. P. I. Stučka ironizoval nezdůvodněnou domněnku V. N. Sarabjanova, podle níž právo a zákonnost invertují ve svůj protiklad a nezákonnost se přemění v zákonnost, jestliže se prý přidá slovíčko „revoluční"; přitom objasnil, že smyslem revoluční zákonnosti je „čestně, tj. podle revolučního svědomí plnit zákony, a to bez ohledu na cokoliv".[31]) Ja. N. Branděnburgskij konstatoval, že obsah pojmu revoluční zákonnost není vyčerpán požadavkem, aby „každé jednání představitele moci bylo založeno na nějakém zákonném podkladu", ale že zahrnuje i zabezpečení práv osobnosti. Když ukazuje na příčiny nastolení přísné zákonnosti, vedle nutnosti upevnit výsledky Říjnové revoluce a zajistit hospodářskou obrodu uvádí i to, že diktatura proletariátu je státní organizací a že „v rámci této státní organizace musí být zajištěna zákonnost".[32]) Úsilí o podrobnější rozbor tohoto aspektu marxistickou právní frontou bylo vyvoláno potřebou reagovat na vystoupení starých profesorů sdružených kolem časopisu „Pravo i žizň", který začal vycházet roku 1922. Tato skupina vyhlásila podporu stranickému kursu na všestranné upevnění režimu revoluční zákonnosti, avšak tuto zákonnost chápala jako obrodu buržoazní zákonnosti a jejích tradičních formálně právních záruk; proklamovala zákonnost jako „zákonnost společenského života... nezávisející na ekonomických formách a politických podmínkách... existence".[33]) Tento pokus o zaměnění revoluční zákonnosti jakousi všeobecnou zákonností narazil na energický odpor. Ja. N. Branděrburgskij, když komentoval A. N. Trajninem vyjádřené obavy z možného spojování slov „revoluční" a „zákonnost", napsal v té době nejúplnější charakteristiku revoluční zákonnosti jak z hlediska její třídní podstaty („slouží ochraně zájmů dělnicko-rolnického státu a potřeb pracujících"), tak i vzhledem k její tvůrčí úloze v revolučním procesu (za vůdčí princip považuje nikoliv mrtvou literu zákona, ale jeho skutečný revoluční smysl; revoluční zákonnost „nevylučuje revoluční účelnost, má se s ní vzájemně doplňovat") i vzhledem ke specifice její realizace (vidí ji v menší spoutanosti ustálenými normami, než jakou vykazuje „obyčejná zákonnost"; v možnosti volnějšího hodnocení zájmů v konfliktních situacích).[34])

Až do roku 1922 zůstával stranou zájmu sovětské právnické literatury problém vztahu zákonnosti a diktatury. O významu, který komunistická strana přikládala této otázce, lze soudit podle „Tezí pro agitátory k pátému výročí Říjnové revoluce", které byly vypracovány agitačně-propagačním oddělením ÚV RKS(b). Zde je rozváděna myšlenka, že revoluční zákonnost

[31]) Stučka, P.: Revoljucionnaja zakonnosť? Izvěstija, 1922, 25 marta.

[32]) Branděnburgskij, Ja.: Revoljucionnaja zakonnosť, prokuratura i advokatura. Sovětskoje pravo, 1922, č. 2, str. 3—4.

[33]) Naši zadači. Pravo i žizň, 1922, č. 1, str. 3.

[34]) Branděnburgskij, Ja.: Prosto zakonnosť ili revoljucionnaja zakonnosť? Ježenědělnik sovětskoj justiciji, 1922, č. 31—32, str. 1—2.

jako metoda jednání nemůže být stavěna do protikladu vůči diktatuře proletariátu, která mění metody své činnosti v závislosti na měnící se situaci.[35]) Řádný rozbor tohoto problému poprvé provedl P. I. Stučka. Odvolávaje se na leninské ideje o vztahu diktatury a zákonnosti, P. I. Stučka charakterizoval revoluční zákonnost jako jednu z metod realizace diktatury proletariátu. „Soudruh Lenin vysvětluje, že diktatura vůbec je politická moc neomezená jakýmikoliv zákony, tj. jakýmikoliv zákony vydanými mocí, která je cizí této diktatuře. To ovšem nevylučuje používání zákonů, vydaných samotnou touto diktaturou, neboť na ní záleží, považuje-li za účelnější jednat prostřednictvím jednotlivých zvláštních opatření anebo jednat organizovaně, tj. cestou všeobecných norem, obecných dekretů, tj. zákonů. Diktatura může fungovat mimořádnými prostředky (např. Čeka), anebo prostředky obvyklými (revoluční zákonnost).“[36]) Nejdůležitějším charakteristickým znakem revoluční zákonnosti je skutečnost, že jejím právním základem jsou zákony nové třídy. Tato Stučkova teze byla pak rozvinuta v knize „Učení o státě a o ústavě RSFSR“. P. I. Stučka vyzýval, aby se k rozboru obsahu pojmu „zákonnost“ přistupovalo z revolučně-třídních pozic. Tento požadavek zdůvodňoval tím, že zákonnost sama o sobě „je pouze organizovaný způsob řízení státu“, že „zákon a zákonnost samy o sobě jsou pouze formou, jejíž obsah je závislý na tom, která třída je u moci a čí třídní právo tento stát ochraňuje a uskutečňuje“.[37])

Lze tedy konstatovat, že koncem roku 1922 byly již dosaženy zřetelné úspěchy ve formování koncepce socialistické zákonnosti. Mezi ně především patří objasnění třídní podstaty Říjnem zrozené zákonnosti a její úlohy při realizaci diktatury proletariátu a dále úzké vazby mezi revoluční zákonností a sovětským zákonodárstvím.

Po vzniku Svazu sovětských socialistických republik a po přijetí prvních všesvazových zákonodárných aktů stává se aktuálním úkolem zajištění jednotné zákonnosti ve všesvazovém měřítku. V referátu M. I. Kalinina na III. všesvazovém sjezdu sovětů byla za důležitý předpoklad upevnění revoluční zákonnosti označena „součinnost širokých vrstev obyvatelstva Svazu“.[38]) V souvislosti se schválením ústavy RSFSR z roku 1924 N. V. Krylenko a P. I. Stučka vytyčili problém vzájemného vztahu běžné a ústavní zákonnosti. Všeobecnou pozornost vůči tématu zákonnosti vyvolal dopis V. I. Lenina „O »dvojím« podřízení a zákonnosti“, který byl uveřejněn v Pravdě dne 23. dubna 1925, a směrnice XIV. všesvazové konference RKS(b). Na této konferenci přednesl A. A. Solc referát „O re-

[35]) Izvěstija, 1922, 7 okt.

[36]) Stučka, P.: Diktatura proletariata i sovětskaja feděracija. Vlasť Sovětov, 1922, č. 10, str. 5.

[37]) Stučka, P.: Učenije o gosudarstvě i o Konstitucii RSFSR. 2. vyd., Moskva 1923, str. 296.

[38]) Rabočij sud, 1925, č. 17—18, str. 727.

voluční zákonnosti", v němž bylo upevnění revoluční zákonnosti hodnoceno jako předpoklad definitivního upevnění sovětské moci. Tato teze byla vtělena i do rezoluce konference. Konference uložila Ústřednímu výboru a Ústřední kontrolní komisi vypracovat nezbytné organizační opatření k upevnění revoluční zákonnosti. V duchu této rezoluce začaly stranické organizace věnovat více pozornosti práci justičních orgánů. V důsledku toho — jak se konstatuje ve zprávě informačního oddělení ÚV RKS(b) — byly dosaženy významné úspěchy při upevňování režimu zákonnosti v celé zemi.[39])

Po III. všesvazovém sjezdu sovětů byla sestavena komise ÚKK VKS(b) a ÚVV SSSR k výzkumu stavu revoluční zákonnosti; v jejím čele stál A. A. Solc, mezi členy byli N. V. Krylenko a P. I. Stučka. Komise vydávala praktická doporučení k upevnění revoluční zákonnosti, ve své činnosti se však zabývala i řadou teoretických otázek. Pracovním východiskem komise byly teze A. A. Solce a N. V. Krylenka. Oba autoři považovali za nutné zvýšit autoritu orgánů prokuratury, rozcházeli se však v představách o opatřeních, která by k tomu měla být uplatněna. A. A. Solc navrhoval zřídit všesvazovou prokuraturu. Zdůvodňoval to tím, že „principy zákona a zákonnosti mají být v SSSR vcelku jednotné a prosazování a ochrana zákonnosti mají být vedeny z jednotného řídícího centra".[40]) Současně však cestu k zvýšení autority orgánů prokuratury a efektivnosti jejich činnosti spatřoval v zapojení těchto orgánů do kontrolních komisí strany a dále ve zrušení prokurátorského dozoru nad zákonností v soudnictví a v zintenzívnění prokurátorského dozoru nad činností „administrátorů".[41]) Tyto návrhy přímo vyplývaly z chápání podstaty revoluční zákonnosti, jako „... nastolení takového řádu, který všemu obyvatelstvu dává možnost bez překážek využívat poskytnutá práva, kdy tato poskytnutá práva jsou chráněna mocí a nikoliv porušována jednotlivými jejími činiteli"; jako „nastolení takového řádu řízení, který je důsledně založen na zákonech země, řádu, kde není místa ani pro svévolné zákonodárství jednotlivých představitelů moci (zejména pro ukládání daní), ani pro zvoli, ani pro despotismus"; jako „zesílení boje proti administrativní zvůli, proti rozkrádání, nešetrnosti, licoměrnosti a proti všemožným případům zneužívání úřední pravomoci. S tím souvisí i zvláštní pozornost otázkám represívní politiky ...".[42])

N. V. Krylenko ve svých tezích hájil leninskou ideu a organizaci prokuratury nezávislé na místních vlivech a přísně centralizované. Svůj nesouhlas s návrhem na spojení prokuratury se stranickými kontrolními

[39]) CPA IML, f. 17, op. 69, d. 186, l. 66—67.
[40]) Tamtéž, f. 17, op. 68, d. 562, l. 106.
[41]) Tamtéž, l. 102—104.
[42]) Tamtéž, op. 69, d. 186, l. 101.

komisemi zdůvodnil takto: „Zkušenosti s kontrolními komisemi ukazují, že pro ně stojí otázky účelnosti výše než otázky formálního dozoru; na úrovni místních orgánů to vede k nadřazenosti takzvané „revoluční účelnosti“ ... nad formálním zákonem.“[43])

Komise v zásadě přijala stanoviska A. A. Solce. Doporučila mj. tato opatření k upevnění revoluční zákonnosti: zřízení všesvazové prokuratury organicky spjaté s ÚKK; zvýšení úlohy nejvyšších soudů v oblasti soudního dozoru; soustředění aktivity prokuratury na obecný dozor nad činností „agentů moci“; rozšíření praxe výjezdních zasedání soudů a urychlení projednávání věcí soudy.[44])

V létě roku 1926 projednalo Organizační byro ÚV VKS(b) plnění stranických směrnic o upevňování revoluční zákonnosti.[45]) K dalšímu plnění tohoto úkolu ustavil ÚV VKS(b) komisi pro otázky uskutečňování stranických směrnic ve věci revoluční zákonnosti. Předsedou této komise byl jmenován A. A. Solc, členy N. V. Krylenko, D. I. Kurskij, P. I. Stučka a další. Na prvním zasedání komise byla zřízena subkomise pod vedením D. I. Kurského. Ten napsal a dal všem členům subkomise rozeslat přípravný materiál, po jehož obdržení a prostudování zaslal P. I. Stučka D. I. Kurskému dne 22. listopadu 1926 své připomínky ve formě tezí. Mají i teoreticky zajímavý obsah. „Domnívám se,“ píše P. I. Stučka, „že jestliže vážně hovoříme o zavedení zákonnosti, musíme se nejprve zamyslit nad samotným zákonem, nad jeho zjednodušením, nad jeho koordinovaností, popularizaci, nad tím, jak oddělit čistě technická pravidla a instrukce... od každodenních a nejobecnějších pravidel.“ Kromě praktických opatření (zjednodušení formy zákonů, zapojení obyvatelstva do boje za zákonnost atd.) navrhoval P. I. Stučka šířeji využívat možností vědy (uskutečnit dotazníkový průzkum „nezákonností“ a boje proti nim).[46])

Ve druhé polovině dvacátých let byla pozornost vědců i praktiků soustředěna k problematice vztahu revoluční zákonnosti a revoluční účelnosti, i když pokračovalo zpracovávání i takových aspektů koncepce socialistické zákonnosti, jako je obsah pojmu zákonnost, leninské principy, předpoklady a záruky zákonnosti. Impulsem k obnovení diskuse o vzájemném vztahu zákonnosti a účelovosti, která poněkud utichla po roce 1921, se stal referát A. A. Solce „O revoluční zákonnosti“ na gubernské poradě advokátů, prokuratury a soudů, který byl uveřejněn v Pravdě a v Izvestijích dne 24. listopadu 1925. Referent kladl hlavní důraz na nevázanost orgánů aplikujících právo právními normami a na vychvalování principu

[43]) Tamtéž, f. 17, op. 68, d. 562, l. 99.

[44]) Tamtéž, op. 69, d. 186, l. 114.

[45]) Plan raboty Orgjuro CK na mart—avgust 1926 g. Izvěstija CK VKS(b), 1926, č. 10—11, str. 2; Plan raboty Politbjuro CK i Plenuma CK na 1926 g. Tamtéž, č. 15, str. 6.

[46]) Tamtéž, f. 153, op. 1, d. 48, l. 1—2.

účelovosti v jejich činnosti. Jak se dále ukázalo, s výjimkou K. A. Archippova a Je. G. Širvindta sovětští právní vědci s A. A. Solcem nesouhlasili. Dne 8. prosince Pravda i Izvestija umístily rozsáhlou odezvu N. V. Krylenka, nazvanou „O filosofických vystoupeních s. Solce na téma o „revoluční zákonnosti", o „starém" a „novém" právu a o jeho praktických návrzích v těchto otázkách." Krylenkova stať groteskní formou odhalovala teoretickou a logickou neudržitelnost „doktríny" A. A. Solce a její nesoulad s leninským pojetím zákonnosti.

Označením pozice A. A. Solce za vědecky neudržitelnou diskuse o vzájemném vztahu principů zákonnosti a účelovosti neskončila. Proces aplikace právních norem byl v této době ještě málo zvládnut a problémy kritérií, jimiž se je nutno řídit při uplatňování práva, při konkretizaci norem v procesu jejich aplikace a při stanovení mezí této konkretizace se často ztrácely ze zřetele v diskusích o účelnosti. Přestože již byl uveřejněn dopis V. I. Lenina „O »dvojí« podřízenosti a zákonitosti", A. A. Solc i jeho první kritikové stavěli účelovost do protikladu k zákonnosti. V článcích V. P. Antonova-Saratovského, P. A. Lebeděva a V. I. Jachontova byla kritika názorů A. A. Solce spojena s pokusy o nové řešení problematiky vzájemného vztahu revoluční zákonnosti a revoluční účelovosti. V. K. Ďablo se neomezil na uznání faktu, že sovětské zákonodárství je prodchnuto zásadou účelnosti, a vytyčil otázku o úloze účelovosti při aplikaci právních norem; navrhoval doplnit definici revoluční zákonnosti odpovědí na otázku, „jak mají být aplikovány zákony a zda je možné na podkladě zákona v jistých rámcích měnit a doplňovat zákony v procesu jejich realizace".[47]) Domníval se, že revoluční účelovost hraje ohromnou úlohu při aplikaci právních norem, zejména při jejich výkladu, a že dokonce může omezit účinnost zákona — ovšemže jenom v případech předpokládaných samotným zákonem.

Diskuse o revoluční zákonnosti vyvrcholila na dané etapě vědeckého vývoje jednáním XV. sjezdu VKS(b) a červencového pléna ÚV VKS(b) roku 1928. Ve zprávě ÚKK-DRI XV. sjezdu VKS(b), kterou přednesl G. K. Ordžonikidze, se zdůrazňoval úkol dělnicko-rolnické inspekce „nekompromisně dohlížet na přesné uskutečňování usnesení vlády a strany".[48]) V diskusi k tomuto referátu se kladl hlavní důraz na plnění sovětských zákonů (Jakovlev Ja. A., Krylenko V. N.).[49]) Otázka vzájemného vztahu principů zákonnosti a účelovosti byla diskutována v souvislosti s kritikou případů formalismu a pedanství v práci soudů a byla v zásadě

[47]) Ďablo, V.: Buržoaznaja zakonnosť, sovětskaja zakonnosť i revoljucionnaja celesoobraznosť. Sovětskoje pravo, 1926, č. 6, str. 23.

[48]) Pjatnadcatyj sjezd VKS/b. Stěnografičeskij otčet. Díl I., Moskva 1962, str. 463; viz též str. 451—452, 613.

[49]) Viz tamtéž, str. 567—569, 577—579.

řešena v duchu organického spojování těchto principů v činnosti sovětského státního aparátu. V této souvislosti je charakteristické prohlášení N. M. Jansona, který hned po sjezdu vystřídal D. I. Kurského ve funkci lidového komisaře spravedlnosti RSFSR. „... naše zákonnost musí být budována tak, aby byla bezprostředně a v první řadě spjata s požadavky života, s životní účelností.“[50]) Podobné myšlenky obsahovalo i vystoupení M. F. Škirjatova. Ani A. A. Solc nevystoupil s obhajobou účelovosti.[51])

Kurs na další upevňování revoluční zákonnosti vyhlásil XV. sjezd VKS(b) v rezoluci „O práci ÚKK-DRI“. „Ještě s větší silou, jak to odpovídá opakovaným pokynům Lenina i leninské strany, prověřovat, jak jsou plněny sovětské zákony, zajistit za pomoci dělníků a rolníků masový dohled na uvádění do života všech důležitějších opatření vlády a nastolit nejpřísnější odpovědnost osob a orgánů, které nesou vinu za průtahy a neplnění zákonů vlády.“[52])

V této době, kdy v sovětské právní literatuře už byl všestranně osvětlen obsah pojmu „revoluční zákonnost“, začínají se objevovat první víceméně rozvinuté definice tohoto pojmu. N. V. Krylenko definoval revoluční zákonnost jako „požadavek plnění a rozumného uvádění do života revolučních zákonů, to jest zákonů stanovených revolucí, veškerou společností vcelku a každým jednotlivým občanem“.[53]) Ještě důkladněji z hlediska postižení funkcionální stránky institutu zákonnosti propracoval svou definici S. N. Orlovskij. Pod pojmem „revoluční zákonnost“ rozuměl „respektování zákonů dělnicko-rolnické vlády orgány moci, občany Svazu SSR a ostatními osobami žijícími na jeho území, nejpřísnější soulad všech nařízení a příkazů vydávaných mocenskými orgány se zákony, zajišťování práv obyvatelstva a zejména pracujících, aplikací zákona — s cílem udržení svazku dělnické třídy s rolnictvem a upevnění dělnického státu“.[54])

Plodem vědeckého zpracování kategorie revoluční zákonnosti ve dvacátých letech bylo, že v právní vědě byl upevněn názor o revoluční tvůrčí úloze zákonnosti zrozené Říjnem a že byly poznány specifické vlastnosti a zákonitosti jejího fungování. Koncepce socialistické zákonnosti se stala trvalou součástí sovětské vědecké obecné teorie práva.

Koncem dvacátých a začátkem třicátých let, kdy v důsledku masového kolchozního hnutí a přechodu k „rozvinuté ofenzívě socialismu“[55]) se usku-

[50]) Tamtéž, str. 527.
[51]) Tamtéž, str. 592—593, 601—606.
[52]) Tamtéž, díl II, str. 1437.
[53]) Krylenko, N.: Čto takoje revoljucionnaja zakonnosť. Moskva—Leningrad 1927, str. 29.
[54]) Orlovskij, C. N.: Revoljucionnaja zakonnosť v periody vojennogo kommunizma i NEPa. Věstnik Věrchovnogo Suda SSSR i Prokuratury Věrchsuda SSSR, 1927, č. 2, str. 27.
[55]) KPSS v rezoljucijach i rešenijach sjezdov, konferencij i plenumov CK, díl 4. Moskva 1970, str. 418.

tečnily hluboké, co do své podstaty revoluční změny v životě společnosti, otázky revoluční zákonnosti vystoupily opět do popředí pozornosti právních vědců i praktických právníků.

Určité zaostávání zákonodárství za politikou v počátečním období rozmachu masové kolektivizace zemědělství vyvolalo pochybnosti o možnostech využívání právních forem k vytlačování soukromovlastnických výrobních vztahů na vesnici. Vzniklá diskuse se zpočátku zaměřila na roli zákonnosti v okamžicích rozhodujících přeměn společenských vztahů. K této otázce se vyhranila tři nesmiřitelná stanoviska: první znamenalo návrat k názoru o určující roli principu účelovosti vůči principu zákonnosti; druhé znamenalo dogmatické chápání zákonnosti, požadovalo přísné zachovávání litery zákona; třetí hledisko zastávalo dialektický přístup k otázce zákonnosti jako realizaci právních norem s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem a k politice komunistické strany v těchto podmínkách.

Diskuse byla zahájena na stránkách časopisu „Ježenědělnik sovětskoj justiciji". Ve stati N. Němcova, zveřejněné v prosinci 1929, která se nazývala „Revoluční zákonnost a práce soudu v období rekonstrukce" se otevřeně vyslovovala pochybnost o úloze materiálních a procesních norem sovětského práva jako vůdčího principu v činnosti státních orgánů a jednotlivých představitelů sovětské moci. Autor se domníval, že změny v ekonomice a ideologii jednotlivých sociálních vrstev, k nimž dochází v procesu kolektivizace zemědělství, vyvolávají i změny metod a prostředků právní regulace. Avšak provedení změn v zákonodárství vyžaduje času a sovětský zákon se může stát brzdou v práci státního aparátu. Jako prostředek k odvrácení tohoto nebezpečí připomněl autor stati právo operativních pracovníků nepřihlížet „k formálně platným, avšak v podstatě přežitým a zastaralým normám zákona".[56]) Tento návrh byl jen jinými slovy vyjádřená idea A. A. Solce, která byla svého času jednohlasně odmítnuta sovětskou právní vědou i praxí. Na podstatě věci nic neměnila výhrada N. Němcova, že místní pracovníci jsou si povinni jasně a odpovědně uvědomit, „v čem vlastně je formální zákon přežilý a proč jeho aplikace v daném konkrétním případě neodpovídá změnivší se společensko-ekonomické situaci" a že musí nést odpovědnost za své jednání.[57])

Ze všech autorů statí, které pak byly uveřejněny v dalších číslech časopisu pod společným titulem „Posuzujeme stať soudruha Němcova", pouze Ja. Koroljev[58]) v plném rozsahu a M. Rivkin[59]) částečně (ve vztahu k materiálním normám práva) podporovali tezi o rozhodujícím významu

[56]) Ježenědělnik sovětskoj justiciji, 1929, str. 1101.

[57]) Tamtéž.

[58]) Koroljev, Ja.: Revoljucionnaja zakonnosť i rabota suda v rekonstruktivnyj period. Sovětskaja justicija, 1930, č. 1, str. 3—4.

[59]) Rivkin, M.: O revoljucionnoj zakonnosti i procesualnych normach. Sovětskaja justicija, 1930, č. 2, str. 13—15.

účelovosti při aplikaci právních norem. Většina účastníků diskuse se vyslovila pro odstraňování nesouladu mezi zastaralými zákony a novými potřebami společenského vývoje cestou správného vysvětlování a používání právních norem v zájmu socialistické výstavby (Michajlovskij[60])), včasným prováděním změn v zastaralých zákonech (N. Chorev[61])) nebo přechodem k novému typu zákona, který by byl „současně politickou směrnicí i právní úpravou základních, rozhodujících prvků příslušných společenských vztahů"; staré zákony by byly vykládány podle závazných směrnic a pod kontrolou Nejvyššího soudu a prokuratury republiky (M. S. Strogovič[62])). Nicméně však redakce žurnálu „Sovětskaja justicija" v závěrečném hodnocení diskuse přijala za své stanovisko N. Němcova a podporovala jeho základní ideu, že v období rozmachu revolučního nadšení mas se operativní pracovníci mají řídit nikoliv zastaralými normami sovětského práva, ale „revoluční účelovostí prožívaného období".[63])

Rázná odpověď N. Němcovu a jeho stoupencům byla dána statí Z. Zarova „Za revoluční zákonnost", kterou zveřejnil časopis „Sovětskoje strojitělstvo". Z. Zarov varoval redakci časopisu „Sovětskaja justicija" před podporováním „škodlivých konstrukcí N. Němcova a konstatoval, že revoluční zákonnost si uchovává svůj význam i v období rekonstrukce; vnáší-li toto období do institutu zákonnosti něco nového, „pak toto nové se především vztahuje k obsahu zákona, který by měl včas a beze zbytku reagovat na rychle se rozvíjející procesy ve všech oblastech socialistické výstavby."[64])

Stejné otázky, ovšem z mnohem užšího hlediska (šlo o respektování norem procesního práva v činnosti soudu, a to na příkladu vzájemných vztahů Nejvyššího soudu SSSR a Nejvyššího soudu RSFSR), se posuzovaly na stránkách časopisu „Sovětskoje gosudarstvo i revoljucija prava".

Překonávání likvidátorských nálad ve vztahu k revoluční zákonnosti i dalšímu teoretickému zpracovávání teorie revoluční zákonnosti napomáhaly nezřídka se vyskytující připomínky dokumentů komunistické strany o tom, že v podmínkách zostřeného třídního boje při likvidaci pozic kapitalismu v zemi strana nezrušila heslo revoluční zákonnosti. Na XVI. sjezdu VKS(b) N. V. Krylenko připomněl, že heslo revoluční zákonnosti má „stranickou podstatu".[65]) Sjezd uložil ÚKK-DRI „tvrdou každodenní

[60]) Michajlovskij: O naplevatělskom otnošenii k zakonu. Sovětskaja justicija, 1930, č. 1, str. 1—2.

[61]) Chorev, N.: Kak chorošije strjemljenija inogda privoďat k něpravilnym praktičeskim vyvodam. Sovětskaja justicija, 1930, č. 1, str. 4—6.

[62]) Strogovič, M.: Revoljucionnaja zakonnosť i sud. Sovětskaja justicija, 1930, č. 2, str. 12.

[63]) O socialističeskoj rekonstrukcii, revoljucionnoj zakonnosti i borbě na dva fronta. Sovětskaja justicija, 1930, č. 5, str. 2.

[64]) Sovětskoje strojitělstvo, 1930, č. 9, str. 110—112.

[65]) XVI sjezd VKS/b. Stěnografičeskij otčet. Moskva—Leningrad 1930, str. 351.

kontrolu plnění směrnic strany a vlády".[66]) Tentýž požadavek se opakuje v rezoluci prosincového sjednoceného pléna ÚV a ÚKK VKS(b) z roku 1930 „O nových volbách do sovětů".[67])

Nemalý vliv na upevnění dialekticko-materialistického pojetí zákonnosti v sovětské obecné teorii práva měly články a vystoupení P. I. Stučky. Začátkem roku 1930, když běžela na plné obrátky diskuse o tom, zda je možno v tehdejších podmínkách uskutečnit socialistickou přestavbu společenských vztahů v rámci zákonnosti, vystoupil P. I. Stučka se statí „Revoluce a revoluční zákonnost". Existenci bezprostřední vazby mezi plněním hospodářsko-organizační funkce státu v procesu socialistické výstavby na jedné straně a mezi úspěšným fungováním institutu zákonnosti na straně druhé objasňoval P. I. Stučka tím, že v důsledku vzniku diktatury proletariátu revolucionizujícím faktorem se stala sama státní moc „a část státní moci se vlastně realizuje v zákoně, v možnosti organizovaně, na základě právního řádu působit na vývojový proces, především v třídním boji".[68]) Poučení z krize revoluční zákonnosti spočívá podle P. I. Stučky v tom, že předpokladem úspěšného fungování tohoto institutu i pochopení jeho nutnosti je „opravdu revoluční" zákon. Stejně jako M. S. Strogovič i P. I. Stučka předpokládal, že „nový revoluční zákon bude mít do značné míry direktivní charakter a současně stanoví »typy«, formy masových vztahů".[69])

K otázce vzájemného vztahu revoluce a revoluční zákonnosti se P. I. Stučka vrací ve své řeči na plénu Nejvyššího soudu RSFSR. Přiznávaje, že „by bylo směšné hovořit o uplatňování přísné zákonnosti tam, kde vlna Říjnové revoluce dorazila až do posledních vesnic...", prohlašuje, že objektivní tendence vývoje sovětské společnosti je nikoliv ve zřeknutí se zákonů a zákonnosti, ale v co nejpohotovějším rušení zastaralých zákonů. Současně P. I. Stučka připomněl, že revoluční zákon na rozdíl od zákona buržoazního stanoví, co bude dále, a revoluční zákonnost předpokládá revoluční výklad zákona. „...Stejně jako dříve," prohlásil se vší rozhodností, „stojíme neochvějně na jasném stanovisku, že revoluční zákon je nepostradatelný a že s ním je třeba počítat. Může mít dokonce i nedostatky, ale přesto jej nelze jednoduše škrtnout a říci, že se na zákon neohlížím, že jej vůbec nepotřebuji. Je však nutno v každém jednotlivém případě klást otázku, co tento zákon dovoluje; jestliže se na daný případ nehodí a nic neřeší, je třeba uvažovat o zrušení nebo o pozměnění tohoto zákona, dokonce i o tom, že v dané konkrétní věci nebude použit. Revo-

[66]) KPSS v rezoljucijach i rešenijach sjezdov, konferencij i plenumov CK, díl 4., str. 427—428.
[67]) Tamtéž, str. 509.
[68]) Sovětskoje gosudarstvo i revoljucija prava, 1930, č. 3, str. 17.
[69]) Tamtéž, str. 19.

luční zákonnost i revoluční zákon tedy budou existovat..."[70]) V závěru své řeči, když položil otázky „...jak to tedy bude v budoucnu s revoluční zákonností? Kam směřujeme? Směrem k jejímu oslabení nebo upevnění?", P. I. Stučka lakonicky, avšak zcela vyčerpávajícím způsobem odpověděl: „Směrem k jejímu upevnění."[71]) Přitom uvedl dva úkoly, v zájmu jejichž úspěšného řešení je třeba zesílit boj za revoluční zákonnost: upevnění svazku dělnické třídy s chudým a středním rolnictvem a provádění NEPu v zákonem vymezeném rámci.

P. I. Stučka vytyčil otázku o komplexním charakteru problematiky revoluční zákonnosti. Ve své řeči na plénu Nejvyššího soudu RSFSR dne 26. července 1930, vycházeje z leninských idejí o spjatosti zákonnosti a kultury spojoval úkol upevnění revoluční zákonnosti se zvyšováním kulturní úrovně lidu. „Revoluční zákonnost je současně i revoluční kulturnost..."[72]) Ve stati „K třiadvacátému výročí Října" P. I. Stučka vysvětluje, že revoluční zákonnost v širokém smyslu slova zahrnuje zákonodárství i kodifikaci.[73])

Dne 25. června 1932 přijaly Ústřední výkonný výbor a Rada lidových komisařů SSSR usnesení „O revoluční zákonnosti". V souvislosti s tím zaslal ÚV VKS(b) územním orgánům strany instrukci, v níž požaduje, aby všechny stranické organizace přijaly nejúčinnější opatření k plnému uvedení tohoto usnesení do života.[74])

Usnesení „O revoluční zákonnosti" se stalo východiskem všestranného vědeckého zpracování otázky o úkolech revoluční zákonnosti v podmínkách dovršení výstavby základů socialismu v zemi. K úkolům tohoto druhu — soudíme-li podle obsahu usnesení — patřilo: upevnění diktatury proletariátu; ochrana práv a zájmů dělníků a pracujícího rolnictva; ochrana základních principů kolchozní výstavby; boj proti třídním nepřátelům pracujících. V těsném sepjetí s těmito tezemi byla problematika úkolů revoluční zákonnosti osvětlována i v odborné právnické literatuře. Je. B. Pašukanis vystoupil proti omezování boje za zákonnost na oblast represí. Tento boj má zahrnovat taková opatření, jako je reglementace činnosti státních orgánů, vymezení jejich kompetence, struktury, vzájemných vztahů, odstranění nezodpovědnosti a také nastolení pořádku v zákonodárství a zkvalitnění zákonodárné techniky.[75]) V referátu N. V. Krylenka věnovaném desátému výročí ustavení sovětské prokuratury (byl přednesen dne

[70]) Rječ predsedatělja Věrchsuda RSFSR t. Stučka na Plenumě Věrchsuda RSFSR. Sovětskaja justicija, 1930, č. 7—8, str. 3—4, 6.

[71]) Stučka, P.: Revoljucionnaja zakonnosť. Sovětskaja justicija, 1930, č. 10, str. 1.

[72]) Rječ t. Stučka na zasedanii Věrchovnogo suda 26 ijulja 1930 g. Sovětskaja justicija, 1930, č. 24—25, str. 23.

[73]) Sovětskoje gosudarstvo i revoljucija prava, 1930, č. 10, str. 4.

[74]) Za ukreplenije revoljucionnoj zakonnosti. Moskva 1932, str. 1—4.

[75]) Pašukanis, Je.: Proletarskoje gosudarstvo i postrojenije běsklassovogo obščestva. Moskva 1932, str. 38.

3. července 1932) jsou podrobně charakterizovány čtyři kategorie norem sovětského práva, které jsou hlavním objektem ochrany revoluční zákonnosti v podmínkách, kdy již byly položeny základy socialistické ekonomiky: normy chránící diktaturu proletariátu; normy „chránící zájmy a práva pracujícího člověka"; normy „regulující nové formy vzájemných vztahů socialistického sektoru v oblasti výroby a distribuce"; normy upravující vzájemné vztahy hospodářských organizací. Současně N. V. Krylenko varoval před jednostranným buržoazním výkladem revoluční zákonnosti „jako pouhého nástroje ochrany osobnosti proti celku".[76])

Revoluční zákonnost co do třídní podstaty a úkolů byla od počátku své existence socialistickou. Vybudování socialistické ekonomiky a další rozšíření sociální základny institutu zákonnosti se odrazily v jeho názvu — v usnesení ÚVV a RLK SSSR ze dne 20. června 1933 „O zřízení prokuratury Svazu SSR" byla zákonnost poprvé nazvána zákonností socialistickou.[77]) V roce 1936, v souvislosti s všelidovou diskusí o návrhu nové ústavy SSSR, Je. B. Pašukanis vytyčil problém ústavních záruk socialistické zákonnosti. V návrhu ústavy byly podle jeho názoru zakotveny tři takové garance: svrchovanost sovětského zákona, zřetelné vydělení a vymezení soudní funkce a přísně centralizovaný aparát prokuratury.[78])

Zatímco dvacátá léta vešla do dějin marxisticko-leninské vědy o obecné teorii práva jako léta formování koncepce socialistické zákonnosti, pak v první polovině třicátých let byla tato koncepce obohacena tezemi o úloze, úkolech a stránkách zákonnosti v podmínkách dovršení přechodného období a nástupu do epochy socialismu. Na novém historickém materiálu byla potvrzena objektivní nutnost existence zákonnosti jako metody realizace diktatury proletariátu.

Vědecký odkaz těchto let má veliký historiografický význam a současně je důležitou výchozí základnou pro další rozvoj teorie zákonnosti v podmínkách zralého socialismu, pro prohlubování našich představ o zákonnosti jako o složitém institutu, kterým je proniknuta právní a politická nadstavba socialistické společnosti a který působí v mnohotvárných vazbách a zprostředkovaných vztazích.

(Z ruštiny přeložil Dragutin Pelikán)

[76]) Krylenko, N.: Borba za revoljucionnuju zakonnosť na poroge vtoroj pjatiljetki. Sovětskoje gosudarstvo, 1932, č. 5—6, str. 12—24.

[77]) SZ SSSR, 1933, č. 40, str. 239.

[78]) Pašukanis, Je.: Stalinskaja Konstitucija i socialističeskaja zakonnosť. Sovětskoje gosudarstvo, 1936, č. 4, str. 24—25.

А. А. ПЛОТНИЕКС

Социалистическая революция и законность. Теоретический аспект.

(Резюме)

Концепция социалистической законности как и общая теория социалистического права в целом разрабатывалась на конкретно-историческом материале советского права в самой тесной связи с политико-организационной и теоретической деятельностью Коммунистической партии, направленной на установление в Советском государстве прочного режима законности.

К моменту социалистической революции в России марксистско-ленинская теория законности была разработана преимущественно в аспектах экономической обусловленности, классовой сущности и роли законности с акцептом на критику буржуазной законности.

Опыт рабочего класса России по установлению законности нового типа с полным основанием может быть отнесен к тем чертам Октябрьской революции, которые сохраняют непреходящую международную значимость. Руководящая и направляющая роль в закладе основ социалистической законности и её теоретическом обосновании принадлежит В. И. Ленину. Трактуя революционную законность как принцип и метод осуществления диктатуры пролетариата, В. И. Ленин неоднократно возвращался к вопросу об укреплении законности и применительно к конкретной обстановке формулировал практические задачи в этой области.

В проектах первых законодательных актов Советской власти настойчиво повторялся призыв к соблюдению строжайшего, подлинного революционного порядка.

Термин „законность" в 1917—начале 1918 гг. не употреблялся.

Актом огромного политического значения явилось Постановление о революционной законности, принятие Чрезвычайным VI Всероссийским съездом Советов.

В. И. Ленин неустанно заботился о строгом соблюдении законности в трудные годы гражданской войны и иностранной интервенции.

Со вступлением Советского государства в полосу мирного развития возрастает роль законности как метода осуществления диктатуры пролетариата.

Основополагающее значение для разработки концепции социалистической законности имели сформулированные В. И. Лениным принципы законности (единая законность; точное и целесообразное исполнение закона; привлечение масс к борьбе с нарушениями законности; динамичность законодательства; единство законности и культуры) и открытая им объективная закономерность укрепления законности в социалистическом государстве.

По мере того как новая экономическая политика приобретала все более четкие очертания, чаще начинали появляться газетные, а впоследствии и журнальные статьи на тему о законности.

Решающее влияние на теоретическую разработку проблемы революционной законности оказали решения XI Всероссийской конференции РКП (б), на которой был подтвержден политический курс партии на всемерное укрепление законности.

К концу 1922 г. имелись заметные успехи в разработке концепции социалистической законности. К ним следует отнести прежде всего раскрытие классовой сущности рожденной Октябрем законности и её роли в осуществлении диктатуры пролета-

риата, а также тесной связи между революционной законностью и советским законодательством.

После образования СССР и принятия первых общесоюзных законодательных актов актуальной задачей становится обоспечение единой законности в общесоюзном масштабе.

Во второй половине 20-х гг. в центре внимания ученых и практиков была проблема соотношения революционной законности и революционной целесообразности.

Завершающим событием дискуссии о революционной законности на данном этапе развития науки была деятельность XV съезда ВКП (б). Вопрос о соотношении начал законности и целесообразности решался преимущественно в духе органического сочетания этих начал в деятельности советского государственного аппарата.

Итогом научной разработки категории революционной законности в 20-х гг. было утверждение в науке взгляда о революционно-творческой роли рожденной Октябрем законности, познание специфических свойств и закономерностей её функционирования.

В конце 20-х — в начале 30-х гг., когда в ходе массового колхозного движения и перехода к „развернутому социалистическому наступлению" происходили глубокие, но своей сущности революционные изменения в общественной жизни, вопросы революционной законности вновь стали в центр внимания юристов-ученых и практиков. Дискуссия свелась к обсуждению вопроса о роли законности в моменты решительных преобразований общественных отношений.

Утвержению в советской науке общей теории права диалектико-материалистической точки зрения на законность в немалой степени способствовали статьи и выступления П. И. Стучки.

25 июня 1932 г. ЦИК и СНК СССР приняли постановление „О революционной законности", которое положило начало всесторонней научной разработке вопроса о задачах революционной законности в условиях завершения строительства основ социализма в стране.

Если 20-ые гг. вошли в историю марксистско-ленинской науки общей теории права как годы формирования концепции социалистической законности, то в первой половине 30-х гг. эта концепция обогатилась выводами о роли, задачах и сторонах законности в условиях завершения переходного периода и вступления в период социализма. На новом историческом материале была подтверждена объективная необходимость существования законности как метода осуществления диктатуры пролетариата.

1981 Acta Universitatis Carolinae — Iuridica 1 Pag. 23—42

TAŤÁNA PJEŠČAKOVÁ

Zákaz reformace in peius jako významný prostředek ochrany občanů v trestním řízení

Ochrana práv a zákonem chráněných zájmů občanů v trestním řízení, záruky nápravy vadných rozhodnutí vydaných v trestním řízení, stály vždy v popředí pozornosti vědeckých pracovníků i představitelů praxe. Již dávno se staly také předmětem mezinárodní spolupráce rozvíjené v rámci Organizace spojených národů.[1])

Rozvoj socialistické společnosti je pevně spjat s procesem neustálého upevňování socialistické zákonnosti, právního řádu, s procesem všestranného upevňování a ochrany práv a zákonem chráněných zájmů. Je pevně spjat s vytvářením rozsáhlého systému politických, ekonomických, ale i právních záruk.

V systému zákonem stanovených prostředků, jejichž účelem je dosažení přesného dodržování a plnění zákonů orgány činnými v trestním řízení a občany, má nemalý význam právo osob, účastnících se trestního řízení, napadnout v trestním řízení vydaná rozhodnutí, která pokládají za nesprávná a nezákonná, právo podat proti těmto rozhodnutím opravný prostředek bez nebezpečí, že si tímto svým krokem své dosavadní postavení zhorší. A tuto svobodu napadnout rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení pomáhá zajišťovat tzv. zákaz reformace in peius.[2])

O zákazu reformace in peius se nediskutovalo a nenapsalo málo. Orgány činné v trestním řízení se v praxi často setkávaly a setkávají s jeho

[1]) V řadě významných mezinárodních dokumentů, např. ve Všeobecné deklaraci lidských práv (čl. 10, 11 a 12) a v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech (čl. 14 atd.), nacházíme výraz této mezinárodní spolupráce. Aktivitu na úrovni mezinárodní spolupráce, zejména posledních let, lze charakterizovat novým úsilím o zabezpečení správného fungování spravedlivých a nezávislých soudů, jakož i práva „rovných zbraní" pro všechny účastníky trestního řízení. Tuto skutečnost dokumentují materiály a závěry 5. kongresu OSN k prevenci zločinnosti a zacházení s provinilci, který se konal v roce 1975 v Ženevě, a 6. kongresu OSN, konaného v roce 1980 v Caracasu, kde byla diskutována i otázka práva na „rovnost zbraní" v rámci diskuse kolem dalších cest zdokonalování systému trestního soudnictví.

[2]) Pro posuzovaný institut užívám pojem zákaz reformace in peius v souladu s běžně užívanou terminologií. Jsem si však vědoma toho, že z jazykového hlediska by bylo jistě správnější používat buď latinského názvu pro tento zákaz — reformationis in peius, nebo jeho českého překladu, změny k horšímu.

aplikací. Přesto neexistuje jednota názorů, a to ani na základní otázky jeho podstaty, pojmu, uplatňování i prohlubování jeho právní úpravy. A v současné době, kdy probíhají práce na novelizaci trestního zákonodárství, se opětovně dostává do popředí našeho zájmu. Jsme také svědky nové aktivity na úrovni mezinárodní spolupráce, nového úsilí zabezpečit ve všech členských státech OSN správné fungování spravedlivých a nezávislých soudů, jakož i práva „rovných zbraní" pro všechny účastníky trestního řízení.[3]) Proto se chci zabývat některými nejspornějšími či nejdiskutovanějšími otázkami místa a úlohy zákazu reformace in peius, možných cest dalšího zdokonalení právní úpravy (de lege ferenda) a správné aplikace zákazu reformace in peius v praxi orgánů činných v trestním řízení (de lege lata), a tím přispět alespoň skromným dílem k jejich řešení.

I.

Zákaz reformace in peius jako institut trestního práva procesního není institutem novým, který by byl zakotven až v socialistickém trestním řízení. Již v rakouském trestním řízení[4]) „Kasační soud vázán jest při rozhodování zákazem, t. z. reformace in pejus, kterýžto zákaz má povšechnou platnost ve všech způsobech řízení opravného." ... „Potřeba jeho odůvodněna jest úvahami slušnosti, ježto jde o to, aby ten, kdo jest přesvědčen, že rozhodnutím prvního soudu stala se jemu nebo osobě jemu blízké, v jejíž prospěch smí podati opravný prostředek, křivda, nedal se odvrátiti od jeho podání obavou, že rozhodnutí soudu vyššího může býti ještě nepříznivější."[5]) Vzniká proto otázka, zda zákaz reformace in peius má mít platnost i v socialistickém trestním řízení. Přikláním se ke kladné odpovědi na tuto otázku.

Zákaz reformace in peius tím, že zajišťuje obviněnému možnost bez obav napadnout rozhodnutí vydané v trestním řízení a žádat jeho změnu, má pokrokový a demokratický charakter. Tento humanitní princip zakotvila buržoazie do trestního zákona procesního. Jiná je však otázka, proč buržoazní společnost (i československá) přijala zákaz reformace in peius za institut svého opravného řízení trestního, jak a v jakém rozsahu tento princip upravila, komu poskytla oprávnění z něho vyplývající, komu jím zaručila ochranu práv a zákonem chráněných zájmů.

Buržoazní trestní řízení je nástrojem vládnoucí třídy buržoazie a musí

[3]) Viz protokoly 5. a 6. kongresu OSN k prevenci zločinnosti a zacházení s provinilci.

[4]) Zákaz reformace in peius našel své právní zakotvení v § 290 odst. 2, § 293 odst. 3, § 295 odst. 2, § 359 odst. 4 a § 477 odst. 2 zákona č. 119/1873 ř. z.

[5]) Storch, F.: Řízení trestní rakouské, tiskem a nákladem Otty, Praha 1887, str. 500.

proto chránit ty společenské vztahy, které jsou pro ni vhodné a výhodné.[6]) Vhodné a výhodné pro třídu buržoazie je právní zakotvení některých demokratických a objektivně pokrokových zásad. Vyžadovaly to sociální a ekonomické potřeby buržoazie a nezbytnost způsobu kapitalistické výroby a oběhu zboží, jak to odhalil a kousavým sarkasmem zdůvodnil Marx v „Kapitálu". Svým příslušníkům tak poskytuje řadu práv a zákonem chrání jejich třídní, ale i některé individuální zájmy, a zajišťuje jejich realizaci. Současně s jejich právním zakotvením se buržoazie snaží zmírnit a otupit již tak ostré antagonismy společnosti. Je zde tedy další důvod — politická účelnost. V neposlední řadě je zde i další důvod — posílení iluze o buržoazním zákonodárství ve veřejnosti.

Demokratické a pokrokové prvky však realizuje jen potud, pokud neohrozí její vlastní zájmy. Proto buržoazní společnost vyhlašuje rovnost před zákonem, která je však ve své podstatě rovností formální. Právě proto se buržoazní trestní řízení vyznačuje výrazným formalismem. „V nejdemokratičtějším buržoazním státě se utlačované masy setkávají na každém kroku s nehorázným rozporem mezi formální rovností, kterou hlásá „demokracie" kapitalistů, a s tisíci faktických omezení a machinací, které činí z proletářů námezdní otroky."[7])

Zakotvení některých demokratických a pokrokových principů do buržoazního právního řádu i přes tyto nedostatky neztrácí význam ani pro vykořisťovaný pracující lid. Je to jednak součástí „kopání vlastního hrobu" buržoazií (Marx) a současně se tím vytvářejí příznivější podmínky pro „... jejich legální boj proti kapitalistům za svou nezávislost" (Lenin).

Naše socialistická společnost převzala tento právní institut z buržoazního práva. Musela však současně kvalitativně změnit jeho charakter, dát mu nový třídní obsah a podřídit jej zájmům, cílům, potřebám a úkolům socialistické společnosti. Zakotvení zákazu reformace in peius v socialistickém trestním řízení a neustálé prohlubování jeho právní úpravy je důsledkem mimořádného zájmu socialistické společnosti na ochraně práv a zákonem chráněných zájmů všech jejích občanů[8]) na prohlubování a upevňování socialistické zákonnosti, na nápravě vadných rozhodnutí. Vždyť budou-li napadána opravnými prostředky nesprávná a nedůvodná rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení, je možné v opravném řízení vady zjistit, odstranit a napravit. Zákaz reformace in peius se v systému práv-

[6]) Růžek, A. a kol.: Československé trestní řízení. Orbis, Praha 1977, str. 20.
[7]) Lenin, V. I.: Proletářská revoluce a renegát Kautský. Svoboda, 1980, str. 70.
[8]) Pro zběžnou dokumentaci mimořádného úsilí socialistické společnosti na zdokonalení právní úpravy projednávaného institutu jistě postačí srovnání právní úpravy principu zákazu reformace in peius v československých socialistických trestních řádech, v zákoně č. 87/1950 Sb. § 196 odst. 1 a § 225 odst. 2, v zákoně č. 64/1956 Sb. § 286, § 290, § 161 odst. 1, § 163 odst. 1, § 298 odst. 1 a § 308 písm. b) a v zákoně č. 141/1961 Sb. § 259 odst. 4, § 264 odst. 2, § 314g odst. 3, § 150 odst. 1 a 3, § 273 a § 289 písm. b).

ních norem socialistického trestního řízení stal významným principem a institutem opravného řízení trestního, stal se účinnou zárukou práv osob účastnících se trestního řízení napadnout ta rozhodnutí, která se jich dotýkají a s nimiž nejsou spokojeny.

Naše socialistická právnická literatura[9]) zákazem reformace in peius obvykle rozumí určitý právní požadavek, zakazující v novém rozhodnutí zhoršit postavení určité osoby vymezené již vydaným rozhodnutí. Tento zákaz platí v těch případech, kdy v důsledku oprávněného prostředku, podaného výhradně ve prospěch této osoby, se věc opět projednává a rozhoduje. Tím odpadá do jisté míry odůvodněná obava, že nesouhlasem s vydaným rozhodnutím, projeveným podáním opravného prostředku, si může své postavení zhoršit; u ostatních osob, které podaly v její prospěch opravný prostředek, odpadá obava, že jím dosáhnou opačného cíle.

Zákaz reformace in peius je proto těsně spjat se zajištěním svobody podání opravných prostředků, je základní zárukou tohoto práva napadnout rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení. V zájmu československého socialistického trestního řízení není, aby se stala pravomocnými nesprávná a nedůvodná rozhodnutí těchto orgánů. To by odporovalo požadavku upevňování socialistické zákonnosti v činnosti orgánů činných v trestním řízení a demokratickému charakteru socialistického trestního řízení.

Skutečnost, že orgán, rozhodující o opravném prostředku a vydávající nové rozhodnutí, je vázán zákazem reformace in peius a nesmí zpřísnit původní rozhodnutí, by mohla vést k závěru, že zmíněný zákaz brání zjistit objektivní pravdu, zjistit všechny okolnosti trestného činu v souladu s objektivní skutečností.[10]) Existence tohoto zákazu nepřekáží orgánům, konajícím řízení, v plnění jejich poslání zjistit skutkové okolnosti případu. Nejsou nuceny pokládat nesprávně zjištěný skutkový stav za základ svého rozhodnutí a považovat jej za pravdivý.[11]) Zmíněné orgány nejsou v žádném směru zbaveny své povinnosti zjistit všechny okolnosti v souladu s objektivní skutečností.

Zákaz reformace in peius naopak podporuje zjištění objektivní pravdy v trestním řízení. Přispívá k tomu, že vadná rozhodnutí budou skutečně

[9]) Baláš, O.: K zákazu reformace in peius v československém trestním procesu. Socialistická zákonnost 1970, č. 7—8, str. 446 a násl.; Husár, E.: Odvolanie v československom socialistickom trestnom práve procesnom. SAV, Bratislava 1961; Rolenc, O.: Porušil odvolací soud skutečně zákaz reformace in peius? Socialistická zákonnost 1958, č. 3, str. 189—190; Růžek, A. a kol.: Československé trestní řízení. Orbis, Praha 1977, str. 259, 272, 283, 288, 289, 294; Růžek, A.: K zákazu reformace in peius v novém trestním řádu. Stát a právo IV, ČSAV 1957, str. 135 a násl.; Sásik, J.: Porušil súd zákaz reformácie in peius? Socialistická zákonnost 1958, č. 3, str. 188—189; Tolar, J.: K otázce zákazu reformace in peius v řízení o stížnosti pro porušení zákona. Socialistická zákonnost 1956, č. 1, str. 22 a násl.

[10]) Růžek, A. a kol.: Československé trestní řízení. Orbis, Praha 1977, str. 62.

[11]) Růžek, A.: Zákaz reformace in peius v novém trestním řádu. Stát a právo IV, ČSAV, Praha 1957, str. 139.

napadána opravnými prostředky, že nedostatky vadných rozhodnutí budou v opravném řízení odstraněny. Přispívá tak k nápravě vadných rozhodnutí. Protože opravné prostředky tvoří důležitý nástroj ke zjištění různých porušení zákonů a nedostatků v činnosti soudů a jiných orgánů činných v trestním řízení, usnadňuje i provádění dozoru nad rozhodovací činností orgánů činných v trestním řízení. Současně však rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení, vydaná s použitím zákazu reformace in peius, který s sebou přináší i některé negativní důsledky (neboť nedojde ke zpřísnění trestu, resp. k takovému zhoršení postavení dané osoby, k jakému by došlo nebýt nutné aplikace zákazu reformace in peius na daný případ), svědčí o vážných nedostatcích v práci těchto orgánů. A tak do jisté míry i samotné uplatnění zákazu reformace in peius v trestním řízení, respektive snaha předejít negativním důsledkům jeho použití, nepřímo nutí orgány činné v trestním řízení již při prvním projednávání trestní věci objektivně zjistit všechny okolnosti činu, správně je hodnotit a vydat správná rozhodnutí.

Na druhé straně skutečnost, že obviněný nebude v důsledku uplatnění zákazu reformace in peius potrestán tak, jak by byl nebýt opatření zákazu reformace in peius, může vést k závěru, že zmíněný institut odporuje účelu trestního řízení (zejména zájmu společnosti na spravedlivém potrestání pachatele trestního činu).

Účel trestního řízení je však třeba chápat jako dialektickou jednotu zájmů společnosti, zejména zájmu na náležitém zjištění trestných činů a spravedlivém potrestání jejich pachatelů. V tomto systému zájmů vystupuje do popředí i mimořádný zájem společnosti na nápravě vadných rozhodnutí. Proto zákaz reformace in peius nemůže být v rozporu s účelem trestního řízení. Právě naopak, vytváří nezbytné předpoklady pro to, aby vadná rozhodnutí byla opravnými prostředky skutečně napadána a vady v opravném řízení odstraňovány. Zákaz reformace in peius má vliv na vyloučení vad a nedostatků z trestního řízení a z rozhodnutí v něm vydávaných, v jejichž důsledku dochází k rozhodování za použití zákazu reformace in peius. Celá tato otázka však souvisí také s širším problémem, a to se vztahem účelu trestního řízení a účelu trestu a trestání, které nejsou totožné.

Jak jsem již několikrát zdůraznila, zákaz reformace in peius zajišťuje obviněnému, respektive dalším oprávněným osobám, jejich právo bez obav napadnout opravným prostředkem rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení, které pokládá za nesprávné a nedůvodné. Smysl zákazu reformace in peius je však poněkud širší, obsahuje i další aspekt. Podle mého názoru totiž obviněnému, respektive osobě, které svědčí, současně zaručuje, že její postavení, vymezené rozhodnutím vydaným orgánem činným v trestním řízení, se (v rozsahu zákonem stanoveném) nezhorší, nepodá-li prokurátor

(resp. osoba oprávněná k takovémuto podání) opravný prostředek v jeho neprospěch. Tedy, dává mu (resp. jim) jistotu, že jeho (jejich) postavení vydaným rozhodnutím již upraveným, nebude bez oprávněného podnětu měněno v neprospěch.[12])

II.

Trestního řízení se účastní celá řada osob, kterých se dotýkají rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení: obviněný, poškozený, zúčastněná osoba, svědek nebo znalec a řada dalších osob. Při vší pečlivosti orgánů provádějících trestní řízení a jejich snaze o co nejlepší splnění úkolů jim svěřeným, se přece jen mohou vyskytnout vady ovlivňující nepříznivě správnost jejich rozhodování, čímž může docházet ke zkreslování skutečného stavu věci a k porušování socialistické zákonnosti.[13]) A tak, aby vadná rozhodnutí byla opravnými prostředky skutečně napadána a vady v opravném řízení mohly být odhaleny a následně i odstraněny, zajišťuje trestní řád oprávněným osobám, že jejich nesouhlas s vydaným rozhodnutím orgánů činných v trestním řízení, vyjádřený podáním opravného prostředku, s sebou nepřinese riziko zhoršení jejich postavení. Zakotvuje proto zákaz reformace in peius u všech opravných prostředků proti nepravomocným rozhodnutím orgánů činných v trestním řízení (u odvolání v § 259 odst. 4 a § 264 odst. 2 tr. ř., u stížnosti v § 150 odst. 1 a 3 tr. ř. a u odporu v § 314g odst. 3 tr. ř.) a orgány rozhodující o těchto opravných prostředcích jsou jím při splnění zákonem stanovených podmínek vázány.

Trestní řád vytváří i systém opravných prostředků proti pravomocným rozhodnutím orgánů činných v trestním řízení (stížnost pro porušení zákona a obnovu řízení). Na právní moci totiž nelze trvat tam, kde by to znamenalo vážné ohrožení správného a spravedlivého rozhodnutí. Současně však trestní řád vytvořil takové záruky,[14]) aby do právní moci rozhodnutí nebylo zasahováno nad nezbytnou míru.[15])

I zde, u mimořádných opravných prostředků, je zákaz reformace in peius zakotven (u stížnosti pro porušení zákona v § 273 tr. ř. a u obnovy řízení v § 289 písm. b) tr. ř.). Vzhledem k tomu, že svou pozornost chci

[12]) A tento aspekt je třeba mít na zřeteli, zkoumáme-li zákaz reformace in peius zejména u stížnosti pro porušení zákona.

[13]) Růžek, A. a kol.: Československé trestní řízení. Orbis, Praha 1977, str. 250.

[14]) Proto je stížnost pro porušení zákona oprávněn podat pouze omezený okruh osob (§ 266 odst. 1 tr. ř., § 37 odst. 1 org. zák., § 12 odst. 14) a jestliže zákon nebyl porušen v neprospěch obviněného, je provedení nápravy výslovně požadované stížností pro porušení zákona možné jen při dodržení zákonem stanovených lhůt.

Obnova řízení je přípustná jen proti některým rozhodnutím, a to z důvodů v zákoně taxativně vypočtených, v některých případech je její povolení přímo ze zákona vyloučeno. Konečně obnovu řízení lze povolit jen na návrh oprávněné osoby.

[15]) Růžek, A. a kol.: Československé trestní řízení. Orbis, Praha 1977, str. 290.

zaměřit zejména na to, jak zákaz reformace in peius zajišťuje právo osoby bez obavy z nepříznivých důsledků napadnout rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení, která pokládá za nesprávná a nedůvodná, budu se opravnými prostředky zabývat zejména z tohoto hlediska.

A. Mezi nejčastěji vydávaná rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení patří usnesení. Tato forma rozhodování se dotýká současně nejširšího okruhu osob, účastnících se trestního řízení.[16]) Mezi ně patří i taková usnesení, která významem můžeme přirovnat k rozsudkům — usnesení o zastavení trestního stíhání, usnesení, jímž bylo rozhodnuto o návrhu na obnovu řízení. Proto otázka, do jaké míry je zajištěno právo účinně se bránit proti nesprávným usnesením, není bezvýznamná.

Účelem zákazu reformace in peius upraveného v § 150 odst. 1 a 3 tr. ř. je zajistit osobám, jichž se usnesení přímo dotýká, respektive osobám, které v jejich prospěch stížnost podávají, právo bez obav napadnout toto rozhodnutí. Orgán rozhodující o stížnosti pouze z jejího podnětu nesmí změnit usnesení v neprospěch osoby, která stížnost podala nebo v jejíž prospěch byla podána.

Povšimněme si formulace zákona „z jejího podnětu". Znamená to, že zákaz reformace in peius platit nebude, bude-li podána stížnost více osobami? Správně zodpovědět položenou otázku znamená prozkoumat zejména dvě okolnosti, které zde budou hrát významnou roli. Za prvé, v čí prospěch nebo neprospěch budou stížnosti podány a za druhé skutečnost, že u stížnosti je revizní princip věcně i osobně omezen.

Přezkoumává-li se usnesení z podnětu stížnosti osoby, které se usnesení přímo dotýká a z podnětu stížnosti další osoby, je rozhodující, jaké změny stížnosti žádají. Podá-li proti usnesení soudu stížnost i prokurátor, ovšem v neprospěch osoby, která již stížnost podala, nebo podají-li osoby, jichž se vydané usnesení týká, stížnost vyjadřující jejich protichůdné zájmy (např. obviněný a poškozený proti usnesení o zajištění nároku poškozeného nebo o zrušení tohoto zajištění) proti stejným výrokům napadeného rozhodnutí, jako důsledek věcně i osobně omezeného revizního principu, zákaz reformace in peius platit nebude.

Jestliže však budou podány stížnosti do výroků, týkajících se různých otázek jednoho usnesení, bude zákaz reformace in peius pro každou otázku platit zvlášť. Zákaz bude platit i tehdy, podají-li např. jak obviněný, tak zúčastněná osoba stížnost proti usnesení soudu o zabrání věcí (jejich zájem na věci, která má být zabrána, je zpravidla v trestním řízení stejný).

[16]) Trestní řád proto dává tomuto širokému okruhu osob, upraveného v § 142 tr. ř., k ochraně jejich zákonných zájmů, k dispozici stížnost jako řádný opravný prostředek proti všem usnesením vyšetřovatele nebo vyhledávacího orgánu a proti těm usnesením soudu nebo prokurátora, kterými se rozhoduje v 1. stupni. Přičemž stížnost lze podat pouze proti těm usnesením, kde to zákon výslovně připouští.

Změnou v neprospěch se u stížnosti rozumí jakékoliv zhoršení postavení osoby, jíž zákaz reformace in peius svědčí. Princip, o kterém tato práce pojednává, je proto u stížnosti upraven mnohem šířeji než v řízení o odvolání, kde změnou v neprospěch se rozumí pouze zpřísnění výroku o trestu (viz dále). Důsledněji zajišťuje právo osob bez obav napadnout usnesení orgánů činných v trestním řízení a žádat nápravu jejich vad.

B. Bezpochyby nejvýznamnějšími rozhodnutími vydávanými v trestním řízení jsou ta rozhodnutí, která rozhodují o vině a trestu obviněného. Zmíněné výroky citelně zasahují do života osoby, která se v trestním řízení ocitla v postavení obviněného. Jak je tedy zákazem reformace in peius zajištěno její právo napadnout toto rozhodnutí, zejména jeho nejvýznamnější výroky, bez obav z nepříznivých následků tohoto podání?

Proti nepravomocnému rozsudku (respektive proti všem jeho výrokům, které se obviněného přímo dotýkají) soudů 1. stupně, je oprávněn podat odvolání obviněný, respektive jiné oprávněné osoby. A opět, je-li tento opravný prostředek podán pouze v jeho prospěch, chrání zákaz reformace in peius obviněného před zhoršením výroku rozsudku o trestu.

Konečné rozhodnutí ve věci po zrušení napadeného rozsudku učiní (v důsledku uplatněného principu kasace s prvky apelačními v československém trestním řízení) buď odvolací soud sám nebo věc vrátí soudu 1. stupně k jejímu projednání a novému rozhodnutí.

Rozhoduje-li odvolací soud ve věci sám a nepodal-li prokurátor odvolání v neprospěch obviněného, nesmí obviněnému uložit trest přísnější než jaký mu určil odvoláním napadený rozsudek soudu 1. stupně. Odvolací soud je zákazem vázán, rozhoduje-li sám ve věci rozsudkem z podnětu odvolání podaného pouze ve prospěch obviněného (tedy podal-li odvolání obviněný, popřípadě další osoby oprávněné odvolání podat v jeho prospěch). Podá-li však odvolání prokurátor, byť alespoň zčásti namířené v neprospěch obviněného,[17]) není soud ve svém rozhodování zákazem reformace in peius vázán. Obviněný není zákazem chráněn a odvolací soud může v novém rozsudku zpřísnit trest.

Zákaz reformace in peius zde svědčí pouze obviněnému a vztahuje se pouze na výrok o trestu. Jiných výroků rozsudku se netýká a zhoršení postavení obviněného v ostatních směrech je možné. Rozhoduje-li ve věci rozsudkem odvolací soud sám z podnětu odvolání podaného pouze ve prospěch obviněného a zjistí-li, že skutek uvedený v rozsudku soudu 1. stupně naplňuje znaky přísnějšího trestního činu, napraví v rozsudku všechny vadné výroky.[18]) Pouze nově uložený trest nesmí být přísnější než ten,

[17]) Což dokumentuje i rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR uveřejněné pod č. 40/70 Sb. rozh. tr.

který byl uložen ve zrušeném rozsudku. V odůvodnění rozsudku odvolací soud pak uvede, že v důsledku zákazu reformace in peius nemohl uložit odpovídající trest.

Rozsudek soudu odvolacího ve věci je konečný. Není přípustné podat proti němu žádný řádný opravný prostředek.. Obviněný se při podávání odvolání proti rozsudku soudu 1. stupně v důsledku zákazu reformace in peius nemusí obvávat, že odvolací soud z podnětu jeho odvolání nebo z podnětu dalších odvolání podaných pouze v jeho prospěch zpřísní výrok rozsudku ve výroku o trestu.

Jak tomu je, rozhoduje-li po zrušení napadeného rozsudku odvolacím soudem a přikázání věci k novému projednání a rozhodnutí soud 1. stupně? I zde je uplatňování zákazu reformace in peius (který se týká opět pouze výroku o trestu a proto svědčí pouze obviněnému) vázáno na podmínku, že rozsudek byl zrušen na podkladě odvolání, podaného pouze ve prospěch obviněného. Jestliže však soud 1. stupně v novém řízení na podkladě skutečností, které vyšly nově najevo, uzná obviněného vinným těžším trestným činem, není tento soud zákazem omezen a může obviněnému uložit i přísnější trest. Jde vlastně o případ, kdy je jinak materiálně dán předpoklad pro povolení obnovy řízení v neprospěch obviněného.[19])

Proti rozsudku soudu 1. stupně, kterým bylo rozhodnuto po vrácení věci odvolacím soudem tomuto soudu k projednání a novému rozhodnutí, je možné opět podat odvolání. A to i v neprospěch obviněného. Může odvolací soud na podkladě odvolání prokurátora podaného v neprospěch obviněného zpřísnit rozsudek soudu 1. stupně i ve výroku o trestu? Je možný a správný takovýto postup, rozhoduje-li odvolací soud, respektive soud 1. stupně, na podkladě odvolání prokurátora, podaného v neprospěch obviněného proti rozsudku soudu 1. stupně, vydanému v novém řízení? Odpovídal by takovýto postup účelu a smyslu zákazu reformace in peius?

Domnívám se, že nikoliv. Zákaz reformace in peius je princip, svědčící (v odvolacím řízení) obviněnému k zajištění jeho práva podat odvolání bez obavy, že si svým podáním opravného prostředku, v důsledku nového projednávání trestní věci a vydání nového rozhodnutí, může zhoršit své postavení ve výroku o trestu. K důslednému zajištění tohoto jeho práva proto zákaz reformace in peius platí v celém dalším řízení po zrušení rozsudku na podkladě odvolání podaného ve prospěch obviněného. A to i v tom případě, kdy podá prokurátor odvolání proti rozsudku soudu 1. stupně, vydanému v novém řízení v neprospěch obviněného. Vždyť nebýt prvního odvolání obviněného, nebyla by tato možnost (tj. možnost podat opravný prostředek proti nepravomocnému rozsudku) prokurátorovi dána vůbec.

[18]) Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR uveřejněné pod č. 40/74, 46/74, 1/75 Sb. rozh. tr.

[19]) Růžek, A. a kol.: Československé trestní řízení. Orbis, Praha 1977, str. 283.

C. Pro úplnost rozboru úpravy zákazu reformace in peius u řádných opravných prostředků je třeba se alespoň zmínit o odporu. Podáním odporu se může obviněný, popř. osoby oprávněné v jeho prospěch podat odvolání, bránit trestnímu příkazu vydanému samosoudcem ve zkráceném řízení. Odpor není oprávněn podat prokurátor, proto není vlastně možné podat odpor v neprospěch obviněného. Důsledkem jeho podání (oprávněnou osobou a v zákonem stanovené lhůtě) je zrušení vydaného trestního příkazu a ve věci se koná hlavní líčení. V tomto hlavním líčení je obviněný chráněn (podle § 314g odst. 3 tr. ř.) před zpřísněním výroku o trestu (jiných výroků se nedotýká), za předpokladu nezmění-li se podstatně skutkový stav na základě provedeného dokazování.

D. Jestliže zákaz reformace in peius u řádných opravných prostředků představuje významnou záruku práva oprávněných osob podat opravný prostředek — je-li podán řádný opravný prostředek pouze ve prospěch osoby, které zákaz reformace in peius svědčí, a napadené rozhodnutí je v jeho důsledku zrušeno, není možné (v rozsahu zákonem stanoveném) postavení této osoby zhoršit — pak u mimořádných opravných prostředků je uvedený význam zákazu reformace in peius podstatně snížen.

Stížnost pro porušení zákona je oprávněn podat pouze generální prokurátor (popř. ministr spravedlnosti nebo ministr národní obrany). Osoby oprávněné podat řádné opravné prostředky mohou sice podávat podněty pro podání stížnosti pro porušení zákona, kterými jsou odpovědné orgány povinny se zabývat a přijmout potřebná opatření, avšak tato jejich podání nemají v žádném případě charakter opravného prostředku. Proto souhlasím s názorem A. Růžka,[20]) že u stížnosti pro porušení zákona zajištění svobody práva podat opravný prostředek nepřichází vůbec v úvahu, neboť ten, koho se rozhodnutí týká, není oprávněn tento opravný prostředek podat. Zákaz reformace in peius u stížnosti pro porušení zákona však upraven je, a to tak (§ 273 tr. ř.), že jestliže Nejvyšší soud vyslovil, že zákon byl porušen v neprospěch obviněného, nelze obviněnému při novém rozhodování uložit trest přísnější, než jaký mu byl uložen původním rozsudkem. Jde-li o jiné rozhodnutí, platí ustanovení § 150 přiměřeně. Z § 273 tr. ř. jednoznačně vyplývá, že nezbytnou podmínkou možnosti aplikace zákazu reformace in peius je závěr Nejvyššího soudu o porušení zákona v neprospěch obviněného. Jde o tzv. akademický výrok rozsudku Nejvyššího soudu (podle § 268 odst. 2 tr. ř.), který se podle § 269 odst. 1 tr. ř. nedotýká právní moci rozhodnutí, o něž jde.

Nejvyšší soud při vydávání tohoto rozsudku není vázán obsahem po-

[20]) Růžek, A.: Zákaz reformace in peius v novém trestním řádu. ČSAV, Stát a právo IV, Praha 1957, str. 141.

dané stížnosti pro porušení zákona.[21]) Správnost napadeného rozhodnutí i správnost předcházejícího řízení posuzuje podle skutkového i právního stavu platného v době, kdy bylo napadené rozhodnutí vydáno, popř. kdy bylo konáno řízení, jež mu předcházelo.[22]) Znamená to tedy, že Nejvyšší soud, shledá-li, že zákon byl porušen ve prospěch (nebo ve prospěch i neprospěch) obviněného (resp. jiné osoby, které zákaz reformace in peius podle § 273 věty druhé tr. ř. svědčí) a vysloví-li tento názor v rozsudku (podle § 268 odst. 2 tr. ř.), může učinit kroky k odstranění pochybení při novém rozhodování věci?

Znění § 273 tr. ř. upravující zákaz reformace in peius u stížnosti pro porušení zákona by možnost takovéhoto postupu připouštělo. Nejvyšší soud je však (shledá-li, že zákon nebyl porušen v neprospěch obviněného) vázán přísnými omezeními, uvedenými v § 272 tr. ř. Podle § 269 odst. 2 až § 271 tr. ř. může Nejvyšší soud postupovat pouze tehdy (tedy činit opatření ke zjednání nápravy), jestliže to navrhl generální prokurátor nebo ministr spravedlnosti v podané stížnosti pro porušení zákona a jestliže byly zachovány lhůty v tomto ustanovení stanovené.

Ustanovení § 272 tr. ř., analyzujeme-li současnou právní úpravu zákazu reformace in peius, u stížnosti pro porušení zákona (zejména ve vztahu k § 273 tr. ř.), zaručuje obviněnému, respektive osobám, kterým tento institut podle § 273 tr. ř. svědčí, že nové rozhodnutí nezhorší jeho postavení (v rozsahu zákonem stanoveném), nepodá-li osoba (oprávněna k takovému podání) stížnost pro porušení zákona v jeho neprospěch a nežádá-li současně nápravu vad porušením zákona způsobených.

E. Jaká je situace u obnovy řízení? Podmínkou jejího povolení je mimo jiné podání návrhu na povolení obnovy řízení oprávněnými osobami (tj. prokurátorem, který je oprávněn návrh podat i v neprospěch obviněného, ale i obviněným nebo osobami oprávněnými v jeho prospěch podat odvolání). Zajišťuje zde zákaz reformace in peius právo obviněného, respektive dalších osob, bez obavy napadnout ta pravomocná rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení, která lze tímto opravným prostředkem napadnout?

U obnovy řízení je použití zákazu reformace in peius vázáno na podmínku, že obnova řízení byla příslušným soudem podle § 262 tr. ř. povolena jen ve prospěch obviněného (§ 289 písm. b) tr. ř.). Vzhledem k ustanovení § 279 a § 289 tr. ř., z nichž vyplývají zvláštní podmínky pro povolení obnovy ve prospěch obviněného a pro postup po povolení obnovy ve prospěch obviněného, je nezbytné, aby ve výroku o povolení obnovy bylo

[21]) Jediné omezení vyplývá z revizního principu upraveného v § 267 tr. ř.
[22]) Růžek, A. a kol.: Komentář trestního řádu. Orbis, Praha 1975, str. 634.

vždy výslovně uvedeno, zda se obnova povoluje ve prospěch nebo v neprospěch obviněného anebo v obou směrech.[23]) Na základě čeho však soud (rozhodující o povolení obnovy řízení) stanoví, že povoluje tuto obnovu ve prospěch či neprospěch obviněného?

Vzhledem k tomu, že u obnovy řízení neplatí tzv. revizní princip, je odpověď na tuto otázku poněkud jednodušší. Jistě proto postačí odkázat na názor Nejvyššího soudu, vyjádřený v č. 20/60 Sb. rozh. tr., podle něhož soud v podnětu návrhu na obnovu řízení nepřezkoumává, zda jsou splněny podmínky obnovy ohledně všech oddělitelných výroků napadeného rozhodnutí, ale zkoumá důvodnost návrhu na obnovu jen v rámci, který byl v návrhu vymezen. Překročit rámec návrhu na obnovu řízení není oprávněn. Proto, je-li podán návrh na obnovu řízení ve prospěch obviněného, není možné pouze z tohoto podnětu povolit obnovu řízení v neprospěch. Tuto lze povolit pouze na podkladě návrhu prokurátora na obnovu řízení, zaměřenou alespoň částečně v neprospěch obviněného.

Z uvedeného lze dovodit, že účelem zákazu reformace in peius u obnovy řízení je zajistit obviněnému, respektive osobám oprávněným v jeho prospěch tento mimořádný opravný prostředek podat, právo bez obav napadnout pravomocné rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení (jež je možné tímto opravným prostředkem napadnout), které pokládá za nesprávné a nedůvodné. Obviněný se proto nemusí obávat, že pouze z podnětu tohoto opravného prostředku jím podaného nebo návrhu na obnovu řízení, podaného pouze v jeho prospěch, rozsudek vydaný v novém řízení zpřísní jeho trest.

III.

V souvislosti s úvahami o zákazu reformace in peius je třeba posoudit, zda je možné odstranit důsledky zákazu reformace in peius. Při použití zákazu reformace in peius soud vydává rozsudek, v němž zpravidla uznává obžalovaného vinným těžším trestným činem[24]) při nezměněném výroku o trestu. Tímto rozhodnutím v důsledku zákazu reformace in peius soud neporušil zákon. Proto souhlasím s názorem O. Baláše, že při takovémto zákonném postupu neuložení trestu, který by odpovídal výroku o vině, nelze učinit nápravu ani cestou stížnosti pro porušení zákona. Odvolací soud zákon neporušil a rozsudek soudu 1. stupně i ve výroku o trestu byl

[23]) Růžek, A. a kol.: Komentář trestního řádu. Orbis, Praha 1975, str. 674.

[24]) Soud 1. stupně mohl pochybit např. v hodnocení přitěžujících okolností, neuznal obviněného za zvlášť nebezpečného recidivistu, ač takto měl učinit, a v řadě dalších okolností, majících podstatný vliv na trest.

zrušen. Není zde tudíž takový výrok o trestu, který by byl napadnutelný stížností pro porušení zákona.[25])

Nemohu však souhlasit s názorem, že k nápravě rozsudků, vynesených za použití zákazu reformace in peius, v nichž uložený trest je ve zřejmém nepoměru ke stupni nebezpečnosti činu pro společnost nebo k poměrům pachatele nebo je-li uložený druh trestu ve zřejmém rozporu s účelem trestu, cestou stížnosti pro porušení zákona nemůže dojít.

Praxe ve stanovisku Nejvyššího soudu ČSSR, uveřejněném pod číslem 21 z roku 1973 ve Sbírce rozhodnutí trestních, došla k závěru, že důsledky zákazu reformace in peius u odvolání lze odstranit stížností pro porušení zákona při splnění podmínek § 266 odst. 1 a § 272 tr. ř. Předpokladem úspěšného podání stížnosti pro porušení zákona podle jejího názoru není, aby porušení zákona zavinil právě ten soud, jehož rozhodnutí je napadáno. Rozhodující je, že v rozhodnutí soudu byl zákon objektivně porušen, výrok rozsudku o trestu byl v rozporu s ustanovením § 1 odst. 1 prvé věty tr. ř. a nezáleží na tom, zda se tak stalo v důsledku vadného právního posouzení nebo postupu soudu, který rozhodnutí vydal, či soudu, který byl činný v předchozích stadiích řízení. Vadným postupem řízení ve smyslu § 266 odst. 1 tr. ř. se rozumí jakákoli vada, tedy v soudním řízení i vada rozhodnutí v tomto řízení vydaných a třeba i zrušených k odvolání podanému jen ve prospěch obviněného, pokud má vztah k zákazu reformace in peius (§ 264 odst. 2 tr. ř.).

Přitom však Nejvyšší soud ČSSR připouští, že k odůvodnění přípustnosti postupu podle § 266 a násl. tr. ř. za účelem odstranění důsledků zákazu reformace in peius nestačí pouhý odkaz na účel trestního řízení a na tzv. objektivní nezákonnost výroku rozsudku o trestu, který byl uložen s použitím této zásady. Konstatuje současně, že zákon v řádném opravném řízení výslovně toleruje případné uložení nepřiměřeného trestu ve prospěch obviněného, kdy zájem na jeho přísnějším potrestání ustupuje zájmu na uplatnění významu zákazu reformace in peius pro dosažení účelu trestního řízení.

Argumentace Nejvyššího soudu, že pro řešení dané právní otázky je rozhodující, že ustanovení § 266 odst. 2 tr. ř., ani ostatní ustanovení trestního řádu, která upravují stížnost pro porušení zákona a řízení o ní (§ 266 a násl. tr. ř.), neobsahují výjimku pro případ, kdy trest je obviněnému uložen s použitím zásady o zákazu reformace in peius, není podle mého názoru postačující. Trestní řád ve svých ustanoveních výslovně stanoví celou řadu podmínek, při jejichž splnění je třeba zákaz reformace in peius na konkrétní případ aplikovat. Nikde však výslovně nestanoví, že vydá-li

[25]) Baláš, O.: K zákazu reformace in peius v československém trestním právu. Socialistická zákonnost 1970, č. 7—8, str. 449.

soud rozsudek, v němž v důsledku použití zákazu reformace in peius neuloží odpovídající trest, je nutné takový rozsudek zrušit a odstranit důsledky použitého zákazu reformace in peius.

K tomu je třeba dodat ještě následující. Stížnost pro porušení zákona představuje průlom do právní moci rozhodnutí, který je možné připustit skutečně jen ve výjimečných případech. Z hlediska naší otázky tedy tehdy, jestliže se uplatnění zákazu reformace in peius s ohledem na důsledky jeho aplikace na daný konkrétní případ dostává do rozporu s účelem trestního řízení. Proto lze souhlasit s názorem Nejvyššího soudu, že je vždy nezbytné pečlivě vážit, zda jsou splněny podmínky pro podání stížnosti pro porušení zákona. Jde o to, aby k odstranění důsledků zákazu reformace in peius docházelo skutečně jen v odůvodněných případech.

Ještě jednu otázku je třeba řešit, a to — do jaké míry možnost v odůvodněných případech odstranit důsledky aplikace zákazu reformace in peius ovlivní rozhodování obviněného, zda podat nebo nepodat odvolání. Zde naprosto souhlasím s názorem A. Růžka, že tato skutečnost v zásadě nebude mít negativní dopad na zmíněné rozhodování obviněného, i když v některých konkrétních případech může svou roli sehrát.[26])

Při prvním projednávání věci vyvolaném podáním odvolání obviněného, respektive odvoláním podaným v jeho prospěch, může vada způsobená v jeho prospěch snadněji vyjít najevo. Ne bezvýznamný je fakt, že samotný rozsudek odvolacího soudu (resp. soudu 1. stupně) vydaný s použitím zákazu reformace in peius je při splnění zákonných podmínek vlastně podnětem k podání stížnosti pro porušení zákona a k nápravě učiněné vady. V takovýchto případech asi tato možnost změny bude mít negativní důsledky na podávání odvolání obviněným nebo dalšími osobami (samozřejmě kromě prokurátora) oprávněnými odvolání v jeho prospěch podat. Ale to přece není v žádném rozporu s účelem a smyslem trestního řízení a zejména zákazu reformace in peius, který je právě jedním z prostředků zajišťování nápravy vadných rozhodnutí. Vždyť k odstranění vady cestou stížnosti pro porušení zákona může dojít (dojde-li ke včasnému odhalení vady a ke včasnému zásahu stížností pro porušení zákona a splnění dalších podmínek § 266 odst. 2 a § 272 tr. ř.) i když obviněný odvolání nepodá.

A konečně, změnit výrok o trestu rozsudku jak soudu 1. stupně, tak soudu odvolacího, resp. soudu 1. stupně vydaném v odvolacím řízení, cestou stížnosti pro porušení zákona je možné pouze ve výjimečných případech (viz ustanovení § 266 odst. 2 a § 272 tr. ř.). Tímto je vyjádřen zájem společnosti na tom, aby se pravomocná rozhodnutí vyznačovala stálostí

[26]) Růžek, A.: K zákazu reformace in peius v novém trestním řádu. Stát a právo IV, ČSAV 1957, str. 176.

a aby zejména v těch případech, kdy dojde k porušení zákona ve prospěch obviněného, bylo rozhodnutí napadáno jen v případech velmi závažných.[27])

Jestliže jsme se zabývali stížností pro porušení zákona, je třeba se podívat, zda nepříznivé důsledky uplatnění zákazu reformace in peius není možné odstranit i dalším mimořádným opravným prostředkem, a to obnovou řízení. Zde je odpověď snazší. Naprosto souhlasím s názorem A. Růžka,[28]) že odvolacímu soudu,[29]) který rozhodoval o odvolání byly skutečnosti odůvodňující zvýšení trestu známy v době rozhodování. To, že zákaz reformace in peius mu bránil k nim přihlédnout neznamená, že by jich mohlo být s úspěchem užito v návrhu na obnovu řízení v neprospěch obviněného.

IV.

Současná právní úprava zákazu reformace in peius nepochybně významně zaručuje osobám uplatnění jejich práva podávat opravné prostředky proti rozhodnutím, která pokládají za nesprávná a nedůvodná. Postačuje však obviněnému k zajištění jeho práva podat odvolání záruka nezměnitelnosti výroku o trestu k horšímu? Samozřejmě za předpokladu, že odvolání bylo podáno pouze v jeho prospěch.

Není neznámou skutečností, že nejen tento výrok a jeho případná změna k horšímu se obviněného velmi citelně dotýká. Rozhodná je však otázka, do jaké míry možnost zhoršení ostatních výroků rozsudku ovlivňuje rozhodování obviněného (popř. osob oprávněných v jeho prospěch podat odvolání), zda podat či nepodat odvolání.

Vezměme základní výrok o vině obviněného. Uznání obviněného vinným těžším trestným činem než jakým byl uznán soudem 1. stupně nese s sebou celou řadu pro obviněného velmi nepříznivých důsledků. Opomeneme-li morální odsouzení činu a jeho pachatele, jehož význam není možné nikterak snižovat, zpřísnění právní kvalifikace činu může mít za následek vyloučení pachatele z udělení amnestie, uznání obviněného za zvlášť nebezpečného recidivistu, ovlivnění ukládání souhrnného trestu apod. Jde tedy o případy, kdy zpřísnění právní kvalifikace může mít zprostředkovaný vliv na samotný trest, jeho výkon, výši, druh apod.[30]) A v tomto

[27]) Růžek, A.: K zákazu reformace in peius v novém trestním řádu. Stát a právo IV, ČSAV 1957, str. 175.

[28]) Růžek, A.: K zákazu reformace in peius v novém trestním řádu. Stát a právo IV, ČSAV 1957, str. 176.

[29]) Soud 1. stupně po vrácení věci k projednání a novému rozhodnutí může obviněnému zpřísnit trest, jestliže na podkladě nových skutečností, které vyjdou nově najevo, uzná obviněného vinným těžším trestným činem. Neučiní-li tak, není možné úspěšně podat návrh na obnovu řízení, natož v neprospěch obviněného.

[30]) Uzná-li odvolací soud obviněného vinným těžším trestným činem, který není zahrnut v aktu amnestie, není možné obviněného amnestovat, i když byl soudem

směru bude možnost zpřísnění právní kvalifikace zásadně ovlivňovat rozhodování obviněného, zda podat či nepodat odvolání.

S výrokem o vině při uplatnění zákazu reformace in peius podle naší právní úpravy souvisí ještě jedna otázka. Odvolací soud může obviněného uznat vinným těžším trestným činem, ale v důsledku použití zákazu reformace in peius nemůže obviněnému uložit trest odpovídající spáchanému činu. To vede soudy k vydávání takových rozsudků, kde výše uloženého trestu neodpovídá trestní sazbě, stanovené pro trestný čin, kterým byl obviněný odvolacím soudem uznán vinným, a pohybuje se dokonce pod spodní hranicí trestní sazby, popř. neodpovídá druhu uloženého trestu (podle přísnějšího trestného činu bylo možné uložit i jiný druh trestu) nebo v jaké nápravně výchovné skupině bude trest odnětí svobody vykonáván apod. Odvolací soud tyto formální nedostatky pouze odůvodní použitím zákazu reformace in peius v odůvodnění rozsudku.

Rozšíření platnosti zákazu reformace in peius i na výrok o vině obviněného by odstranilo výše uvedený formální nedostatek, ale zejména by posílilo jistotu obviněného, že podáním odvolání pouze v jeho prospěch nemůže dojít k takovému zhoršení jeho postavení, jehož možné zhoršení by jej od podání odradilo. Jsem přesvědčena, že takto uplatněný zákaz reformace in peius by více odpovídal svému účelu a smyslu.

Vezměme však další výrok rozsudku, a to výrok o ochranném opatření. Ochranné opatření není, podle našeho trestního práva trestem, neobsahuje negativní morální hodnocení a jeho účelem je výhradně speciální prevence.[31]) Ochranná opatření (a s tím lze jenom souhlasit) výrazněji než tresty jsou svou povahou zaměřena ve prospěch výchovy, vyléčení a vůbec resocializace pachatele, změny jeho společensky škodlivých postojů, návyků.[32]) Samozřejmě to nás neopravňuje k závěru, že ochranná opatření sledují výlučně zájmy obviněného. Své významné místo zde má ochrana společnosti, a to i proti vůli obviněného.[33]) Při jejím zajišťování, ale současně i při zajišťování zmíněného zájmu obviněného na vyléčení, převýchově apod., dochází nutně k výraznému omezení jeho práv, rozšíření okruhu jeho povinností, dochází k použití opatření, postihujících jeho svobodu nebo majetek. Bránit se těmto opatřením podáním opravného pro-

1. stupně uznán vinným trestným činem, na který se amnestie vztahovala. Spáchá-li obviněný trestný čin obdobné povahy a jsou-li splněny další podmínky § 41 tr. zák., je možné jej uznat za zvlášť nebezpečného recidivistu a tato skutečnost výrazně ovlivní ve smyslu ustanovení § 42 tr. zák. výši uloženého trestu. Obdobná je situace, kdy předchozí odsouzení je znakem kvalifikované skutkové podstaty.

[31]) Nezkusil, J.: Československé trestní právo, díl I. Orbis, Praha 1976, str. 241; Solnař, V.: Tresty a ochranná opatření. Akademia, Praha 1979, str. 182.

[32]) Nezkusil, J.: Československé trestní právo, díl I. Orbis, Praha 1976, str. 241.

[33]) Tak např. ochranné léčení mimo jiné zajišťuje ochranu společnosti před duševně nemocnými osobami společnosti nebezpečnými, ochranný dohled ochranu před protispolečenskou činností zvlášť narušených osob, ochranná výchova dokonce nahrazuje u některých mladistvých funkci trestu odnětí svobody apod.

středku je právem obviněného. Dávám proto v úvahu a sama se k této možnosti přikláním, zda by nebylo vhodnější realizovat právo obviněného bez obav napadnout rozhodnutí soudu i s ohledem na výrok o ochranném opatření.

O ochranném opatření rozhoduje soud v hlavním líčení formou rozsudku, ale i mimo hlavní líčení ve veřejném zasedání formou usnesení. Proti usnesení o ochranném opatření je přípustná stížnost. Zákaz reformace in peius upravený u stížnosti (§ 150 odst. 1 a 3 tr. ř.) zaručuje obviněnému, že z podnětu jeho stížnosti (resp. stížnosti podané pouze v jeho prospěch) nedojde ke zhoršení jeho postavení, tedy konkrétně, nedojde ke zhoršení jeho postavení, upraveném usnesením o ochranném opatření. V řízení o odvolání se však zákaz reformace in peius na výrok o ochranném opatření nevztahuje. Není proto důsledné, že rozhoduje-li soud o ochranném opatření rozsudkem, není obviněný v odvolacím řízení již stran zmíněného výroku chráněn a odvolací soud je oprávněn zpřísnit (kromě výroku o trestu) všechny výroky rozsudku, tedy i o ochranném opatření.

Zvláště nepříznivá situace pro obviněného vzniká tehdy, rozhoduje-li o odvolání ve věci sám odvolací soud. Není vázán zákazem reformace in peius ve výroku o ochranném opatření a může tak obviněnému uložit ochranné opatření, i když nebylo uloženo soudem 1. stupně. A protože rozhodnutí odvolacího soudu je konečné, nemůže se obviněný bránit ani podáním řádného opravného prostředku. Proti obdobnému rozsudku, a to soudu 1. stupně, jemuž byla věc vrácena odvolacím soudem k projednání a novému rozhodnutí, odvolání podat může, avšak bez záruky, že si tímto podáním nezhorší svou situaci. A tato záruka by podle mého názoru měla být obviněnému poskytnuta, zvláště uvědomíme-li si význam zásahů do práv a povinností občanů, jejich svobod chráněných ústavou, které ochranná opatření znamenají.

Ne bez významu je i výrok rozsudku, jež stanoví výši náhrady škody. Tento výrok mnohdy na několik let nepříznivě změní ekonomické postavení obviněného a nezřídka i příslušníků jeho rodiny. Obviněný, ale i poškozený, mají právo domáhat se změny výroku ve svůj prospěch formou podání odvolání. Nejsou však chráněni zákazem reformace in peius. Nemyslím si, že by této záruky k realizaci jejich práva podávat opravné prostředky bylo zapotřebí. Mnohem významnější je zajistit poškozenému, jemuž byla trestným činem (přečinem) způsobena škoda, uspokojení jeho práv v co nejkratší době již v průběhu trestního řízení (v adhezním řízení).

Ve své práci jsem se snažila nastínit a současně i vyřešit některé problémy související se zákazem reformace in peius jako prostředku ochrany práv a zákonem chráněných zájmů občanů naší socialistické spo-

lečnosti v trestním řízení. Vycházela jsem přitom ze zásady, že zmíněný institut je v opravném řízení pravidlem a ne výjimkou z obecně platné možnosti reformace in peius.[34]) Vždyť v opačném případě by zákonodárce tento institut nezakotvil u všech opravných prostředků a nedal by tak najevo, že mu přikládá v opravném řízení tak velký význam. Zaručíme-li našim občanům ochranu jejich práv a zákonem chráněných zájmů, jistě přispějeme k uplatňování účelu trestního řízení, k výchově občanů v duchu důsledného zachovávání zákonů a pravidel socialistického soužití i čestného plnění povinností vůči státu a společnosti.

ТАТЬЯНА ПЕЩАКОВА

Запрет преобразования к худшему как важное средство защиты граждан в уголовном производстве

(Резюме)

Автор в своей статье высказывает мнение по спорным и часто дискутируемым вопросам места, роли и возможных путей дальнейшего совершенствования правового регулирования и правильного применения запрета reformationis in peius в практике органов уголовного производства. При этом исходит из того, что данный запрет является общедействующим принципом производства по обжалованию и представляет собой важное средство защиты прав и законом охраняемых интересов граждан в чехословацком уголовном производстве.

Работа разделяется на четыре основные части. После вводного раздела, в котором разъясняется, почему автор останавливается на проблематике запрета преобразования к худшему, в первой части работы дается ответ на вопрос, находит ли данный запрет применение и в социалистическом уголовном производстве, решению каких задач социалистического общества способствует, каково отношение этого института к целевому назначению уголовного производства и к принципу объективной истины. Автор приходит к выводу, что запрет преобразования к худшему содействует гражданам при обеспечении их права обжаловать без опасений решения органов уголовного производства, а тем самым способствует исправлению дефектных решений. Одновременно им предоставляется гарантия того, что их положение не будет произвольно изменяться.

Во второй части, состоящей из пяти разделов, анализирует действующую правовую регламентацию института запрета reformationis in peius, который закреплен применительно к отдельным средствам обжалования, особенно в отношении конкретного обеспечения им права граждан без каких-либо опасений обжаловать решения органов уголовного производства.

В следующем третьем разделе автор задумывается над вопросом, можно ли устранить последствия запрета преобразования к худшему. Высказывается им мнение,

[34]) Růžek, A.: Zákaz reformace in peius v novém trestním řádu. ČSAV, Stát a právo IV, Praha 1957, str. 136.

что это возможно путем подачи жалобы на нарушение закона, но только лишь в исключительных и обоснованных случаях. При этом задумывается и над вопросом о том, в какой мере эта возможность влияет на принятие обвиняемым или другими лицами решения относительно обжалования решения. В этом отношении автор придерживается мнения, что возможность устранить последствия запрета преобразования к худшему путем подачи жалобы на нарушение закона по общему правилу не повлияет на упомянутое принятие решения, хотя в некоторых конкретных случаях может сыграть свою роль.

В последней — четвертой части автор разъясняет свою позицию по вопросу того, насколько гарантия неизменимости вывода относительно вида и размера наказания к худшему является достаточной для обеспечения права обвиняемого на обжалование им без каких-либо опасений решения органов уголовного производства. В этой связи высказывает мнение, что для последовательного обеспечения этого права уместно распространить запрет преобразования к худшему и на выводы, касающиеся вины и мер безопасности.

1981 Acta Universitatis Carolinae — Iuridica 1 Pag. 43—86

PAVEL VOJNA

Politickoprávní význam vznesení obvinění v československém trestním řízení a v některých zahraničních procesních úpravách

1. Úvodní výklady
2. Institut vznesení obvinění v socialistických úpravách trestního řízení
3. Socialistická zákonnost a institut vznesení obvinění
4. Základní zásady trestního řízení a vznesení obvinění
5. Obviňující akty v buržoazních procesních systémech
Souhrn

1. Úvodní výklady

Právněpolitické záměry, vycházející z rozboru stavu a prognóz třídního boje *v přechodném období* od kapitalismu k socialismu v Československu po r. 1948, rozhodujícím způsobem ovlivnily i trestněprocesní úpravu a celou strukturu trestního řízení. Trestní řízení patřilo k nejvýznamnějším formám a prostředkům, jimiž se realizovala represivní funkce státu diktatury proletariátu, zabezpečující ochranu socialistické výstavby a namířená zejména proti buržoazním elementům. *Trestní řád z r. 1950,* svou třídní podstatou a povahou nesrovnatelně *demokratičtější než buržoazní procesní řády,* samozřejmě nemohl převzít z buržoazní procesní úpravy ta ustanovení, která umožňovala majetným třídám pomocí právních formalit unikat trestní odpovědnosti. Patrně z týchž a dalších důvodů (např. v zájmu co nejvíce urychlit trestní řízení, nekomplikovat přílišnými formálními nároky činnost nově budovaného kriminalisticko-bezpečnostního a justičního aparátu aj.) — a tím méně — mohlo být pokládáno za potřebné, aby do řízení, zejména v jeho přípravné fázi, byly vkládány nové prvky, které by — oproti dosavadní buržoazní úpravě — v procesním smyslu zvyšovaly úroveň ochrany práv a svobod občanů (zejména pak osob, proti kterým se řízení vedlo).

Přece jen se však ukázalo, po zkušenostech z působení trestněproces-

ního zákonodárství v první polovině padesátých let, že *procesní systém netvoří dostatečnou právní hráz* proti byť jednotlivým, ale přece jen závažným případům přepínání trestní represe a popř. i porušování režimu socialistické zákonnosti při stíhání trestné činnosti.

Kritika pochybení a nedostatků v tomto smyslu, provedená zejména *celostátní konferencí KSČ v r. 1956*, vedla zákonodárce mj. k tomu, aby jmenovitě v reformě přípravného řízení zakotvil řadu *nových institutů*, které by zajistily v tomto stadiu pevný řád a systém, ohraničily užití krajních prostředků trestního řízení na případy doloženého podezření ze spáchání trestné činnosti, umožnily osobě, proti které řízení směřuje, včasnou a náležitou informaci o tom, z čeho je obviněna a vytvořily jí tak a dalšími způsoby předpoklady, aby se mohla jednak sama, jednak prostřednictvím obhájce, účinně hájit již od počátku řízení.

Vznikly tak v trestněprocesní úpravě mj. dva nové instituty, *zahájení trestního stíhání a vznesení (sdělení) obvinění*, v platném právu nyní vyjádřené ustanoveními §§ 160, 163 tr. ř.

Předkládaná práce chce ukázat, jaké mají oba tyto instituty, především pak vznesení (sdělení) obvinění, *politickoprávní význam* v socialistickém trestněprocesním systému v ČSSR a v některých dalších socialistických zemích. Zároveň chce dokázat, že institut vznesení obvinění (spolu s institutem zahájení trestního stíhání) představuje v trestním řízení takovou *kvalitativní změnu, že i po procesní stránce stojí socialistický typ procesu nesrovnatelně výše než buržoazní.*

Text se nezabývá vlastním rozborem ust. §§ 160, 163 tr. ř. ČSSR (a obdobných ustanovení v řádech SSSR, PLR a NDR), tedy procesněprávní podstatou obou ustanovení. Touto a další související problematikou se autor podrobně zabýval ve své kandidátské disertaci, na kterou odkazuje.[1])

2. Institut vznesení obvinění v socialistických úpravách trestního řízení

Instituty zahájení trestního stíhání a vznesení obvinění v československém a dalších trestněprocesních řádech východoevropských socialistických zemí byly konstruovány *pod vlivem sovětské trestněprocesní úpravy*. Lze říci, že tyto instituty patří mezi nejvýznamnější a nejcharakterističtější projevy ideové recepce sovětské trestněprocesní struktury.

Pro tyto trestněprocesní úpravy — z formálněprocesního hlediska — je charakteristický otevřeně prohlášený *značný význam a rozsah etapy*

[1]) Viz Vojna, P.: Vznesení obvinění v československém přípravném řízení trestním. Kandidátská disertace. (Univerzita Karlova. Fakulta právnická.) Praha 1975, str. 52 a násl. Viz též Vojna, P.: Vznesení obvinění v čs. přípravném řízení trestním. AUC Iuridica — Monographia XXXIV, UK Praha 1980.

řízení, která *předchází etapě řízení před soudem,* relativní *samostatnost* tohoto *přípravného řízení* (institucionální a organizační nezávislost na soudu), *rozhodující postavení nesoudních* (tj. vyšetřovacích a prokurátorských) *orgánů* v této etapě procesu a značně *formalizovaný* (procesními normami garantovaný) *postup* těchto orgánů. Tím, že přípravné řízení provádějí orgány kriminalistickobezpečnostního charakteru, zároveň však vázané velmi precizovanými procesními normami na úrovni zákona, se dosahuje zejména toho, že *kriminalistická a procesněprávní stránka postupu není uměle oddělena,* že kriminalistické postupy probíhají především uvnitř procesních institutů a ne mimo procesní právo, či dokonce v rozporu s právem. V důsledku toho je zabezpečována jak kriminalisticky kvalifikovaná úroveň a efektivnost práce orgánů přípravného řízení, tak i vysoká úroveň ochrany občanských práv a svobod.

Institut vznesení obvinění patří mezi instituty, které jednak zabezpečují (a také charakterizují) výrazný *demokratismus a humanismus socialistického trestního procesu,* jednak patří mezi stěžejní pilíře struktury celého procesu. Institut vznesení obvinění — tak jak je v sovětském, československém a dalších socialistických procesních úpravách konstruován — zajistil nejen *vysokou procesněprávní ochranu zájmů a práv občanů* (bezprostředně osob, proti kterým se řízení vede), ale *organicky zapadl do celého systému* procesu. Podařilo se tak i tímto způsobem zkloubit dvě zdánlivě protichůdné tendence, tj. na jedné straně posílit účinnost boje s kriminalitou (zdůrazněním významu bezpečnostního a kriminalistického procesu odhalování a objasňování trestné činnosti), na druhé straně prohloubit demokratismus a humanismus trestního řízení v socialistické společnosti.

Existence institutů zahájení trestního stíhání a vznesení obvinění je důsledkem této koncepce a struktury trestního řízení. Smysl a význam těchto institutů tak vyplývá z významu přípravného řízení v celém procesu a z vazby vznesení obvinění na další celková („klíčová") rozhodnutí, jako je obžaloba a rozsudek. Institut vznesení obvinění spoluurčuje i charakter řízení tím, že zabezpečuje vysoký stupeň demokratismu a humanismu řízení právě ve vztahu k osobě, proti které se řízení vede. Vznesení obvinění patří mezi „ústřední body" přípravného řízení, vrcholí v něm jedna z prvních a nejdůležitějších fází procesního a kriminalistického postupu, která znamená často první a v jistém smyslu vůbec nejcitlivější střet orgánu trestního řízení s občanem.

V **československém trestním řádu** je institut vznesení obvinění upraven v ust. § 163 tr. ř. Je konstruován tak, že vyšetřovatel (vyhledávací orgán) je povinen vznést (sdělit) obvinění neprodleně, jakmile na podkladě zjištěných skutečností je dostatečně odůvodněn závěr, že trestný čin byl spáchán určitou osobou. Toto rozhodnutí musí obsahovat celou řadu ná-

ležitostí, zejména označení orgánu, který rozhodnutí vydal, dne a místa učinění tohoto rozhodnutí, výrok, důvody stíhání a poučení o opravném prostředku. Vzhledem k pravidlům o zachování totožnosti skutku (vypracovaným Růžkem[2]) a praxí akceptovaným), není třeba vydávat nové rozhodnutí o vznesení obvinění, jestliže se změní v důsledku vyšetřování (i podstatně) skutková zjištění. Rozšíření vzneseného obvinění tak přichází v úvahu prakticky jen tehdy, kdy vyjde najevo další skutek trestné činnosti téhož obviněného.[3]) Při změně kvalifikace skutku pak postačí upozornit na tuto změnu obviněného. Podobný postup se zdá být vhodnější i v případě, kdy např. jednání původně pokládané za řadu trestných útoků (jeden skutek) se ukáže jako více skutků; to však jen za předpokladu, že všechny tyto útoky, resp. formy trestné činnosti byly v původním rozhodnutí uvedeny. Rozhodnutí o vznesení obvinění je nutno oznámit obviněnému do tří dnů, nejpozději však na počátku jeho prvního výslechu.

Sovětská úprava vznesení obvinění v přípravném vyšetřování[4]) se stala — jak již bylo poznamenáno — vzorem pro úpravu československou (stejně jako v podstatě celý systém trestního procesu). Je proto možno se obejít bez celkového popisování místa a významu institutu vznesení obvinění v řízení a soustředit se jen na nejvýznamnější charakteristiku a popř. i odlišnosti.

Institut vznesení obvinění upravují trestněprocesní zákoníky jednotlivých svazových republik ve smyslu zákona vydaného výnosem Nejvyššího sovětu SSSR č. 1 z 25. 12. 1958 „O základech trestního řízení SSSR a svazových republik".[5])

Vydání rozhodnutí o vznesení obvinění patří do kompetence vyšetřovatele, popř. vyhledávacího orgánu. Je obligatorní, jestliže existují dostatečné důvody nasvědčující trestnému činu.[6]) Zpravidla následuje po zahájení trestního stíhání (ve věci). To může být zahájeno pouze v případech, kdy existují dostatečné skutečnosti („dannyje") ukazující na to, že byl někým spáchán trestný čin.

V rozhodnutí o vznesení obvinění musí být uvedena doba a místo rozhodnutí; jméno osoby, proti které je vznášeno obvinění; trestný čin, z jehož spáchání je obviňována, s uvedením doby, místa a jiných okolností

[2]) Viz Růžek, A.: Právní moc a vykonatelnost rozhodnutí v trestních věcech. Praha 1958, zejm. str. 7 a násl., 55 a násl., 84 a násl.; Obžalovací zásada v československém socialistickém trestním řízení. Praha 1964, zejm. str. 116 a násl., 166 a násl.

[3]) To ovšem neznamená, že této teorie lze využívat např. k zamlčování některých podstatných údajů v popisu skutku v rozhodnutí o vznesení obvinění.

[4]) Název „přípravné vyšetřování" v sovětském procesu je prakticky adekvátní označení „vyšetřování" v československém procesním právu.

[5]) Další výklad se opírá o cit. zákon SSSR a dále o Zakon RSFSR ob utvěržděniji UPK RSFSR iz 27. 10. 1960 s přihlédnutím k učebnici Aleksejev, N. S.—Elkind, P. S.—Lukaševič, V. Z. a kol.: Ugolovnyj process. Moskva 1972.

[6]) Na otázku, kdy tu jsou takové důvody, existují rozdílné názory v sovětské trestněprocesní literatuře. K tomu blíže viz v disertaci uvedené v pozn. 1, části druhé.

spáchání trestného činu, tak jak vyplývají z materiálů věci. Musí být uvedena i právní kvalifikace jednání.

Pokud se obviněnému klade za vinu spáchání několika trestných činů spadajících pod skutkové podstaty vyjádřené různými články trestního zákona, rozhodnutí o vznesení obvinění musí obsahovat, které konkrétní činy se kladou obviněnému za vinu s uvedením každého jednotlivého článku trestního zákona.

Nové (další) rozhodnutí o vznesení obvinění se vydává i ve všech případech důležitějších změn původního obvinění, které vyšly v průběhu vyšetřování najevo. To se týká jak nových částí („epizod") trestné činnosti, tak i polehčujících okolností, změn ve výši škody, a to bez ohledu na to, zda mají vliv na kvalifikaci trestného jednání. Nové rozhodnutí je nutné i v případech změny kvalifikace na těžší nebo lehčí, a to i když se jinak nemění skutkový stav. Podle obdobných zásad vyšetřovatel zastaví trestní stíhání, jestliže se v některé části obvinění původně vznesené nepotvrdilo.

Samostatným úkonem — vedle vydání rozhodnutí o vznesení obvinění — je oznámení obvinění, které musí následovat do 48 hodin od okamžiku vydání rozhodnutí o vznesení obvinění. Pokud je obviněný neznámého pobytu nebo neuposlechl předvolání, oznamuje se vznesené obvinění v den předvedení. K oznámení vzneseného obvinění se obviněný musí dostavit — jinak bude předveden — což vyplývá mj. z toho, že po oznámení obvinění musí neprodleně dojít k jeho výslechu.

Je třeba v této souvislosti poznamenat, že výslech obviněného je v sovětské nauce někdy pokládán za třetí úkon vznesení obvinění, tj. vedle, resp. po vydání rozhodnutí a oznámení obvinění.

Oznámení obvinění probíhá tak, že se obviněnému text rozhodnutí dá přečíst, popř. není-li to z nějakých důvodů možné, přečte obviněnému text vyšetřovatel, resp. tlumočník. Poté se obviněnému objasní podstata obvinění a podle okolností i vysvětlí příslušná právní ustanovení (např. dá se mu nahlédnout do textu zákona). Oznámení vzneseného obvinění se dokumentuje podpisem obviněného a vyšetřovatele na vyhotovení rozhodnutí s uvedením způsobu oznámení a času provedení tohoto úkonu. Stejně se postupuje i při vydání rozhodnutí o změně původního obvinění. I tu je obligatorní výslech obviněného.

Po objasnění podstaty obvinění musí vyšetřovatel obviněného poučit o jeho právech a povinnostech; při poučování o povinnostech je obviněný upozorňován na následky jejich neplnění, např. ve vztahu k předvolání, zajišťovacím opatřením apod. I poučení se dokumentuje podpisem obviněného.

Zákonné předpisy detailně upravují i výslech obviněného. Výslech musí začít otázkou obviněnému, zda se cítí vinen. Vyjádření obviněného v tomto smyslu musí být protokolováno stejně jako jeho výpověď, která je právem obviněného atd.

Vznesení obvinění, podobně jako v ČSSR, má řadu procesních dů-

sledků (vznik oprávnění a povinností vyšetřovatele a obviněného), zejména ve vztahu k opatřením procesního donucení a možnostem obviněného se hájit. Vznesení obvinění je v některých případech i jednou z podmínek mimosoudního vyřízení věci.

Podle § 98 **trestního řádu Německé demokratické republiky** „ukáže-li prověření oznámení nebo sdělení, že jde o podezření z trestného činu a jsou tu zákonné předpoklady trestního stíhání, nařídí prokurátor nebo vyšetřující orgán písemným, zdůvodněným usnesením zahájení přípravného řízení proti „známému" nebo proti „neznámému". Vyšetřovací orgány jsou povinny neprodleně dát prokurátorovi na vědomí rozhodnutí o jimi zahájeném přípravném řízení.[7])

Rozhodnout o zahájení přípravného řízení lze jen za existence podezření z trestného činu a jsou-li tu zákonné předpoklady trestního stíhání (např. nebrání-li stíhání promlčení, smrt pachatele apod.) a nelze-li odevzdat věc společenskému orgánu trestního řízení v tomto stadiu řízení k vyřízení. Rozhodnutí musí být vydáno písemně a musí být zdůvodněno. Ve zdůvodnění se vychází ze skutečností pro rozhodnutí směrodatných a vysvětlí se, v čem podezření spočívá. V usnesení o zahájení musí být uvedena norma trestního práva, jejíž porušení se předpokládá.[8])

Podle § 105 tr. řádu NDR teprve jakmile bylo rozhodnuto o zahájení přípravného řízení může být obviněný vyslýchán. Před začátkem výslechu se obviněnému oznámí fakt zahájení přípravného řízení, vznese se obvinění a poučí se o právech obviněného.

Trestní řád Polské lidové republiky v čl. 269 obsahuje ustanovení, podle kterého, jestliže údaje existující v okamžiku zahájení přípravného řízení nebo shromážděné v jeho průběhu jsou dostatečným podkladem pro obvinění vůči určité osobě, vyhotoví se usnesení o vznesení obvinění, vyhlásí se neodkladně podezřelému a ten je vyslechnut.

Usnesení o vznesení obvinění obsahuje označení podezřelého, zevrubné vylíčení skutku, který je mu kladen za vinu, a jeho právní kvalifikaci. Odůvodněné usnesení se vyhotoví na žádost podezřelého a vyhlašuje se, nebo se podezřelému doručí do 14 dnů. O právu na tuto žádost musí být podezřelý poučen. Jestliže v průběhu přípravného řízení vyjde najevo, že podezřelému má být kladen za vinu další skutek, neobsažený v dříve vydaném usnesení o vznesení obvinění, nebo skutek podstatně změněný, popř. že skutek má být kvalifikován podle přísnějšího ustanovení, vydá se nové usnesení, bez odkladů se vyhlásí podezřelému a ten je opět vyslechnut.[9])

[7]) Viz Beyer, K. H. a kol.: Strafprozessrecht der DDR. Lehrkommentar. Berlin 1968, str. 147.
[8]) Tamtéž.
[9]) Viz Trestní řád a uvozovací předpisy Polské lidové republiky. Praha 1970.

3. Socialistická zákonnost a institut vznesení obvinění

Princip socialistické zákonnosti patří mezi základní postuláty marxisticko-leninského učení o společnosti, státu a právu. Idea moci dělnické třídy realizované prostřednictvím zákonů vydaných nebo potvrzených socialistickým státem byla vyjádřena a v praxi realizována již od vzniku prvého socialistického státu, a to i v oblasti trestního práva hmotného a v trestním procesu.[10]) Přitom se „... musila prosazovat v boji se zákonností buržoazní...".[11]) I tak se uplatňovala dokonce „... podstatně dříve, než byl vybudován systém sovětského socialistického zákonodárství...".[12])

Ani v období revolučního teroru vynuceného v sovětském Rusku kontrarevolucí a intervencí,[13]) neztratila tato idea svou platnost. V žádném případě přitom nebyla proklamována (a trpěna) anarchie a zvůle, jak se snažila tvrdit buržoazní propaganda.

Tato propaganda a historiografie zásadně také zamlčovala, že rudý teror byl jen odpovědí na bílý teror. Přehlížela a přehlíží i fakt, že terorismus, dokonce ničím neohraničený, sama buržoazie pěstovala a pěstuje, nedokáže-li jinak vládnout.

Mezi množstvím dokladů dokazujících, že zákonnost byla základem sovětského režimu od prvopočátku, je možno připomenout např. Leninův příkaz požadující v době, kdy nebylo možné všechny potřebné zákony vydat, popř. v zákonech předvídat určité situace, výjimky z dodržování zákonů oficiálně prohlašovat, stvrzovat (protokolovat) institucemi nebo úředními osobami, které o těchto výjimkách rozhodly, a písemně takové případy hlásit Radě lidových komisařů.[14]) Lenin zároveň požadoval soudní stíhání hrubého zneužití takových opatření.[15]) Je také známo, že Lenin žádal otevřeně formulovat podstatu, meze a oprávnění vyplývající z přípustnosti teroru.[16]) V literatuře se připomíná, že i v tomto období Lenin žádal vždy důkaz viny jako jediný důvod použití represe.[17])

Stěží lze nalézt i v klasické právnické literatuře tak jednoznačně a přesně formulovanou teorii zákonnosti, jak je vyjádřena ve známé stati V. I. Lenina „O dvojí podřízenosti a zákonnosti".[18])

[10]) Srov. tu podrobnější výklad např. ve stati Ondris, K.: Revoluční zákonnost v prvních letech sovětského státu. Stát a právo III, 1957, str. 41 a násl.

[11]) Knapp, V.: Vznik a vývoj socialistické zákonnosti. Právník 1975, č. 12, str. 1063.

[12]) Tamtéž.

[13]) Viz např. Leninova slova: „... teror nám vnutil terorismus Dohody..." Lenin, V. I.: O socialistickém právu a zákonnosti. Praha 1970, str. 61.

[14]) Viz práce cit. v pozn. 13, str. 33.

[15]) Tamtéž, str. 33—34.

[16]) Tamtéž, str. 117.

[17]) Viktorov, B. A.: Co nejpřísněji dodržovat socialistickou zákonnost. Kriminalistický sborník, 1970, č. 6, str. 380.

[18]) Viz práce cit. v pozn. 13, str. 120.

Vedoucí sovětští straničtí a státní činitelé přitom otevřeně a důrazně odmítali účelovost aplikace zákona. Např. M. I. Kalinin na zasedání Ústředního výkonného výboru SSSR v r. 1922 prohlásil: „Otázka účelnosti zákona je řešena kolektivním rozumem zákonodárce a nikoli rozumem jednotlivých soudruhů, kteří se mohou v tisíci a tisíci případech rozcházet druh s druhem v této otázce.“[19])

V sovětské právní a právněpolitické literatuře jsou často zmiňovány i konkrétní případy energických zásahů k dodržování socialistické zákonnosti ve vztahu ke konkrétním trestním věcem.[20]) Např. je vzpomínán případ, kdy Lenin vystoupil proti zatčení jisté Peršikovové pro poškození portrétu (Lenina) s tím, že pro tento čin nelze zatýkat, a že, je-li jmenovaná kontrarevolucionářka, nechť je pouze sledována.[21]) Ve věci zatčení stavbařů hydroelektráren na Sviru Lenin žádal propuštění těch, proti nimž dosud nebylo vzneseno obvinění, výslovně přikázal „solidně připravit technickou expertizu obvinění“ a na Dzeržinském požadoval prověření a stanovisko, zda v tomto případě nejde o „zlobnou denunciaci“.[22]) Zároveň, což je třeba pokládat za stejně příznačné, Lenin zásadově vystupoval jak proti shovívavosti ke kontrarevolucionářům a k nebezpečným delikventům proti sovětskému pořádku, tak proti porušování zákonů komunisty a funkcionáři. Např. v dopise politickému byru ÚV KSR(b) vyžadoval přísnější stíhání komunistů — ve srovnání s ostatními občany — poruší-li zákony.[23]) Přitom energicky odmítal denunciantství. Svědčí o tom nejen výše zmíněný pokyn Dzeržinskému v konkrétní věci, ale i požadavek obsažený v návrzích k práci Všeruské mimořádné komise „přísněji stíhat a trestat smrtí zastřelením za lživé udání“.[24]) Přitom kategoricky odmítal zasahování do pravomoci v konkrétních věcech, jak o tom svědčí jeho dopis členu kolegia VČK z 9. 8. 1921.[25])

Energický boj s kontrarevolucí a trestnou činností spojovaný s přísným dodržováním revoluční a socialistické zákonnosti i v nesmírně obtížných podmínkách otevřené kontrarevoluce a občanské války, je zřejmý

[19]) Citováno podle Čchikvadze, V. M.: Gosudarstvo, děmokratija, zakonnosť. Leninskije iději i sovremennosť. Moskva 1967, str. 395.

[20]) Viz cit. práce Čchikvadzeho, str. 432 a násl. Dále viz též např.. Ruděnko, R.: Leninské principy socialistické zákonnosti a prokurátorského dozoru. Prokuratura, 1972, č. 4; Karnějeva, L. M.: Privlečenije k ugolovnoj otvětstvěnnosti. Zakonnosť i obosnovannosť. Moskva 1971, str. 22 a násl.; Kucova, E. F.: Garantiji prav ličnosti v sovětskom ugolovnom processe. Predmet, cel, soděržanije. Moskva 1973, str. 106, 108.

[21]) Viz práci cit. v pozn. 13, str. 41.

[22]) Tamtéž, str. 86—87.

[23]) Tamtéž, str. 112.

[24]) Tamtéž, str. 38. Srov. též připomenutí této myšlenky v článku Obzina, J.: Socialistická zákonnost a poslání bezpečnosti socialistického státu. Bezpečnost, 1976, č. 20.

[25]) Tatáž Leninova práce, str. 91. Srov. další podobný příklad v práci Viktorov, B. A.: Obščije uslovija predvaritělnogo rassledovanija v sovětskom ugolovnom processe. Moskva 1971, str. 15 a násl.

i z projevů Dzeržinského. Dzeržinskij, známý svou rozhodností a neúprosností v boji s kontrarevolucí (a jehož výrok adresovaný pracovníkům Čeky — „chladnou hlavu, horoucí srdce a čisté ruce" — je snad nejvýstižnějším vyjádřením etiky socialistické bezpečnosti a trestní služby), již při založení tohoto aparátu zároveň vyžadoval přísné dodržování socialistické zákonnosti, principiálně vystupoval proti zvůli a nezákonným metodám zejména ve vyšetřování. Např. v r. 1919 osobně provedl vyšetřování věci nezákonného zacházení s vězněm a vydal pokyn „předat soudu každého, kdo se dotkne vězněného".[26])

Krylov připomíná, že případy porušování socialistické zákonnosti sovětskými bezpečnostními pracovníky (jako projevy „hanebných metod policejní praxe carského Ruska") byly postihovány již v r. 1918 nejpřísnějšími tresty.[27])

O tom, že i v době nejotevřenějších a nejostřejších forem třídního boje byly konstituovány procesní záruky zákonnosti postupu, svědčí fakt, že krátce po vítězství Říjnového povstání, kdy ve věcech patřících do příslušnosti revolučních tribunálů, ve kterých konaly vyšetřování orgány Čeky, o vznesení obvinění a vazbě rozhodovali vyšetřovatelé — referenti, jejichž rozhodnutí měla platnost teprve tehdy, byla-li potvrzena předsedou tribunálu.[28])

Principu neochvějného dodržování socialistické zákonnosti je věnována mimořádná pozornost komunistických stran a vlád socialistických zemí do současné doby.

Požadavek přísného dodržování „zákonnosti a všech procesních norem orgány vyšetřování a vyhledávání" obsahuje výslovně Program KSSS. L. I. Brežněv na XXIV. sjezdu KSSS prohlásil: „Nelze trpět žádné pokusy o porušování zákonů nebo jejich obcházení, ať jsou motivovány jakkoli. Nelze trpět ani porušování osobních práv a omezování důstojnosti občanů. Pro nás, komunisty, stoupence nejhumánnějších ideálů, je to zásadní věc."[29]) Výstižná jsou i slova generálního prokurátora SSSR: „Zjištění objektivní pravdy je základní zárukou soudnictví, zatímco její porušování je nejhrubším porušením zákonnosti. Prokurátor a vyšetřovatel nemají a nemohou mít právo na pochybení. Klíčem ke zjištění objektivní pravdy

[26]) Citováno podle sovětské učebnice Žogin, V. N.—Karpec, I. I.—Kočarov, G. J.—Kudrjavcev, V. V.—Miňkovskij, G. M.—Zlobin, F. A.—Kaminskaja, V. J. a kol.: Těoria dokazatělstv v sovětskom ugolovnom processe. Časť obščaja. Moskva 1966, str. 7.

[27]) Krylov, I. F.: Stránky historie rozvoje sovětské kriminalistiky. Kriminalistický přehled, 1968, č. 2. Srov. k této problematice práci Kucové cit. v pozn. 20, str. 82, a dále články Obzina, J.: Projev na ideologické konferenci ke 100. výročí narození F. E. Dzeržinského, konané 8.—9. září 1977 v Praze. Kriminalistický sborník, 1977, č. 11; Tiškov, A. V.: F. E. Dzeržinskij i revolucionnaja zakonnosť. Sovětskoje gosudarstvo i pravo, 1977, č. 10.

[28]) Viz Žogin, N.: Prokurátorský dozor nad vyšetřováním trestným činů. Prokuratura, 1972, č. 4, str. 29. Srov. též práci Kucové cit. v pozn. 20, str. 107, 110.

[29]) Brežněv, L. I.: Zpráva o činnosti ÚV KSSS XXIV. sjezdu KSSS. In: XXIV. sjezd KSSS — březen—duben 1971. Praha 1971, str. 66.

v trestní věci je přísné dodržování trestněprávních norem."[30]) G. Husák na XIV. sjezdu KSČ uvedl mj.: „V minulých letech se velmi narušilo dodržování zákonů, socialistického právního řádu. Je třeba provádět i velkou politicko-výchovnou práci k respektování zákonů ve prospěch občana i ve prospěch společnosti, k dodržování norem socialistického soužití. Úcta k zákonům a práva se musí stát v naší společnosti přirozeným jevem."[31]) V závěrech VIII. sjezdu SED se uvádí: „Od všech státních a hospodářských funkcionářů sjezd očekává, že budou důsledně dodržovat zákonnost a že učiní ze zajištění pořádku, kázně a bezpečnosti pevnou součást své řídící činnosti. Ochrana práv občanů ve velkých i malých věcech je pevnou zásadou našeho socialistického řádu."[32])

Nemůže být sporu o tom, že právě institut vznesení obvinění má pro realizaci zásady socialistické zákonnosti, tohoto elementárního principu platného i v oblasti stíhání trestných činů, místo nikoli vedlejší. Ustanovení, že trestní stíhání proti osobě lze zavést jen na podkladě zjištěných skutečností dostatečně odůvodňujících závěr, že tato osoba spáchala trestný čin (jak vyjadřuje např. ust. § 163 odst. 1 tr. ř. ČSSR), zaručuje, že krajních prostředků daných trestním řádem bude užito jen ve skutečně odůvodněných případech. Prakticky se tak vylučuje možnost použití svým způsobem zvláštních a mimořádných prostředků, zasahujících do práv a svobod občanů, proti rozhodující většině členů společnosti, proti řádně žijícím a pracujícím lidem. Institut vznesení obvinění, spolu s institutem zahájení trestního stíhání, zajistil v trestním řízení, zejména v jeho prvé etapě — v přípravném řízení — náležitý pořádek a systém, zejména i proto, že vznesené obvinění tvoří v podstatě rámec trestního stíhání určité osoby včetně event. budoucího řízení před soudem. Bez institutu vznesení obvinění (a ovšem i zahájení trestního stíhání) by ztratila smysl pravidla týkající se předmětu, rozsahu a mezí dokazování v první fázi trestního řízení (přípravném) vůbec, v další fázi řízení (soudním) do značné míry. Bez těchto institutů by také bylo v podstatě ničím neohraničeno použití zajišťovacích opatření, a to i kdyby samy o sobě (jednotlivě), byly vázány na jakkoli přísné podmínky. Srov. tu výstižně řečené: „Kdyby nemělo zahájení vyšetřování žádnou předepsanou formu, kdyby kterýkoli vyšetřovací orgán mohl v kteroukoli minutu provést podle svého uvážení domovní prohlídku u kohokoli by se mu zlíbilo, dát si předvést kteroukoli osobu atd., pak by taková situace uvolnila cestu svévoli a byla by hanebným

[30]) Ruděnko, R.: XXIV. sjezd KSSS a úkoly prokuratury. Prokuratura, 1971, č. 1, str. 32.

[31]) Husák, G.: Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XIII. sjezdu KSČ a další úkoly strany. In: Sborník materiálů XIV. sjezdu KSČ, Praha 1971, str. 43. Srov. dále materiály plenárního zasedání ÚV KSČ v říjnu 1972 věnované ideologickým otázkám.

[32]) Rezoluce VIII. sjezdu SED. Neues Deutschland, 21. 6. 1971, str. 4.

porušením ústavou zaručené nedotknutelnosti osoby a obydlí sovětských občanů."[33]) Na obhajobu institutu zahájení trestního stíhání vystoupil mj. Savickij, když napsal: „Provádění vyšetřovacích úkonů do zahájení trestního stíhání je nebezpečné tím, že se tím ničí svrchovaně důležitá bariéra ochraňující život občanů od zasahování orgánů moci, že se tím vytváří atmosféra nekontrolovatelnosti použití opatření státního donucení, neboť se v těchto případech ztrácí jediný základ, který umožňuje právně ochraňovat svobodu a osobní nedotknutelnost. Přezkoumání tohoto principiálního ustanovení sovětského trestního procesu nemůže být ospravedlněno žádnými věcnými důvody." Dále Savickij poznamenává, že v sovětském trestním řízení ani ohledání místa činu není úkon vždy přípustný před zahájením trestního stíhání (ohledání může být provedeno jen ve věcech, které nestrpí odkladu).[34])

Rozhodnutí o vznesení obvinění je podle čs. práva výrazně formalizováno, musí obsahovat všechny podstatné údaje k skutku, ve kterém je spatřován trestný čin, právní kvalifikaci tohoto skutku a důvody stíhání. Zajišťuje se přezkoumatelnost takového rozhodnutí z hlediska jeho zákonnosti a důvodnosti. Rozhodovací orgán (jímž může být toliko vyšetřovatel nebo vyhledávací orgán, popř. prokurátor) takové rozhodnutí může vydat jen tehdy, může-li je konkrétně vyjádřit a zdůvodnit náležitými zjištěními.

I pro institut vznesení obvinění platí, co říká Fiala, totiž že „tam, kde... právní řízení je právními normami upraveno nedostatečně, a to platí zejména o dokazování skutečností rozhodných pro provedení autoritativní aplikace práva, je vždy ohrožena... ochrana práv a zájmů (občanů a společnosti)".[35]) Je vhodné také připomenout známý výrok Kalinina, že „forma, procesnost v soudní věci, má ohromný, výjimečný význam".[36])

Protože oblast stíhání trestných činů a boj s kriminalitou patří mezi nejzávažnější a nejcitlivější okruhy společenských vztahů, nelze pochybovat o tom, že zákonná úprava postupů v této oblasti a její dodržování tu má význam prvořadý.

Srov. tu mimořádnou pozornost sovětské právní a kriminalistické nauky, jaká je věnována mj. i kritice nedostatků v postupu vyšetřovacích orgánů ve vztahu k dodržování práv a zájmů občanů.[37]) Přitom je zdůrazňováno pojetí, podle kterého roz-

[33]) Uváděno podle práce Savickij, V. M.: Prokurátorský dozor nad dodržováním zákonnosti v činnosti orgánů vyhledávání a přípravného vyšetřování. Praha 1963, str. 125. Savickij tu cituje A. J. Vyšinským redigovanou příručku „Zahájení trestního řízení" vydanou v Moskvě v r. 1939.

[34]) Viz Savickij, V. M.: Nado-li reformirovať stadiju vozbuždĕnija ugolovnogo dĕla? Sovětskoje gosudarstvo i pravo, 1974, č. 8, str. 84.

[35]) Viz Fiala, J.: Pojem důkazu ve smyslu procesním. Stát a právo, 1967, č. 13, str. 40. Srov. též práci Kucové cit. v pozn. 20, str. 16–17.

[36]) Kalinin, M. I.: O socialističeskoj zakonnosti. Moskva 1958, str. 165.

[37]) Viz např. článek Viktorova cit. v pozn. 17, str. 383, a článek Žogina cit. v pozn. 28, str. 347. Viz též Usnesení ÚV KSSS a RM SSSR o opatřeních k zlepšení práce vyšetřovacího aparátu orgánů prokuratury a ochrany veřejného pořádku z 10. 12. 1965. Sovětskoje gosudarstvo i pravo, 1966, č. 4.

hodný a úspěšný boj s trestnou činností je podmiňován dodržováním práva a zákonných zájmů osobnosti[38]) a sama zákonnost je chápána jako dvojjediný úkol (ochrana státu a společnosti a zároveň ochrana práv a zákonných zájmů jednotlivých sovětských občanů). Komplex těchto otázek je zároveň chápán nejen ze strany právní, ale i morální.[39]) Akcent na morální a politickou stránku porušování zákonnosti je pro sovětskou nauku příznačný. Např. Strogovič píše mj.: „Nesprávně provedené přípravné řízení, pohnání nevinného k trestní odpovědnosti a jeho odsouzení, ponechání pachatele neusvědčeného a nepotrestaného, vynesení nezákonného a neodůvodněného rozsudku, způsobuje vždy těžkou morální škodu konkrétním osobám společnosti, vždy ukazuje na bezohledný, nešetrný a nepřípustný poměr k morálním hodnotám, o které pečovat je neméně závazné a nezbytné než o materiální hodnoty."[40]) Perlov připomíná, že některé základní zásady trestního řízení byly přímo diktovány „požadavky vysoké mravnosti" a že „hrubé porušování procesních norem nutně vede v konečných důsledcích k oslabení boje s kriminalitou".[41]) Tyto otázky jsou předmětem pozornosti i nejvyšších soudních orgánů.[42])

Otázky etiky soudní, vyšetřovatelské a bezpečnostní práce se dostávají do popředí i v čs. právní a kriminalistické vědě a to nikoli jen v souvislosti s přípravou tzv. mezinárodního kodexu etiky policejní práce.[43]) Přitom je zřejmé, že mezi nejvýznamnější otázky etického charakteru patří řešení situací, ve kterých dochází k přímému střetnutí s osobou, proti které se vede řízení, tj. obviněným. Úprava vznesení obvinění se tak jeví jako zvlášť významný nejen právní, ale i morální institut. Nepochybně také z důvodů etických byl institut vznesení obvinění plně akceptován teorií i praxí.

Jen zcela ojediněle se v literatuře vyskytl nesouhlas a volání po úpravě dřívější. Takové názory vyjádřili Dvorský a Labuta, kteří pokládají vznesení i sdělení obvi-

[38]) Viz např. Ponomarev, I. B.: Obvinjajemyj v stadiji predvaritělnogo rassledovanija. Avtoreferat disertaciji. Moskva 1971, str. 3, a práci Kucové cit. v pozn. 20, str. 59, 105.

[39]) Srov. tu podle Knappa, práce cit. v pozn. 11, str. 1068: „Etický problém socialistické zákonnosti je v tom, že sice socialistická zákonnost, pokud jde o aplikaci práva, nepožaduje dodržování norem etických, ale právních, avšak zároveň normy právní většinou obsahově koincidují i s určitou normou etickou, vyjadřují ji v právní podobě."

[40]) Viz Strogovič, M. S.: Etika jako filozofická věda a soudní etika. Prokuratura, 1972, č. 5, str. 66. K téže problematice srov. další práce: Strogovič, M. S.: Soudní etika a její předmět a podstata. Prokuratura, 1972, č. 5, str. 62–68; Larin, A. M.: Rassledovanije po ugolovnomu dělu. Planirovanije, organizacija. Moskva 1970, str. 36 a násl.; Pankratov, N.: Za přísné dodržování leninských principů práce s kádry. Prokuratura, 1972, č. 4, str. 32–34; Gorskij, G. F.–Kokorev, L. D.– Kotov, D. P.: Suděbnaja etika. Někotoryje problemy nravstvěnnych načal sovětskogo ugolovnogo processa. Voroněž 1973, str. 76 a násl.; Kotov, D. P.–Šichancov, G. G.: Psichologija sledovatělja. Voroněž 1977, str. 53 a násl., 57 a násl.; Strogovič, M. S.–Koreněvskij, Ju. V.–Zajcev, V. A.–Kiselev, Ja. S.: Problemy suděbnoj etiki. Moskva 1974.

[41]) Perlov, I. D.: Soudní etika. Prokuratura, 1971, č. 3, str. 48.

[42]) Viz např. nařízení (směrnice) pléna Nejvyššího soudu SSSR „O zlepšení organizace soudních procesů, zvýšení kulturnosti jejich provedení a zesílení výchovného působení soudní činnosti" z 25. 10. 1967.

[43]) Viz článek Obziny cit. v pozn. 24, str. 1 a násl., a dále Pješčak, J.–Rajchart, Z.: Některé postřehy z 5. kongresu OSN v Ženevě o prevenci zločinnosti a zacházení s provinilci. Kriminalistický sborník 1977, č. 8, str. 454.

nění v platné právní úpravě za tak „zformalizováno, že pachatel je přesnou definicí podezření prakticky upozorněn na to, že pro ostatní jím spáchanou trestnou činnost nejsou důkazy". K tomu pak dodávají, že „tím je vlastně (pachatel) naveden k popření ostatní trestné činnosti".[44]) Jejich kritika nesporně vychází ze zcela nesprávného chápání celé koncepce, smyslu a struktury trestního řízení, byť i je zřejmě motivována zájmem, avšak jistě jednostranným, na úspěšnosti boje s kriminalitou. Stačí tu upozornit na základní rozpor a chybu, které se tito autoři dopouštějí: Buď důkazy o trestné činnosti existují, nebo neexistují. A neexistují-li, jakým právem lze kohokoli obviňovat nebo i podezírat?

4. Základní zásady trestního řízení a vznesení obvinění

Institut vznesení obvinění patří mezi procesní instituty, které velmi koncentrovaně vyjadřují (popř. zajišťují realizaci) nejvýznamnější, základní zásady trestního řízení, tj. politickoprávní ideje prostupující celou koncepci, strukturu a úpravu trestního procesu. Dvě z těchto základních zásad, jako bezprostředně provedené též institutem vznesení obvinění (vedle zahájení vyšetřování),[45]) připomíná zvlášť důvodová zpráva k trestnímu řádu z roku 1956: Vyjadřuje očekávání zákonodárce, že již zavedení těchto institutů bude mít značný význam, protože „občané budou stíháni jen v odůvodněných případech a dostane se jim plné možnosti obhajoby již na samém počátku vyšetřování".

Ustanovením tr. řádu o vznesení obvinění je tedy především realizována první základní **zásada** trestního řízení **„stíhání jen ze zákonných důvodů"**, kterou výslovně vyjadřuje článek 30 čs. ústavy a ustanovení § 2 odst. 1 tr. ř.[46]) Vznesení obvinění je základní podmínkou vedení trestního řízení proti určité osobě v kterékoli fázi řízení: bez vzneseného obvinění nikdo nemůže být nejen stíhán (použita proti němu specifická a nejkrajnější opatření trestního řízení), ale ani odsouzen a soudně potrestán.

Nejen z důvodů procesněprávních, ale zřejmě i právněpolitických se v trestním řádu, po specifické úpravě řízení o přečinech ve smyslu novely trestního řádu (zák. č. 149/1969 Sb.), objevila dikce o účincích návrhu na potrestání podaného prokurátorem v řízení o přečinech rovnajících se vznesení obvinění (§ 314b odst. 1 tr. ř.).

Vznést obvinění lze (a je nutno) jen za určité situace (na podkladě zákonem stanovených důvodů). V důsledku toho je vyloučena jakákoli

[44]) Dvorský, A.—Labuta, L.: K některým otázkám platné právní úpravy přípravného řízení v trestním procesu. Československá kriminalistika, 1974, č. 3, str. 227.

[45]) Původně byl institut zahájení trestního stíhání v čs. tr. řádu označen jako „zahájení vyšetřování" vzhledem k tomu, že druhá forma přípravného řízení — vyhledávání — byla zavedena až novelou tr. řádu v r. 1965 (zák. č. 57/1965 Sb.).

[46]) Fatkulin správně poznamenává, že „svou podstatou je obvinění odvozeno od trestní odpovědnosti" a že trestní odpovědnost a vznesení obvinění jsou „vzájemně podmíněné akty". Viz Fatkulin, F. N.: Izměněnije obviněnija. Moskva 1971, str. 9.

volná úvaha či libovůle, proti komu a pro co užít prostředků daných trestním řádem k stíhání trestných činů a jejich pachatelů. Protože vznesení obvinění je institutem přípravného řízení a je konstruováno tak, že se uplatňuje již na počátku řízení, splývá faktické a formální trestní stíhání, alespoň v podstatné a rozhodující části. Trestní stíhání osob pro trestné činy tak již od počátku získává ráz oficiálnosti, je „úředně" prohlášeno, zdůvodněno.

Institut vznesení obvinění jako jeden z nejvýznamnějších procesněprávních projevů zásady stíhání jen ze zákonných důvodů tak působí jako důležitý element ochrany práv a svobod občanů vůbec. Jestliže je totiž vznesení obvinění vázáno na zákonem stanovené podmínky, pak každý občan má jistotu, že proti němu bude použito krajních opatření trestního řízení jen za těchto podmínek. Pro všechny ostatní občany (tj. pro rozhodnou většinu společnosti), kteří se nedopustili trestného činu, to znamená téměř naprostou jistotu, že těchto prostředků proti nim nebude použito. Ve výjimečných případech, kdy shodou různých okolností a třeba i náhody dojde k vznesení obvinění proti nevinné osobě, pak v dalším řízení dojde k nápravě: stíhání dříve nebo později bude ukončeno způsobem anulujícím vznesené obvinění. Jak vyplývá ze statistických údajů, zhruba proti 1/3 osob stíhaných (obviněných) je ukončeno řízení již ve stadiu přípravném, není tedy tato třetina osob vůbec žalována.[47])

Ne menší význam má ustanovení o vznesení obvinění i pro realizaci **zásady zajištění práva na obhajobu.** V té míře, v jaké toto ustanovení brání bezdůvodnému trestnímu stíhání občanů, zajišťuje i základní možnost zákonné obrany a obhajoby občanům, jestliže k jejich stíhání došlo. Právo na obhajobu, které patří mezi nejvýznamnější občanská práva a které výslovně vyjadřuje i ústava, by nemohlo být realizováno, jestliže by se osoba, proti které se řízení vede, nedověděla, že je stíhána a pro který trestný čin. Vznesení obvinění, resp. jeho oznámení osobě, které se především týká, tj. osobě označené ze spáchání trestného činu, je tak nejen formální, ale i faktickou podmínkou uplatnění práva na obhajobu a bezprostředním projevem resp. podmínkou zajištění tohoto práva. Jestliže by obviněný nevěděl, že je stíhán, nemělo by praktického smyslu nejen právo mít obhájce a jeho prostřednictvím se hájit, ale ani oprávnění obviněného sám se hájit, např. prostřednictvím své výpovědi, svými vyjádřeními k věci, opravnými prostředky apod.

Oznámení vzneseného obvinění osobě, proti které se vede trestní řízení, je tak významným úkonem, že se stalo až mezinárodněprávním požadavkem. Podle č. 9

[47]) V ČSSR v r. 1971 z 11 135 433 obyvatel starších 15 let bylo trestně stíháno 168 156 osob, přičemž na 120 003 těchto osob byla pak podána obžaloba; bylo tedy žalováno 71,4 % osob ze stíhaných. Za léta 1962—1971 se toto procento pohybuje od 50,8 % (není bez zajímavosti, že tomu tak bylo právě v r. 1968) až do zmíněných 71,4 % v r. 1971.

odst. 2 Mezinárodního paktu o lidských a politických právech jsou státy povinny upravit procesní řády a zajistit jejich realizaci tak, aby zatčený v době zatčení byl seznámen s důvody zatčení a byl informován o obviněních proti němu vznesených. Podle odst. 3 paktu „každý, kdo je obviněn z trestného činu, musí mít tyto minimální záruky: a) být neprodleně a podrobně informován v jazyce, jemuž rozumí, o povaze a důvodu obvinění proti němu...".[48])

Institut vznesení obvinění v podobě, v jaké je koncipován, zajišťuje i realizaci **zásady legality** a **zásady oficiality.**

Rozhodnutí o vznesení obvinění může být dílem jen k tomu povolaného subjektu, tj. státního orgánu, výslovně k tomu zákonem zmocněného, tedy vyšetřovatele, vyhledávacího orgánu a popř. prokurátora. Tyto orgány přitom nejsou vázány stanoviskem či názorem kteréhokoli jiného orgánu či subjektu a postupují přitom zcela samostatně a nezávisle (což samozřejmě nelze chápat jako samostatnost a nezávislost pracovníka na nadřízených uvnitř příslušného orgánu, která může být různá podle druhu orgánu). Nezávislost vyšetřovatele a vyhledávacího orgánu je omezena jen důsledky vyplývajícími z postavení a oprávnění prokurátora vykonávajícího nad přípravným řízením dozor.

Příslušný orgán je povinen obvinění vznést, provést takto první i formální krok ke stíhání pachatele trestné činnosti, jsou-li pro to důvody (a nebrání-li tomu některé v zákoně uvedené okolnosti) a je povinen, v rámci následujícího řízení, se jím ex officio dále zabývat, tj. podstatu obvinění zcela objasnit, prokázat či zvrátit vinu obviněného. Přitom musí postupovat tak, aby zjistil pravdu v trestní věci, bez ohledu na to, zda bude totožná s obviněním či nikoli, zda obvinění bude potvrzeno či vyvráceno. Aniž se brání možnosti dalším procesním subjektům (popř. komukoli) dát podnět k zavedení trestního stíhání určité osoby, vznesení obvinění (a celé trestní řízení a jeho úkony) není vázáno na žádný návrh, formální podnět či subjektivní zájem.

Vzhledem k tomu, že po vznesení obvinění musí následovat vyšetřování a relativně velmi brzy musí dojít ke konečnému rozhodnutí (odsuzujícímu či zprošťujícímu rozsudku nebo zastavení trestního stíhání), institut vznesení obvinění působí velmi bezprostředně k realizaci smyslu právní moci a vykonatelnosti rozhodnutí: O skutku, který byl předmětem vznesení obvinění, bude v dohledné době závazně a nezměnitelně rozhodnuto.

Na postavení, práva a povinnosti subjektů řízení pak tyto důsledky působí tak, že osoba, která se dostane do postavení obviněného, získá jistotu, že se s konečnou platností rozhodne o její trestní věci.

I když účinky právní moci rozhodnutí (relativní nezměnitelnost a relativní závaznost) se projevují ve vztahu ke konečným (meritorním) rozhodnutím, v jistém smyslu lze tyto účinky vztáhnout i na vznesení obvi-

[48]) Citováno podle práce Přenosil, G.: Ochrana práv občana v trestním řízení a v zákoně o SNB. Studie ČSAV, 1969, č. 5, str. 12 a násl.

nění: Jestliže totiž vznesení obvinění nabude právní moci, pak skutek, kterého se týká, nebude již nikdy předmětem jiného (nového) trestního řízení.

Jestliže se pak vznesené obvinění nepodaří zcela potvrdit, ač jsou vyčerpány všechny zákonem předepsané či dovolené možnosti vyšetřování, v takovém momentu (etapě řízení) dochází k ukončení řízení proti obviněnému, na kterého se pak musí hledět jako na nevinného. Tady se pak uplatní **zásada presumpce neviny.** Přes existenci vzneseného obvinění, které bylo svého času zákonné a důvodné, meritorní rozhodnutí, které naváže na vznesené obvinění a bude konstatovat nemožnost plného potvrzení viny obviněného, bude vlastně konstatovat nevinu obviněného.

Princip presumpce neviny se však projevuje již tím, že nevzniknou-li zákonem předepsané dostatečné důvody k vznesení obvinění, nelze nikoho již ani stíhat (nelze jej podrobit zákonným omezením).[49]) Jde tu o jakýsi širší smysl a význam této základní zásady, která tím, že vyjadřuje pochybnost ve prospěch třeba i pravděpodobného viníka, také (je-li promítnuta do nároků, jaké požaduje vznesení obvinění) nepřipouští již obvinění osoby, proti které není dostatek důvodů k samotnému obvinění.

Vztah zásady presumpce neviny a vznesení obvinění je ovšem třeba chápat již tak, že vznesení obvinění není totéž co vina, a že tedy tento akt v žádném případě, byť i by se výjimečně, materiálně či přesvědčením určitých orgánů vině mohl rovnat, není totožný s aktem viny.

Projevuje se tu priorita presumpce neviny jako jedné z vedoucích politickoprávních zásad trestního řízení. Vznesení obvinění musí být prověřeno ještě celým průběhem přípravného a dalšího řízení, takže může být změněno nebo i popřeno, např. v důsledku námitek obviněného proti obvinění a použitím prostředků trestního řádu vyplývajících z účinků vzneseného obvinění.[50])

Vznesením obvinění se však nejen nekonstatuje vina obviněného, ale obviněnému ani nevzniká povinnost obviňující tvrzení vyvracet. Je tedy naprosto nemyslitelná např. taková praxe, aby vyšetřovatel, který doka-

[49]) Srov. Oravec, L.: Presumpcia neviny v čsl. trestnom práve. Prokuratura, 1972, č. 3, str. 44, a práci Burda, A.: Ústavní zásada zjišťování skutečného stavu věci v trestním řízení soudním. Praha 1966, str. 80 a násl. Srov. též podle Císařové, že presumpce neviny se uplatňuje již od okamžiku rozhodnutí o vznesení obvinění, přičemž vznesení obvinění není prejudiciální pro další rozhodnutí. Císařová, D.: Princip presumpce neviny. Stát a právo, 1964, č. 10, str. 141 a násl. Srov. dále poznámku Viktorova v tom smyslu, že není správné stavět proti sobě princip objektivní pravdy a princip presumpce neviny (práce cit. v pozn. 25, str. 15).

[50]) Srov. tu kritiku názorů, podle kterých, jakoby v souladu s presumpcí neviny, bylo třeba zjistit vinu již při vznesení obvinění, v recenzi Larin, A. M.: E. G. Martinčik, Garantiji prav obvinjajemogo v sudě pěrvoj instanciji. Izd. Štiinca, Kišiněv 1975, 218 str. Sovětskoje gosudarstvo i pravo, 1977, č. 7, str. 160. K presumpci neviny jako závažnému etickému principu viz zejména práci Strogoviče, Koreněvského, Zajceva a Kiseleva cit. v pozn. 40, str. 72 a násl.

zování dovedl až k tomu, že mohl důvodně a podle zákona vznést obvinění, přesunul důkazní břemeno na obviněného a domníval se, že nebudou-li (obviněným, resp. kýmkoli dalším) obviňující důkazy popřeny či vyvráceny, že obviněný je vinen a může být odsouzen. Nesprávnost teze A. J. Vyšinského o přesunu důkazního břemene na obviněného (formulovaná tak, že „dokazování okolností vyvracejících obvinění stíhá obviněného",[51]) jako hrubě odporující zásadě presumpce neviny, je evidentní.[52])

Fiala k tomu výstižně napsal, z hlediska realizace zásady vyhledávací: „... princip vyhledávací je postaven na hlavu, když sama skutečnost, že je někdo postaven před orgán trestního řízení, se často považovala za dostačující, aby se mělo za to, že příslušná skutková podstata je splněna, a aby se požadovalo na účastníku řízení, aby dokazoval, že tomu tak není."[53])

Rozhodnutí o vznesení obvinění může vyšetřovatel vydat jen na podkladě skutečností, které zjistil. V kterékoli fázi řízení je přitom vázán **zásadou vyhledávací,** která je trestním řádem formulována jako povinnost zjišťovat závažné skutečnosti bez ohledu na to, zda svědčí ve prospěch či neprospěch obviněného. I když je tato zásada vyjadřována výslovně ve vztahu až k obviněnému (§ 2 odst. 5 tr. ř.), nemůže být pochyb o tom, že její platnost je širší: uplatní se již v době před vznesením obvinění (a popř. i před zahájením trestního stíhání), neboť vyšetřovatel i v této fázi řízení musí zjišťovat všechny relevantní skutečnosti ukazující na vinu či nevinu určité osoby (popř. zda byl či nebyl spáchán trestný čin). Je zřejmé, že jiný postup by mohl vést ke zbytečným chybám a zbytečné práci a mohl by mít za následek i častější obvinění nevinné osoby a větší možnosti úniku skutečného pachatele.

Při rozhodování o vznesení obvinění se výrazně uplatní i **zásada volného hodnocení důkazů,** neboť rozhodnutí o vznesení obvinění se musí opírat o provedené důkazy.[54])

Institut vznesení obvinění bezprostředně působí i při uplatňování nejvýznamnější zásady socialistického trestního řízení — zásady **objektivní pravdy.** Této zásadě slouží např. tím, že již na počátku řízení umožňuje

[51]) Vyšinskij, A. J.: Teorie soudních důkazů v sovětském právu. Praha 1950, str. 265. Dlužno však poznamenat, že Vyšinskij na jiném místě v téže práci (str. 296 až 297) obecně popírá povinnost obviněného dokazovat svoji nevinu, cituje k tomu judikaturu a kritizuje některé procesualisty za požadavek odstranit ze sovětského procesu pravidlo in dubio pro reo.

[52]) Není třeba opakovat širokou kritiku uvedené nesprávné teze Vyšinského v právní literatuře. Z mnoha viz např. Čchikvadzeho práci cit. v pozn. 19, str. 436 až 437, a článek Růžek, A.: Povinnost dokazovat a důkazní břemeno. Stát a právo, 1967, č. 13, str. 117 a násl. Růžek také přesvědčivě dovodil, že „operovat pojmy důkazní povinnost a důkazní břemeno v trestním řízení nemá smysl", právě vzhledem k principu presumpce neviny (tamtéž, str. 123).

[53]) Viz práce uvedená v pozn. 35, str. 14.

[54]) K této otázce viz podrobnější výklad v části druhé disertace cit. v pozn. 1 (v souvislosti s výkladem vnitřního přesvědčení vyšetřovatele o důvodnosti obvinění).

zapojit do zjišťování skutečného stavu věci subjekt, který je nejvíce zainteresován na výsledku řízení. Přitom tento subjekt se dostává do pozice, ve které může nejspíše přispět k objasnění věci: Obviněný, který ví z čeho je obviněn, může svou výpovědí, důkazními návrhy a kritikou důkazů jeho vinu prokazujících, účinně vyvracet nepravdy, nevěrohodná zjištění a pochybná tvrzení, poukazovat na mezery v důkazní situaci a neúplnost dokazování.[55]) I v případě, že obviněný je vinen a vinu popírá, nelze přehlédnout význam účasti obviněného na dokazování a tedy na zjišťování pravdy: Jeho námitky jsou nejpřirozenější a někdy i „nejkvalifikovanější" oponenturou vzneseného obvinění, která vede vyšetřovatele k tomu, aby neopomněl prověřit a vyvrátit všechny jiné možnosti a varianty, provést všechny potřebné důkazy a objasnit všechny okolnosti. Pokud pak obviněný, který je materiálně viníkem, vůbec odmítá vypovídat a ani nekritizuje vznesené obvinění a popř. i obhájce je nečinný, neměla by být taková situace v zásadě jinou: Vyšetřovatel musí prověřit všechny eventuální námitky proti vznesenému obvinění tak, jako by je sám obviněný (či obhájce) přednesl, doslova se „vmyslet" do pozice obviněného a tak dospět cestou vyvrácení všech jiných možností (verzí) k jedinému pravdivému závěru.

Zřetelně vystupuje do popředí i souvislost institutu vznesení obvinění a **zásady obžalovací:** Až na výjimky (např. některé případy zastavení trestního stíhání v přípravném řízení), vznesení obvinění vždy váže další stadia či etapy procesu (podání obžaloby, řízení před soudem) a meritorní rozhodnutí. Z ustanovení § 176 odst. 2 tr. ř. vyplývá, že obžaloba může být podána jen pro skutek, pro který bylo vzneseno obvinění. Bez obžaloby pak nemůže dojít k řízení před soudem a k rozsudku. Vznesení obvinění se tak v jistém smyslu projevuje jako prodloužení některých účinků obžalovací zásady do přípravného řízení. Vzhledem k mimořádným, zejména politickoprávním důsledkům a akcentu, jaký je v teorii přikládán realizaci zásady obžalovací a vlivu této zásady na strukturu a koncepci trestního řízení, je o této problematice pojednáno zvláště, v následující části.

5. Struktura a koncepce trestního řízení a institut vznesení obvinění

Především je třeba připomenout názory,, které se svého času objevovaly v právní literatuře, podle nichž institut vznesení obvinění údajně prolomil **inkviziční charakter přípravného řízení** ve prospěch realizace zásady

[55]) Srov. k tomu sovětskou učebnici cit. v pozn. 26, str. 438—443. Viz tu dále výtky Nejvyššího soudu ČSSR k praxi nedostatečného prošetření obhajoby obviněného jako jedné z podmínek zjištění objektivní pravdy (Nejvyšší soud o trestním řízení. Sborník směrnic, stanovisek a soudní zhodnocení praxe pléna a prezidia Nejvyššího soudu 1962—1968. Praha 1974, str. 57 a násl.).

obžalovací, a že tento vývoj dále pokračoval novelou tr. řádu z r. 1965, kdy byla významně rozšířena práva obhajoby v přípravném řízení konaném formou vyšetřování.

Tak např. Štěpán napsal: „Zásadní obrat zákonodárné koncepce přípravného řízení nastal v ČSSR teprve po celostátní konferenci KSČ v roce 1956. Od tohoto historického mezníku je československé zákonodárství názorným příkladem toho, že pokrokový vývoj moderního trestního procesu, a tedy především procesu socialistických států, musí jít cestou odstraňování inkvizičních prvků řízení..."[56]

Podobně psali i Matiášek a Bárta: „Nelze totiž přehlédnout, že od poloviny minulého století až do roku 1956 (nejméně) se vyznačovalo přípravné řízení v ČSSR přepjatou tajností. Bylo to řízení inkvizičního typu, v němž měl obviněný velmi málo práv..."[57] Matiášek tyto názory později rozvíjel až k demagogickému obecnému odsouzení současné trestněprocesní úpravy.[58] Štěpán a Boček uvedli mj.: „Dřívější podoba přípravného řízení vycházela z jediné jeho funkce: všemi prostředky zjistit objektivní pravdu. Vstupem obhájce do tohoto stadia trestního řízení se situace kvalitativně mění... Tím se mění i podstata přípravného řízení, zbavuje se zbytečné tajnosti a nabývá demokratických podob.[59]

Charakteristika změn trestněprocesní úpravy vyjádřená v citovaných názorech svědčí tomu, že uvedení autoři přijali tyto změny, stejně jako odborná i širší veřejnost, velmi kladně. Problematický je však důraz spočívající v negaci minulé úpravy a přílišné zdůrazňování jejího dřívějšího „inkvizičního" charakteru. Tento moment vystupuje do popředí zejména potud, pokud je v těchto projevech inkviziční (vyšetřovací) princip ztotožňován s pojmy „inkvizice", „inkvizičnost", „inkviziční prvky", tedy s projevy realizace inkviziční zásady v historickém (středověkém) procesu, a pokud se tím chce dosáhnout peiorativního účinku takového srovnání.[60]

S takovým účelovým přístupem a akcentem zřejmě nesouhlasil Růžek, který mj. uvedl: „Přípravné řízení se tím, že v něm není uplatněna zásada obžalovací, nestává inkvizičním. Svou podstatou, důsledným prosazením demokratických principů v něm, je naše přípravné řízení něčím docela jiným." Jako určitá výtka tendencím popírat demokratismus celého systému trestního řízení pak vyznívá následující Růžkova věta: „K tomu

[56]) Štěpán, J.: K některým otázkám přípravného řízení. Zprávy advokacie, zvl. číslo, str. 6. V článku napsaném později s Bočkem se Štěpán poopravil, nepopíral již inkviziční charakter přípravného řízení, a to i v nynější podobě. Viz Štěpán, J.—Boček, O.: K účasti obhájce ve vyšetřování. Socialistická zákonnost, 1968, č. 3/4, str. 230.

[57]) Matiášek, J.—Bárta, B.: Několik poznámek k obhajobě v přípravném řízení. Zprávy advokacie, 1967, č. 3, str. 75.

[58]) Svědčí o tom Matiáškovy výrazy, jaké používal, např. „výpotek Čepičkovy dvouletky", „typ procesu využívaný a zneužívaný fašistickými režimy" aj. Viz Matiášek, J.: Naivita nebo záměr? Kriminalistický přehled, 1969, č. 3. Srov. k tomu polemiku v článku Vojna, P.: Ještě k názorovým neshodám kolem problému vyšetřování. Kriminalistický sborník, 1970, č. 6.

[59]) Viz článek cit. v pozn. 56, str. 228.

[60]) Srov. kritiku v podobném smyslu v článku Bauer, M.—Vojna, P.: K charakteru přípravného řízení a poslání obhajoby. Socialistická zákonnost, 1968, č. 3/4, str. 239.

pak, abychom některou zásadu považovali za základní zásadu trestního řízení, není třeba, aby byla uplatněna nutně ve všech stadiích trestního řízení."[61])

Rovněž přílišné zdůrazňování předností „kontradiktorního" principu je dost pochybné (jak bude ještě dále zmíněno) a není bez zajímavosti, že výhradu v tomto smyslu vůči podobným názorům v Československu (v tomto případě na semináři čs. advokacie) musil připojit i známý pokrokový francouzský advokát Nordman, který mj. uvedl: „Předně bych chtěl poopravit nesprávnost **zde** používaného termínu pro přípravné řízení. Postavení zájmu obhajoby a zájmů celé společnosti koinciduje, není však kontradiktorní. Tato nepřesnost vede totiž k nesprávným závěrům a požadavkům."[62])

Problém je také v tom, že zmíněné projevy mohly být pochopeny jako program dosáhnout v přípravném řízení úplnou kontradiktornost. A od programu všezahrnujícího „kontradiktorního" principu v řízení je také již jen krok k tomu, aby účast „druhé strany" (tj. prakticky obhájce) byla pokládána za hlavní, či snad dokonce za jedinou záruku zákonnosti postupu orgánů činných v trestním řízení.[63]) Zároveň tím lze pak popřít záruky spočívající v politickoprávní odpovědnosti orgánů trestního řízení, v jejich schopnosti postupovat objektivně a podle zákona v souladu s právními, kriminalistickými i etickými normami boje s kriminalitou.[64])

Jak by přitom ovšem byly řešeny takové otázky, jako např. vyhledávání důkazů kriminalistickobezpečnostními způsoby a prostředky, a zda by nebylo nutno nově koncipovat obdobu policejního předprocesního stadia se všemi negativními důsledky známými z buržoazních koncepcí procesu, to v takových projevech vždy chybělo.[65])

[61]) Růžek, A.: Obžalovací zásada v československém socialistickém trestním řízení. Praha 1964, str. 171.

[62]) Citováno podle článku Bauera a Vojny uvedeném v pozn. 60, str. 238. Není bez zajímavosti, že tyto výroky Nordmana se při publikování diskuse na zmíněném semináři v časopise Zprávy advokacie, 1967, č. 2, str. 107 a násl., „ztratily".

[63]) Srov. výše cit. článek Bauera a Vojny, str. 237. Dále kritiku v podobném smyslu ve vystoupení Bartuška, J.: Diskusní příspěvek na II. celostátní konferenci čs. advokacie. Zprávy advokacie, 1967, str. 20.

[64]) Srov. článek Bauera a Vojny cit. v pozn. 60, str. 241.

[65]) Na to se důrazně upozorňovalo v článcích Šturma. J.: Zkušenosti s uplatňováním obhajoby ve vyšetřování očima vyšetřovatele VB. Zprávy advokacie, 1967, č. 2, str. 122; Šturma, J.—Vojna, P.: Úvaha k některým základním relacím, koncepčním a vztahovým otázkám procesu vyšetřování trestných činů. Československá kriminalistika, 1968, č. 3; Vojna, P.: Procesní vyšetřování nebo neformální objasňování trestné činnosti? Československá kriminalistika, 1971, č. 1; Vojna, P.: Kriminální služba a vyšetřující soudci — ano či ne? Kriminalistický sborník, 1969, č. 2. Viz též chápání otázky „vzájemné vázanosti" úspěšnosti boje s kriminalitou a zajištění práv obviněného v pracích sovětských autorů tak, jak bylo vpředu uvedeno v textu navazujícím na pozn. 38, a podobné stanovisko vyjádřené Obzinou k zákonu o SNB: (Zákon) ... „na jedné straně dává potřebné prostředky mocenskému orgánu státu ..., na druhé straně zabezpečuje všechny právní jistoty a svobody občanů ... (a) vyváženost obou těchto složek ...". Obzina, J.: Projev na zasedání Federálního shromáždění ČSSR dne 24. 4. 1974. Příloha časopisu Bezpečnost, 1974, č. 11, str. 5.

Kritika „inkvizičnosti" platné úpravy přípravného řízení trestního (a prosazování „kontradiktornosti" již do tohoto stadia procesu), bez ohledu na věcnou opodstatněnost a reálnost takových názorů, dostávala pak novou rovinu v okamžiku, kdy se otevřeněji začala projevovat společenskopolitická krize v ČSSR, tj. v r. 1968—1969. Požadavkem „kontradiktornosti" bylo totiž možno teoreticky odůvodnit likvidaci vyšetřovacího aparátu ve Sboru národní bezpečnosti, zejména pak u složky Státní bezpečnosti.[66]) Přitom ovšem bylo všeobecně známo, že ani zřízením instituce vyšetřujících soudců (a tím méně všezahrnujícího vyšetřování u prokuratury) by nebyla odstraněna „inkvizičnost" tohoto řízení, kterému by ostatně předcházelo ještě další, neformální a inkviziční policejní řízení.

Volání po „kontradiktornosti" tak v té době bylo zřejmým projevem snahy co možná nejvíce odzbrojit mocenské složky státu a zapadalo i do celého kontextu nemarxisticky a netřídně formulovaných idejí a proklamací týkajících se vztahu občana a společnosti.[67]) K tomu byly znovuobjevovány a do legislativních návrhů anachronicky roubovány teorie, které pronikly (jako např. teorie dělby moci) až do stranických dokumentů.[68]) Teorií dělby moci byly také vlastně zdůvodňovány požadavky úplného (až resortního) oddělení bezpečnostní (operativně pátrací) činnosti od vyšetřování.[69]) Přitom se samozřejmě přehlíželo, že oddělení vyšetřovací a operativně pátrací činnosti bylo v potřebné míře již realizováno, v duchu usnesení PÚV KSČ ze 17. 12. 1963, zák. č. 70/1965 Sb., o SNB a procesní samostatností vyšetřovatelů (novelou trestního řádu č. 57/1965).

Nutno zde poznamenat, že vůbec návrhy a požadavky směřující k posílení zákonnosti a ochrany práv jednotlivce — často subjektivně poctivě myšlené — ztrácely svůj smysl, jakmile byly doprovázeny projevy krajní nedůvěry v mocenský aparát socialistického státu, jmenovitě pak ve složky bezpečnostní, a jakmile se staly projevem celkové linie podceňování významu trestního práva a bagatelizování významu trestního postihu ve všech sférách.[70])

[66]) Směřovala k tomu mj. dohoda (příkaz) bývalého ministra vnitra ČSSR Pavla a bývalého generálního prokurátora dr. Čeřovského z léta 1968 a odnímání prakticky všech věcí z příslušnosti vyšetřovatelů StB. Nečekalo se ani na zákonnou úpravu a bylo využito dosavadních ustanovení § 174 odst. 2 písm. g) trestního řádu. Srov. k tomu Vojna, P.: Poslání a postavení Veřejné bezpečnosti ve státních orgánech. Právník, 1972, č. 1/2, str. 129; Šturma, J.: 25 let československé kriminalistiky. K otázce vývoje přípravného řízení trestního — vyšetřování ve Veřejné bezpečnosti. Československá kriminalistika, 1970, č. 2, str. 106, a vystoupení Obziny cit. v pozn. 65, str. 4.

[67]) Jsou tím na mysli zejména projevy mnohých tehdejších předních funkcionářů, které zcela nemarxisticky formulovaly otázku priority ochrany jednotlivce proti zájmům celku (celospolečenským zájmům).

[68]) Srov. např. program ÚV KSČ z r. 1968 k tzv. „dělbě moci". Teorii dělby moci lze najít i v projevech některých právníků z té doby, např. v článku Lachout, V.: Soudy v naší společnosti. Socialistická zákonnost, 1968, č. 6, str. 344.

[69]) Viz Mach, L.: K aktuálním otázkám trestního procesu. Socialistická zákonnost, 1968, č. 6, str. 498, a téhož autora: IX. plenární zasedání sekce trestního práva PÚMS. Socialistická zákonnost 1968, č. 8, str. 327.

[70]) Srov. Aktuální problémy československé socialistické vědy o státu a právu ve světle XIV. sjezdu KSČ a XXIV. sjezdu KSSS. Úvod do diskuse. VK věd o státu

Úsilí dosáhnout kontradiktornosti v přípravném řízení v těchto letech nemělo ovšem vždy jen obecný a neurčitý charakter. Svědčí o tom např. extrémní požadavek, jehož realizace by mohla mít za následek faktické veto obhájce v přípravném řízení, který vyjádřil Mlynář. K další koncepci přípravného řízení vyslovil názor, že obhájce, pod sankcí neplatnosti úkonů, by se měl — a musil — zúčastnit všech úkonů, kterých se musí a chce zúčastnit sám obviněný.[71]) Podobného dosahu je i názor, že bez porušení práv obhajoby nemohou být prováděny vyšetřovací úkony v době, kdy obviněnému ještě plyne lhůta ke zvolení obhájce podle § 38 odst. 1 tr. ř.[72]) Za přehnané v témž smyslu je třeba pokládat i široce reklamované požadavky, podle kterých, dokonce de lege lata, obhájci (a také obvinění) jsou oprávněni předběžně prozkoumávat důkazy, které navrhují,[73]) a některé další podobné, velmi jednostranně formulované návrhy.[74])

Kritika požadavků zavést „kontradiktorní" princip do přípravného řízení nemá znamenat, že v některých směrech by nebylo možno využít kontradiktorních prvků k dalšímu prohloubení zákonnosti a demokratismu procesu, že by v přípravném řízení tyto elementy byly zcela nežádoucí a škodlivé. Má se tím na mysli závěrečný úsek přípravného řízení, kde již jsou shromážděny potřebné fakty a kde — v zájmu urychlení trestního stíhání i prověření důvodnosti dalšího stíhání — by bylo možno uvažovat např. o soudní přezkoumatelnosti vzneseného obvinění.[75]) Pozitivní zkušenosti, které jsou z úpravy týkající se rozšířených práv obhajoby a ze soudní kontroly některých nejzávažnějších zajišťovacích zásahů již v přípravném řízení (§ 146a tr. ř.), takový vývoj umožňují.[76]) Přitom však je vždy třeba hledět na to, aby předmětné úpravy zbytečně nekomplikovaly práci orgánů trestního řízení a nezužovaly prostor

a právu ČSAV, Praha 1971, str. 52, a dále Pješčak, J.: Úkoly věd o státu a právu v ČSSR. Hlavní referát přednesený na stranickém semináři dne 23. 5. 1973. In: Sborník materiálů VK věd o státu a právu ČSAV. Praha 1973, str. 34 a násl.

[71]) Viz K otázkám přípravného řízení trestního a výkonu trestu. Diskuse. Právník, 1964, č. 10, str. 926 a násl.

[72]) Viz článek Štěpána a Bočka cit. v pozn. 56, str. 232. Výjimka je tu připouštěna jen u takových neodkladných úkonů, „které není možno odložit ani o tak krátkou dobu, jakou vyžaduje telefonické vyrozumění obhájce".

[73]) Viz např. Friml, K.: Opatřování a prověřování důkazních návrhů obhájcem. Zprávy advokacie, 1967, č. 2, str. 104 a násl., a Mandák, V.: Jsou obviněný a obhájce oprávněni vyhledávat a prověřovat prameny důkazů? Kriminalistický přehled, 1969, č. 2. Není bez zajímavosti, že s podobnými názory, prosazovanými snad výlučně jen teoretiky či praktiky vycházejícími z pozic advokacie, vyjádřil souhlas právník kriminalisticky zaměřený, totiž Holý. Viz Holý, J.: Ještě k obhajobě obviněného v přípravném řízení. Kriminalistický přehled, 1967, č. 4, str. 57. Holý vyjádřil zároveň názor, že vyšetřovatel se má snažit „obhájce předběhnout". Srov. podrobnou kritiku těchto názorů v článku Vojna, P.: Jsou obviněný a obhájce opravdu oprávněni vyhledávat a prověřovat prameny důkazů? Československá kriminalistika, 1970, č. 4.

[74]) Viz např. Mandák, V.: Zásahy do osobní svobody obviněného podle čs. trestního práva procesního ve světle Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Československá kriminalistika, 1969, č. 1, a redakční poznámku uvedenou k tomuto článku (str. 52 tamtéž).

[75]) K tomu viz blíže v disertaci uvedené v pozn. 1, část III, oddíl druhý.

[76]) Jen zcela výjimečně se objevují názory retardační, vystupující např. proti rozšířeným oprávněním obhajoby. Např. již zmínění Dvorský a Labuta (v článku cit. v pozn. 44, str. 230) dospěli až k poněkud přehnanému tvrzení, že „... způsobem ve světě zcela ojedinělým poskytuje platný právní řád obhajobě možnost bránit zákonnému postihu pachatelů trestných činů".

účinného boje s kriminalitou. Obecné zavedení „kontradiktorního" principu do přípravného řízení by ovšem k takovým důsledkům nepochybně vedlo.

Na otázku „kontradiktornosti" přípravného řízení úzce navazuje problém **celkové struktury a koncepce trestního procesu.**

Čs. trestní proces, obdobně jako jiné úpravy v evropských socialistických zemích, je budován na principu důsledně oddělených stadií (přípravné, před soudem a vykonávací), ve kterých — s určitými výjimkami — působí různé rozhodovací a výkonné orgány. Procesní úpravu přitom mj. charakterizuje značný vliv a význam přípravného řízení pro další stadia postupu. V podstatě je možno konstatovat, že rozsah i obsah přípravného řízení určuje rozsah a obsah soudního projednávání a že řízení před soudem — přes svrchovanost pravomoci soudu věc objasnit a rozhodnout — má převážně (fakticky) charakter prověřující a kontrolní.

Vznesení obvinění je v jistém smyslu pro přípravné řízení tím, čím je obžaloba pro řízení před soudem. Kromě toho je vznesení obvinění pro obžalobu tím, čím je obžaloba pro rozsudek. Konstrukce vznesení obvinění v té podobě, v jaké je provedena v čs. procesu, ve kterém má přípravné řízení značný vliv na konečné rozhodnutí, je proto zcela logickým důsledkem celé struktury procesu.

Otázkou, zda je dobré či špatné, že v československém trestním řízení má přípravné řízení tak značný význam (čímž je, či může být, oslabován význam stadia řízení před soudem), se tu nelze podrobněji zabývat.

Je však nutno poznamenat, že koncepce „významného" přípravného řízení patrně není nikterak náhodným jevem, že jisté posilování úlohy přípravného řízení zřejmě souvisí se zákonitou reakcí na vývoj, kvantitu a kvalitu kriminality, skutečné (včetně latentní) i potenciální. Tato tendence má v jistém ohledu i společného jmenovatele daného neustále rostoucí komplikovaností společenských vztahů moderní a vyspělé společnosti, ať kapitalistické nebo socialistické.

Tím samozřejmě není popírána třídní podstata trestné činnosti vůbec a zvláště i skutečnost, že nesmiřitelné a neustále rostoucí rozpory uvnitř kapitalistické společnosti jsou hlavním zdrojem kvality i kvantity kriminality v této společnosti.

V socialistické společnosti nelze přehlížet konflikty vznikající z různých příčin, resp. komplexu těchto příčin (rozpory socialistické společnosti a budování socialismu a komunismu, přežitky buržoazní společnosti v myšlení, vztazích, morálce apod., ideologické a jiné rozpory, působení třídně nepřátelských živlů proti socialistickému zřízení ze zahraničí atd.). Tyto rozpory v určitých fázích mohou nabýt až hrozivého rozsahu, jak se lze o tom přesvědčit z událostí maďarských a polských v r. 1956 a československých v r. 1968—1969.[77])

[77]) Srov. k tomu zejména: Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ z 11. 12. 1970. Příloha Rudého práva, leden 1971, str. 15; dále Pješčak, J.: Některé základní otázky boje s kriminalitou, zvláště s hospodářskou kriminalitou. Kriminalistický sborník, 1971, č. 1, a Obzina, J.: K aktuálním otázkám bezpečnostní politiky KSČ. Praha 1976, zejm. str. 33 a násl., 43 a násl., 69 a násl.

Komplikovanost společenských vztahů determinuje i značnou složitost, kvalifikovanost a v jistém smyslu i nebezpečnost trestné činnosti, a tím i náročnost jejího odhalení a objasnění.

Tuto patrně objektivní tendenci buržoazní státy řeší tak, že značně rozšiřují faktickou kompetenci policie a zpravodajské činnosti a nechávají v podstatě bez povšimnutí procesní úpravu, zpravidla jen velmi formálně zaručující demokratismus a humanismus řízení. Vzhledem k třídněpolitickým poměrům zřejmě ani jinak postupovat nemohou.[78])

Socialistické trestněprocesní systémy, které musily čelit objektivně stejnému (a v některých situacích a společenských výkyvech i většímu) nebezpečí, byly s to zachytit tuto novou kvalitu kriminality sice také někdy i posílením kompetence bezpečnostního aparátu, avšak v zásadě tak, že důsledně provedly „zprocesnění" jeho postupu zahrnující až detailní právní úpravu použití kriminalistickobezpečnostních metod, prostředků, postupů a operací. Nelze přehlédnout, že ve všech socialistických zemích je přípravné řízení velmi podrobně procesně reglementováno, že je podrobně upraven postup orgánů činných v trestním řízení v přípravném řízení bez ohledu na to, že mezi těmito orgány jsou i orgány bezpečnostního charakteru. Toto stadium se podrobností úpravy vyrovnává řízení před soudem. Detailní úprava postupu při provádění jednotlivých procesních úkonů, zejména zajišťovacích a důkazních, které v přípravném řízení tvoří jádro celého procesu, je o to významnější, že přípravné řízení je neveřejného charakteru. Tyto okolnosti dokazují kvalitu úprav socialistického procesu, jeho demokratismus a kulturní vyspělost.

Některých těchto momentů si byl zřejmě vědom svého času i Štěpán, který přiznal opodstatněnost tendencí posilovat význam přípravného řízení (v důsledku rozmachu kriminalistické vědy, v zájmu nutného požadavku vysoké organizovanosti bezpečnostního aparátu, daného zejména narůstající složitostí společenských vztahů, složitostí trestných činů i zvyšujícími se nároky na kvalitu důkazního procesu v moderní době).[79]) Štěpán zřejmě vystihl tuto tendenci, a proto také nebrojil proti současnému významu a koncepci přípravného řízení, nýbrž snažil se v něm „pouze" prosadit maximum „kontradiktornosti". Výslovně také prohlašoval, že není žádoucí, aby v trestním řízení soud, který má rozhodovat, sám věc „vyšetřoval"; stal by se sám inkvirentem a ztratil by předpoklady objektivity zcela nestranně rozhodujícího soudce.[80])

[78]) Srov. tu doklady o tom, že buržoazní společnost není s to řešit stále narůstající problém zločinnosti. Viz tu zejména informace z kongresů OSN k zločinnosti, např. v článku Pješčaka a Rajcharta, uvedeném v pozn. 43, str. 455.

[79]) Štěpán, J.: Účel a rozsah přípravného řízení a jeho poměr k hlavnímu líčení. Právník, 1967, č. 8, str. 720.

[80]) Štěpán, J.: Některé rysy zahraničních úprav přípravného řízení trestního. Referát na zasedání sekce trestního práva PÚMS v Tálech 27.—30. 5. 1968. Srov. k této problematice některé myšlenky Burdy, který chápe roli soudního řízení jako „prověřující důkazní materiál získaný v přípravném řízení" a kvalitu soudního řízení jako „určenou kvalitou přípravného řízení", „kvalitou procesního postupu v něm". Burda, A.: Přípravné řízení trestní. Socialistické soudnictví, 1967, č. 3/4, str. 175

Přitom patrně nelze vycházet jen z čistě juristického a jinak zcela logického pojetí, jako to např. učinili Doležal a Císařová, kteří svého času k velmi diskutované otázce, zda zřídit instituci vyšetřujících soudců, vyslovili požadavek nejprve vyřešit smysl a koncepci přípravného řízení a jeho vztah k hlavnímu líčení a pak teprve řešit otázku instituce, která přípravné řízení povede, jak bude organizačně vybudována a komu podřízena.[81])

Srov. tu také názor, že hlavní líčení by mělo výsledky přípravného řízení přejímat jen minimálně[82]) a projevy nesouhlasu s argumenty Štěpánovými o nutné tendenci k posílení přípravného řízení, kdy je popírána — mj. i s odvoláním na Solnaře[83]) — možnost nějaké „třetí" koncepce.[84])

Při řešení komplexu těchto otázek je třeba mít vždy na paměti, že celková stavba, struktura a koncepce trestního procesu je koneckonců vždy závislá na třídně politických vztazích. Ty pak určují i míru práv a svobod subjektů v tomto řízení vystupujících. I pro trestní řízení platí, že „svoboda osobnosti... a sféra soukromé autonomie v oblasti právních vztahů není libovolný a náhodný výsledek jurisdikční činnosti státu" a že „... hranice a charakter svobody osobnosti v socialismu jsou určeny objektivními zákonitostmi vývoje socialistické společnosti, a tedy socialistický stát ve své činnosti je vázán těmito objektivními zákony vývoje a nemůže pracovat proti nim".[85]) Plné opodstatnění má pak i myšlenka, že další pokrokový vývoj v trestním procesu, a tedy zavedení každého nového prvku v procesní úpravě, kterým se posílí práva procesních subjektů, musí být doprovázeno soustavou opatření organizačního a vědeckotechnického charakteru na straně boje s kriminalitou, neboť jinak mnohá taková

a násl. Srov. též mínění Bauera a Vojny (článek uvedený v pozn. 60, str. 240), že kontradiktorní princip není příliš dobrý pro zjišťování faktů, neboť uvolňuje příliš ruce schopnostem subjektů, spíše naopak: je plně způsobilý prověřovat tvrzené údaje. Je vhodné zmínit i Blahože, který upozorňuje na některé velmi negativní důsledky kontradiktorního principu v procesu v USA i z hlediska zjišťování pravdy v trestní věci (viz doslov k práci Gardner, E. S.: Soud posledního odvolání. Praha 1968, str. 337).

[81]) Doležal, M.—Císařová, D.: K diskusi o přípravném řízení. Socialistická zákonnost, 1968, č. 9/10, str. 599.

[82]) Císařová, D.: K předmětu dokazování v přípravném řízení. In: Sborník prací z trestního práva. Praha 1969, str. 18 a násl., a podobný názor u Dvorského a Labuty (práce cit. v pozn. 44, str. 229). Mach dokonce navrhoval přípravné řízení vůbec „zrušit" (jako by vůbec zrušit šlo a jako by někde snad neexistovalo) a pokládal existenci přípravného řízení za „jednu z hlavních objektivních příčin minulých deformací". Viz první článek cit. v pozn. 69, str. 329.

[83]) Solnař, V.: Jaké záruky mají být poskytnuty obviněným během přípravného řízení. Věstník Čs. společnosti pro právo trestní, 1937, č. 2, str. 21.

[84]) Růžek, A.—Císařová, D.: Vztah přípravného řízení k hlavnímu líčení. Socialistická zákonnost, 1968, č. 7, str. 426 a násl.

[85]) Viz Vebera, Z.: Některé problémy občanských práv a svobod v systému socialistické demokracie. Právník, 1971, č. 2, str. 91. Srov. též Malcev, G. V.: Socialističeskoje pravo i svoboda ličnosti. Moskva 1968, str. 30, a Topornin, B.: Političeskaja sistěma socializma na sovremennom etape. Kommunist, 1971, č. 12, str. 91.

úprava povede ke snížení účinnosti tohoto boje. Porušení oné rovnováhy („relace") mezi celospolečenskými zájmy (a v rámci toho i schopnostmi a možnostmi orgánů trestního řízení) na jedné straně a zájmy ochrany občana (občanských práv a svobod) na druhé straně, může koneckonců zvrátit takové změny ve svůj opak. Tento aspekt lze vyčíst mj. z vyjádření některých pokrokových západoevropských právníků. Správně to vyjádřil Nordman tezí o koincidenci[86]) a dále i rakouský advokát Regner, když na konferenci čs. advokacie mj. uvedl: „I vášnivý obhájce bude musit připustit, že z povahy trestního řízení plyne, že se v přípravném řízení nelze vyvarovat jistých omezení jeho intervenčního práva. Možnosti obhájce pomáhat ‚horlivě, věcně a svědomitě' budou mít zákonné hranice tam, kde by mohly být narušeny boj proti zločinnosti a zjišťování pravdy."[87])

6. Obviňující akty v buržoazních procesních systémech

Výklad politickoprávního a procesního významu institutu vznesení obvinění v československém (a dalších socialistických) formách stíhání trestných činů by nebyl úplný, jestliže by nebyl porovnán s úpravami buržoazních států.

Při výkladu smyslu a významu obviňujících aktů v těchto procesních soustavách nelze ztratit se zřetele především třídně politickou úlohu trestního procesního práva ve vykořisťovatelské společnosti. Jistě nelze odmítat řadu pokrokových prvků obsažených v těchto systémech: pokrokové může být použitelné, po náležité transformaci, i pro socialistický právní řád. Kromě toho výrazně demokratická úprava buržoazního procesu umožňuje širší realizaci práv tříd na politické a hospodářské moci se nepodílejících.

Výstižně charakterizoval podstatné elementy buržoazních úprav např. Blahož, když napsal, že rovnost práva na obhajobu „v sociálních podmínkách soudobých kapitalistických států je nevelká", že faktická rovnost nemůže být zajištěna, protože „kapitalista si může vždy zaplatit vynikající advokáty", pracující člověk má obhájce „ex offo", kterým je zpravidla začínající a nekvalifikovaný právník. Blahož dále připomíná, že koneckonců i na stupeň uznání osobních práv „má rozhodující význam skutečnost, jak je rozvinutý třídní boj, aktivita KS a dělnické třídy".[88])

Faktickou nerovnost před zákonem koneckonců přiznávají i sami buržoazní právníci: stačí připomenout i v širší veřejnosti známého Gardnera.[89])

[86]) Viz text navazující na pozn. 62.

[87]) Regner, K.: K otázkám postavení obviněného a obhájce v rakouském přípravném řízení. Zprávy advokacie, 1967, č. 2, str. 75.

[88]) Blahož, J.: Ke kritice působení ústavněprávních záruk a ústavního soudnictví v NSR, Itálii a Rakousku. Stát a právo, 1973, č. 15, str. 253 a násl.

[89]) Viz práce cit. v pozn. 80, zejm. str. 96, 208.

Je známo, že právě třídní realitu přehlíželi mnozí českoslovenští právníci, kteří v krizových letech a v době ještě dlouho před tím, přeceňovali význam formálního demokratismu „západních" úprav trestního řízení, které často i neobjektivně hodnotili, většinou i bez konfrontace se skutečným působením a realizací těchto úprav v praxi. Mnozí z nich se dostali až tak daleko, že prohlašovali československou procesní soustavu, zejména v etapě řízení předcházející soudnímu, za méně „demokratickou" a „humánní". Při interpretaci „západních modelů" procesu se pravidelně „ztrácely", třeba i jen zmínky o jejich třídní funkci. Tak byl např. opomíjen fakt, že výhody z vysoce vyzdvihovaného anglického „kontradiktorního" předběžného soudního zjišťování důvodnosti obvinění, údajně nahrazujícího vyšetřování (ve skutečnosti však nikoli), má zajištěny jen ten, „kdo na to má". Často se operovalo procesními pravidly, ne však vždy se upozorňovalo na jejich pravidelné porušování a obcházení. Zároveň byla soustřeďována pozornost na normami upravené řízení, ačkoli musilo být zřejmé, že těžiště celého procesu je koneckonců v právně spoře upravené nebo vůbec neupravené policejní činnosti.

Je dobré tu připomenout např. způsob psaní Štěpána a posoudit je z hlediska, co tam bylo a co tam chybělo: Štěpán např. napsal, že „v Anglii, která od 17. století neznala inkviziční proces, zůstalo v praxi dodnes samozřejmostí, že obraz skutkového děje se téměř bez výjimek vytváří teprve před soudem".[90]) Nenapsal však již (což je mnohem podstatnější), že dodání materiálu k tomuto „obrazu" je, stejně jako v „kontinentálním" procesu, věcí policie (a jen u těch osob, které si mohou zaplatit advokáta a soukromého detektiva, věcí i těchto subjektů), že instituce barristerů (kteří mohou působit jednou ve funkci obhájce, podruhé ve funkci žalobce) napomáhá nerovnosti stran v procesu a lze ji až příliš dobře třídně využívat atd. Přitom Štěpán jistě dobře znal např. i Engelsovu charakteristiku anglického trestního práva, která v zásadě platí dodnes (tj. např. že anglický porotní soud je ne právnickou, ale politickou institucí; že nestranný soudce a porotce je fikce; že ne všichni mohou využívat právnických formalit a práva na obhajobu).[91])

Třídní funkce a smysl procesní úpravy, a nejen toto, ale i její faktické působení, tj. nakolik je reálná, materiálně zajištěná a pro koho, zejména pro kterou třídu je výhodná (a kromě toho, zda právní úprava vůbec vyjadřuje skutečný průběh procesu, tj. zvláště zda vlastní řízení neprobíhá ještě také v mimoprocesních formách policejního řízení), to jsou otázky, které mají prvořadý význam pro výklad jakékoli otázky týkající se trestněprocesního práva. To platí zvláště pro výklad práva buržoazního, pro které je charakteristické právě skrývání třídního zaměření.[92])

[90]) Viz článek cit. v pozn. 79, str. 719.
[91]) Marx, K.—Engels, B.: Spisy. Svazek I. Praha 1957, str. 612 a násl.
[92]) Srov. tu i poznámku Fatkulina k významu obvinění jako specifického prostředku zajištění třídní vlády. Viz Fatkulin, F. N.: Izměněnije obviněnija. Moskva 1971, str. 7.

Je velmi obtížné vyložit úpravu těchto aktů, aniž je popsán, a to nikoli jen v zásadách, celý procesní postup v přípravné etapě (ve fázi předcházející hlavnímu projednání věci před soudem). Proto výklad úpravy obviňujících aktů může mít charakter toliko neúplného líčení, a někdy spíše jen kusých údajů.

Nejzásadnějším otázkám koncepce a soustavy procesu se však ani tak nelze vyhnout. Platí to především o skutečnosti rozštěpení přípravného řízení (vyšetřování) na policejní neformalizovanou činnost předbíhající nebo souběžně probíhající s řízením konaným v procesních formách u vyšetřovacího soudu, např. v procesu rakouském, západoněmeckém, francouzském a dalších. V této „kontinentální" soustavě buržoazního trestního procesu je nepochybně těžiště objasňování v policejním stadiu řízení nebo policejně kriminalistických postupech. Soudce (resp. státní zástupce) tu plní jen funkci zprocesňující; nanejvýše jen ověřuje a prověřuje policií již provedené a zajištěné (nebo prováděné a zajišťované) důkazy. Je nepochybné, že ani tu řízení konané před vyšetřujícím soudem není akuzační a kontradiktorní, obsahuje jen některé prvky kontradiktornosti.

Přitom ani v tomto řízení obviněný není seznámen s obviněním v té míře a s takovými náležitostmi, jako v trestněprocesních systémech socialistických. Již z tohoto hlediska je přinejmenším neopodstatněné tvrdit, že řízení před vyšetřujícím soudcem je „demokratičtější", než přípravné řízení konané kriminalistickobezpečnostními orgány ve formách zákonem velmi detailně upravených v socialistických zemích.

S jistými modifikacemi totéž platí i pro angloamerický proces, ve kterém sice v pravém slova smyslu přípravné vyšetřovací stadium a instituce vyšetřujícího soudce neexistuje, počítá se v něm však s velmi významnou, prakticky stejně rozhodující, činností policie v „předprocesním stadiu".

Císařová poznamenává k anglickému trestnímu procesu, že pouze v přípravném řízení prováděném soudem (preliminary inquiry) jsou obhájci zajištěna určitá práva, a že i v anglickém právu existuje tajné vyšetřování v době, kdy je provádí policie a prosecutor, takže nelze tvrdit, že již od počátku vyšetřování trestného činu má obviněný široká práva a že by řízení bylo kontradiktorní.[93])

Není proto správné posuzovat kvalitu úpravy obviňujících aktů jen se zřetelem k úpravě postupu v přípravném řízení vedeného soudcem nebo před soudem, nýbrž je nutno vycházet již a především z úpravy, resp. z praxe policejního řízení, jako podstatné a rozhodující složky celého řízení.

[93]) Císařová, D.: K předmětu dokazování v přípravném řízení. In: Sborník prací z trestního práva. Praha 1969, str. 14—15.

Michajlovská výstižně říká k anglo-americkému procesu: „... tvrzení o tom, že trestní proces začíná předáním podezřelého soudu, je fikcí."[94])

Pro policejní stadium řízení v kapitalistických zemích je vůbec charakteristické, že institut vznesení obvinění v pravém slova smyslu, a jako takový, v něm neexistuje. Policejní orgány, které více nebo méně neformálně objasňují trestný čin, jsou oprávněny, až na výjimky, kontaktovat osoby podezřelé ze spáchání trestného činu, je i vyslýchat, a to v různém procesním postavení a v podstatě i s procesními účinky (spočívajícími především v tom, že takto získané údaje mohou být využity v pozdějším dokazování v rámci soudního projednávání). Přitom tyto orgány buď vůbec nejsou povinny, anebo jen minimálně, seznámit podezřelého (nebo faktického obviněného) s obsahem podezření nebo obvinění. V těch případech, kdy obvinění (nebo podezření) musí být sděleno, a to policejním orgánem nebo soudem, platné zákony umožňují zpravidla velmi volný výklad pojmu důvodnost obvinění. Tím dochází běžně k účelovému buď velmi předčasnému, nebo velmi opožděnému vydání aktu o obvinění i jeho oznámení osobě, proti které se řízení vede. Zároveň je možné značné manévrování s obsahem (textem) obvinění, a to jak vzhledem k výroku, tak co do důvodů (důkazů), o které se výrok opírá, přičemž to, co je obviněnému sděleno, nemusí být zcela totožné s tím, co z písemných materiálů vyplývá.

To, co bylo výše uvedeno, platí v plné míře pro trestní řízení **v Německé spolkové republice**:

Tak i když podle trestního řádu NSR základní kompetenci v přípravném řízení má vyšetřující soudce, popř. státní zástupce (návladní), skutečné vyšetřování provádějí pomocní úředníci státního zastupitelství, jimiž jsou pracovníci policie. Před oficiálním přípravným vyšetřováním ovšem probíhá pravidelně „objasňovací řízení", které je v rukou policie úplně. K objasňovacímu řízení dochází v rámci tzv. „prvního zásahu" policie, popř. státního zastupitelství. Požaduje se k němu existence postačujících skutkových údajů, které zakládají podezření z „trestného a stíhatelného jednání". Jakmile vznikne „konkrétní podezření" proti určité osobě, má být tato osoba obviněna.[95]) Podrobnější úpravu zákon nevyjadřuje, přičemž

[94]) Michajlovskaja, I. B.: O položeniji ličnosti v anglo-amerikanskom processe. Moskva 1961, str. 45. Podobně v práci Poljanskij, N. N. (Kaminskaja, V. I.): Ugolovnoje pravo i ugolovnyj sud Anglii. Moskva 1969, str. 242. Viz též poznámku Savického k buržoazní doktríně o rozdělení „procesní" a „neprocesní" (policejní) činnosti. Viz Savickij, V. M.: Prokurátorský dozor nad dodržováním zákonnosti v činnosti orgánů vyhledávání a přípravného vyšetřování. Praha 1963, str. 21. Srov. dále zmínky k této otázce v práci Fatkulina cit. v pozn. 92, str. 7, a v článku Gebauer, F.—Baloun, J.: Vyšetřující soudce, vyšetřovatel prokuratury řízený prokurátorem, vyšetřovatel SNB nebo samostatný vyšetřující orgán? Kriminalistický přehled, 1968, č. 4, str. 38.

[95]) Schwarz—Kleinknecht: Strafprozessordnung. Mnichov, Berlín 1967, komentář k § 163 tr. ř. NSR.

pojem „konkrétní podezření" je zajisté tak neurčitý, že může být vykládán zcela účelově.

Peters uvádí, že státní zástupce je procesním pánem vyšetřování, a to i když je toto vyšetřování v rukou policie,[96]) zároveň však přiznává, že v procesu NSR existuje zřetelná „faktická převaha policie", což vysvětluje např. tím, že státnímu zastupitelství chybí výcvik v kriminalistické taktice, nemá k dispozici technické a jiné prostředky realizace procesních oprávnění aj. Peters také konstatuje, že „přesun moci" směrem k policii vyplynul ze „síly skutečnosti".[97])

Jak uvádí Schwarz a Kleinknecht, ze zákona vyplývá, že „při prvém výslechu obviněného úředníky policejní služby je nutno obviněnému vysvětlit, jaký čin je mu kladen k tíži", výslovně se však nepožaduje (tak jako v případě výslechu před soudcem nebo státním zástupcem) informovat obviněného, „které právní předpisy přicházejí v úvahu".[98]) Není tedy třeba obviněnému označit právní kvalifikaci činu. Míru důvodnosti obvinění zákon vůbec neurčuje. Obsah (text) obvinění, které sdělí soudce nebo státní zástupce (a samozřejmě i policie), není dostatečně přesně upraven.[99]) To umožňuje velmi široké disponování vyslýchajícího s předmětem obvinění, např. tedy i předstírání méně závažného nebo naopak velmi závažného deliktu atd. Je třeba si též povšimnout, že úředník policejní služby je povinen „vysvětlit", jaký čin je obviněnému kladen k tíži, a to nikoli před prvním výslechem, ale při prvém výslechu, což zřejmě není totéž. Procesní úprava NSR zná obviněného jak v policejním objasňovacím řízení, tak v soudcovském předběžném vyšetřování. Zná i podezřelého (před zahájením objasňovacího řízení), kterého umožňuje vyslýchat jako svědka.[100]) Na počátku přípravného vyšetřování vznáší obvinění vyšetřující soudce, vlastní vyšetřování v této etapě však z valné části provádí rovněž kriminální policie (včetně výslechů obviněného).

Obdobně je možno charakterizovat **francouzský proces.**

Poměrně složitá úprava vyplývající z Code de procédure pénale (C. P. P.) umožňuje ve značně širokém rozsahu kontakt s podezřelým, tj. jeho výslech, aniž je taková osoba s podezřením seznámena. Platí to vý-

[96]) Viz Peters, K.: Strafprozess. Karlsruhe 1966, str. 143. Srov. též Waltoš, S.: Model postepowania przygotowawczego na tle prawno porównawczym. Varšava 1968, str. 23, 61 a násl.

[97]) Tamtéž, str. 156.

[98]) Viz práci uvedenou v pozn. 95, výklad § 136/I, § 163/IV a komentář k § 136a. Viz též Peterse, práci cit. v pozn. 96, str. 285, podle kterého povinnost soudce sdělit obviněnému, jaký čin se mu klade za vinu, platí „v podstatě" i pro policii a státní zastupitelství. Srov. též Bauer, M.: K činnosti bezpečnostních sborů při objasňování kriminality v některých zahraničních modelech. Doplňkové studijní materiály pro kriminalistický směr právnického studia PF UK. Praha 1970, str. 158—190, a téhož autora: Pracovní vazby mezi vyšetřovacími a bezpečnostními orgány. Československá kriminalistika, 1970, č. 1, str. 13—14.

[99]) Viz např. práci Peterse cit. v pozn. 96, str. 285.

[100]) Viz práci Schwarze a Kleinknechta cit. v pozn. 95, text § 163.

razně pro případy tzv. *flagrantního deliktu,* které plně patří do kompetence policie.[101]) Flagrantním deliktem se rozumí, zhruba řečeno, delikt právě spáchaný (s čerstvými stopami, svědky ještě na místě činu a proti podezřelému je ještě možné aktivní pátrání) a v podstatě i případ (věc) podezřelého přistiženého při činu či při držení doličných věcí, anebo věc osoby zanechávající stopy či indicie ukazující na účast na zločinu (přečinu).[102])

Postup při výslechu podezřelého není v podstatě nijak upraven.[103]) Ze vzoru (předtisku) „slyšení předpokládaného viníka", jak je uváděn v literatuře, je zřejmé, že se nevyžaduje popisovat skutek ani jeho právní kvalifikaci, takže podezřelý se nemusí vůbec dovědět, proč (pro jaký delikt) je vyslýchán. Příslušné rubriky obsahují jen text, že byla předvedena určitá osoba zadržená při „flagrantním deliktu" (následuje jen nejstručnější označení věci). Podobně ani ze vzoru (předtisku tiskopisu) listiny o zadržení (la garde à vue) není patrno, že by policejní úředník měl podezřelého seznamovat s předmětem podezření. Text obsahuje pouze obecné vyhlášení, že „z důvodů nezbytných pro vyšetřování", nebo „na základě závažných indicií umožňujících... vznést obvinění" se umisťuje určitá osoba (postačí uvést jméno a příjmení) „pod stráž".[104])

Při tzv. *delegovaném vyšetřování,* které je další formou řízení, není situace — až na jednu výjimku — jiná. Ta se týká zákazu výslechu tzv. skutečného obviněného („l'inculpé reél") policejním vyšetřujícím úředníkem. Jde o obviněného, proti kterému formální obvinění vznese, resp. vznesl vyšetřující soudce.[105]) Avšak i v těchto případech je přípustný policejní výslech bez vznesení obvinění, pokud se má týkat jiných skutků (resp. podezření z jejich spáchání) než těch, o kterých se vede delegované vyšetřování. Ostatně i delegované vyšetřování se provádí za přímé účasti policie.

Výslovně podle Parry a Montreuile „všechny dotazy týkající se jiných skutků, jež jsou předmětem vyšetřování, mohou být zapsány formou protokolu přípravného

[101]) Srov. práci Savického cit. v pozn. 94, str. 21, a Waltoše cit. v pozn. 96, str. 46 a násl.

[102]) Srov. čl. 53 a násl. C. P. P., v překladu: Ugolovno-processualnyj kodeks Francii 1958 goda s izměněnijami na 1 janvarja 1966 goda. Moskva 1967.

[103]) Viz Stefani, G.—Lavasseur, G.: Droit pénal général et procédure pénale. Tome II. Procédure pénale. Dalloz 1971, str. 223 a násl., 396. Tito autoři také uvádějí, že policie nemůže vyslýchat „závažného" podezřelého (str. 234). Avšak výklad toho, kdy tu je či není závažné podezření, je nepochybně zcela volný. Srov. též text navazující na pozn. 105.

[104]) Uváděno podle práce Parra, Ch.—Montreuil, J.: Traité de procédure pénale policiére. Paris 1970, str. 527 a násl. Srov. též Bauera, prvou práci uvedenou v pozn. 98, str. 127—143, a druhou práci v téže pozn., str. 7—8.

[105]) Cit. podle práce Parry a Montreuile cit. v pozn. 104, str. 268 a násl. Zřejmě jen na tento případ míří poznámka Nordmana, že „budoucí obviněný nemůže být svědkem — a to je také oprávnění". Viz projev Nordmana cit. v pozn. 62, str. 109.

vyšetřování za podmínky, že tyto skutky nejsou předmětem jiného soudního vyšetřování".[106])

Pro delegované vyšetřování platí podle článku 105 C. P. P., že policejní úředník nesmí vyslýchat osobu, proti které směřují závažné indicie umožňující vznést obvinění (tz. „l'inculpé virtuel" — předpokládaný obviněný), jako svědka. Tento úředník má však možnost si vyložit, že tyto „závažné indicie umožňující vznést obvinění" tu dosud nejsou. To je možné mj. také proto, že k obvinění, které vznese vyšetřující soudce, se požaduje poměrně velmi vysoká pravděpodobnost pachatelství, minimálně „takový soubor důkazů, že nemohou existovat žádné závažné pochybnosti o vině podezřelého".[107])

Jak vyplývá ze Stefaniho a Levasseura, obsah (znění textu) obvinění, které vyhlásí vyšetřující soudce až při prvním výslechu obviněného, je předepsán jen ve velmi obecných rysech: Obviněný se má seznámit s činy, které jsou mu připisovány, a to na základě skutečností, pro které bylo řízení zahájeno, a „obvykle se mu přesně sdělí kvalifikace těchto činů, přičemž však tato formalita není zákonem nařízena".[108]) V každém případě lze pochybovat o tom, že je možno takto zajistit (v podstatě tedy jen proklamativní) požadavek čl. 114 C. P. P., podle kterého je třeba obviněnému sdělit „přesně", jaký čin se mu klade za vinu.[109])

Podobně líčí postup při sdělení obvinění Merle a Vitu. Podle nich „jakmile dojde k prvnímu výslechu, vyšetřující soudce označí obviněnému, která fakta jsou této osobě přisuzována a na základě kterých se požaduje přesné vysvětlení". Tito autoři rovněž poznamenávají, že soudce je „zvyklý" vyhlásit zároveň právní kvalifikaci, která se vztahuje na tyto činy, což však zákon nevyžaduje.[110])

Pokud je obviněný předveden, zadržen nebo zatčen na základě soudního příkazu, může se ovšem dovědět o druhu obvinění (všeobecně) již z tohoto příkazu.[111])

Míra (stupeň důvodnosti) obvinění je odvozována, jak již bylo výše zmíněno, z čl. 105 C. P. P.

[106]) Viz práci cit. v pozn. 104, str. 227.

[107]) Tamtéž, str. 276. Citát se vztahuje k výkladu o tom, kdy je možný výslech podezřelého a kdy tu jsou „závažné indicie umožňující obvinění ve smyslu čl. 105 C. P. P.". Dikce čl. 105 C. P. P. vyjadřuje zákaz výslechu osob, „proti kterým jsou vážné a souladné důkazy ve vztahu k jejich vině". Zákaz platí však jen potud, pokud by tento výslech „záměrně způsobil narušení práva na obhajobu". Viz překlad C. P. P. uvedený v pozn. 102, str. 64.

[108]) Viz práci cit. v pozn. 103, str. 397. Přitom, jak se uvádí v téže práci (tamtéž), sankce nulity výslechu obviněného, popř. nulity dalšího řízení, stíhá jen opomenutí povinnosti upozornit obviněného, že nemusí vypovídat (učinit žádné prohlášení).

[109]) Viz překlad C. P. P. uvedený v pozn. 102, str. 66.

[110]) Viz Merle, R.—Vitu, A.: Traité de droit criminel. Paris 1967, str. 950.

[111]) Viz čl. 123 C. P. P. (překlad cit. v pozn. 102, str. 70).

Protože vznesení obvinění je spojováno až s prvním výslechem obviněného[112]) před vyšetřujícím soudcem a tento výslech — pokud není obviněný zadržen — není nijak lhůtován, může faktické stíhání obviněného probíhat i bez jeho vědomí. Proto se právem v literatuře dovozuje, že „samotný fakt být jmenován v příkazu prokurátora pro počátek vyšetřování znamená latentní obvinění".[113])

Obviněný předvedený na základě příkazu vyšetřujícího soudce musí být bezodkladně vyslechnut. Vydání tohoto příkazu není však lhůtováno. Není-li možné výslech předvedeného takto provést, obviněný se předá do věznice, kde může být držen nejvíce 24 hodin a pak je předán prokurátoru, který o výslech požádá soudce. Jestliže ani pak není výslech obviněného proveden, musí být obviněný propuštěn na svobodu. Zatčený (vzatý do vazby) musí být vyslechnut během 48 hodin.[114])

Nutno poznamenat, že policejní protokoly o výsleších, při nichž je účast obhájců vyloučena, jsou součástí spisového materiálu předkládaného soudu. Teprve po vznesení obvinění vyšetřujícím soudcem, obviněný má stanovená oprávnění, např. hájit se, spojit se s obhájcem atd.[115])

Stejně jako v NSR i ve Francii je přiznávána samotnými buržoazními procesualisty rozhodující moc policie. Např. Stefani a Levasseur, i když mluví o „pomocné úloze policie", uznávají, že boj s kriminalitou závisí na ní.[116])

Anglickou úpravu procesu ve vztahu k obviňujícím aktům je možno charakterizovat takto:

První fáze řízení je zpravidla záležitostí policie, která postupuje při obstarávání důkazů prakticky neformálně. Zahájení tohoto řízení není ohraničeno žádným procesním aktem, obdobným např. našemu rozhodnutí o zahájení trestního stíhání nebo vznesení obvinění, i když se rozlišuje postup „in re" a „in personam".[117]) Policejní řízení může probíhat i bez náležitých důvodů a bez časového omezení, pokud ovšem se věc nedostane do kompetence soudu jinak, např. v důsledku podnětu soukromé osoby.

[112]) Podobně jako v NSR, obvinění bude vzneseno při příležitosti nebo v době prvního výslechu, což zřejmě nelze pokládat za totéž, co by např. vyjadřovala dikce „před prvním výslechem". Viz Parra a Montreuil, práce cit. v pozn. 104, str. 273, a č. 66 C. P. P. (překlad uvedený v pozn. 102, str. 66).

[113]) Viz práci Parry a Montreuile uvedenou v pozn. 102, str. 274. V jiné souvislosti (při výkladu ustanovení čl. 122 C. P. P., které se týká úkonů vyšetřujícího policejního úředníka prováděných z pověření soudu vůči „obviněnému", proti kterému dosud nebylo zaprotokolováno žádné obvinění), tito autoři uvádějí: „Tyto úvahy nás tedy přivádějí k rozlišování obviněného, jemuž bylo obvinění protokolárně sděleno od osoby obviněné policejním úředníkem, aniž by jí bylo obvinění sděleno" (tamtéž, str. 273).

[114]) Viz čl. 125, 133 C.P.P. (překlad uvedený v pozn. 102, str. 71, 73). Viz též Procédure pénale. Police Revue. Paris, bez data vydání, str. 44, §§ 2, 3.

[115]) Viz práci Merle—Vitu cit. v pozn. 110, str. 932.

[116]) Viz práci cit. v pozn. 103, str. 226.

[117]) Viz práci Waltoše cit. v pozn. 96, str. 24 a násl.

Toto řízení je nepochybně tajné a inkviziční, přičemž jsou možné za určitých podmínek i zásahy do občanských práv a svobod. Zejména je možné — podle Criminal Law Act z r. 1967 — zadržet podezřelého i bez soudního příkazu (tj. aniž existuje „warrant"). To přichází v úvahu při důvodném podezření buď z činu trestného podle „statutu" (tj. podle právních ustanovení obsažených ve starých parlamentních aktech „Statut Law"), za který je stanoven trest nejméně 5 let vězení, anebo z činu trestného podle zákona.[118]) V důsledku toho vznikla nová kategorie trestných činů, tzv. „arrestable offence".[119]) Zadržení bez příkazu byla ovšem možná a četná i dříve.[120]) Jinak platí, že zadržení může provést kdokoli, nejenom tedy policie. Policie, nehledě na její faktické možnosti, je však zvýhodněna i z hlediska odpovědnosti za zadržení osoby, které nebylo důvodné.[121]) Zadržený musí být nejdéle do 24 hodin odevzdán soudu.[122]) Jestliže je však nutné ještě provést přešetřování, tato lhůta může být podstatně prodloužena v případech zadržení bez soudního příkazu na základě rozhodnutí náčelníka policejní stanice nebo policejního inspektora.[123]) Zadržený musí být informován o důvodu zadržení nebo alespoň faktech, která tvoří skutkovou podstatu. Tato informace není však nutná, došlo-li k zadržení při činu anebo byl-li zadržen „nebezpečný zločinec". Majetní zadržení jsou zvýhodnění: policejní funkcionář jim může povolit propuštění na kauci, „pokud se mu nezdá být čin vážný".[124]) Velice neurčitá povinnost stanovená policii informovat zadrženého o důvodech zadržení (nebo o podstatě podezření) nebude nahrazena konkrétnější ani v tom případě, bude-li zadržený vyslýchán. Anglické právo, ani Judges Rules (soudcovská pravidla pro policejní výslech zformulována v roce 1964),[125]) nepředpokládají prakticky žádné vznesení obvinění nebo podezření v pravém slova smyslu.

Přitom je třeba poznamenat, že policejní výslech podezřelého je fakticky kdykoli možný: Podle prvního pravidla „Judges rules", „jestliže se policejní úředník snaží odhalit pachatele zločinu, nelze mít námitky proti tomu, aby kladl otázky v tomto smyslu kterékoli osobě nebo osobám podezřelým, nebo osobám, od nichž předpokládá dostat užitečnou informa-

[118]) Viz Walker, R. J.—Walker, M. G.: The English Legal System. London 1967, str. 342.

[119]) Tamtéž.

[120]) Viz Kenny, C. S.: Outlines of Criminal Law. Cambridge 1942, str. 526, a práci Poljanskij, N. N. (Kaminskaja, V. I.): Ugolovnoje pravo i ugolovnyj sud Anglii. Moskva 1969, str. 281.

[121]) Viz práci Walkerů cit. v pozn. 118, str. 342, a Kennyho cit. v pozn. 120, str. 529. Kenny např. uvádí, že „moc policisty je větší" než soukromé osoby, a to i když nemá v rukou příkaz k zatčení.

[122]) Viz práci cit. v pozn. 118, str. 342.

[123]) Viz Poljanského (Kaminskou), práce cit. v pozn. 120, str. 282, a práci Walkerů cit. v pozn. 118, str. 344.

[124]) Tamtéž u Walkerů, str. 344.

[125]) Podle Walkerů nemají tato pravidla „zákonnou sílu". Tamtéž, str. 487.

ci".[126]) Kaminská, s odvoláním na „Criminal Law Review" z prosince 1960, poukazuje na to, že „již v průběhu předvádění podezřelého na policii v době předcházející oficiálnímu sdělení, z čeho se podezřívá, je podezřelý dotazován k věci, aniž se toto dotazování někde dokumentuje".[127]) Jedinou zárukou vyslýchaného *obviněného* je poučení, které mu (rovněž ve smyslu „Judges rules") musí být sděleno. Poučení zní: „Nejste povinen říci nic, jestliže nechcete, ale to co řeknete, může být zapsáno a použito jako důkaz".[128])

Pro úplnost je třeba poznamenat, že po „formálním obvinění" (tj. v průběhu předběžného projednání důvodnosti obvinění před soudem a v dalším řízení později) poučení obviněnému bude znít v určitém detailu jinak, a to v tom smyslu, že jestliže obviněný se rozhodne vypovídat, bude (povinně) jeho výpověď zapsána.[129])

Zřejmě má tato odlišnost svůj význam: Policie, která může, ale nemusí výpověď zapsat, tak nemusí vzít na vědomí tvrzení obviněného o nevině, dokumentovat nabídku důkazů atd. Proti dřívější formuli poučení podezřelého a obviněného, Judges Rules přikazují „vyhnout se zmínce o tom, že odpovědi obviněné osoby mohou být použity jako důkazní materiál proti ní, protože by to mohlo odradit nevinnou osobu od výpovědi, která by jí mohla pomoci ke zproštění obvinění".[130])

Ani *v době*, kdy se věc dostala do *kompetence soudu*, nebude podezřelý podrobněji seznámen s podezřením či obviněním. V písemném předvolání k soudu („summons") bude jen zcela stručně oznámen důvod (předmět jednání).[131]) Stejně tomu bude, má-li být podezřelý zadržen, resp. předveden k soudu na základě jeho příkazu („warrant"): V tomto příkazu bude uveden jen trestný čin, který je předmětem jednání (resp. byl uveden v podnětu k zahájení soudního řízení).[132]) Příkaz se dá podezřelému k nahlédnutí, jestliže si to přeje a jakmile je to možné.[133])

K předběžnému projednání důvodnosti obvinění před soudem („preliminary enquiry" nebo „preliminary hearing") dojde do 8 dnů od zadržení podezřelého. Jeho účelem je rozhodnout o dostatečnosti důkazů svěd-

[126]) Viz Bauera (prvá jeho práce cit. v pozn. 98, str. 121). Srov. též Poljanského (Kaminskou) (práce cit. v pozn. 120, str. 242—243), Michajlovskou (práce cit. v pozn. 94, str. 46—48) a Waltoše (práce cit. v pozn. 96, str. 23 a násl.).

[127]) Viz práce cit. v pozn. 120, str. 243.

[128]) Viz práci Walkerů cit. v pozn. 118, str. 487.

[129]) Tamtéž, str. 487. Bauer cituje toto pravidlo (viz jeho prvou práci cit. v pozn. 98, str. 121) s odvoláním na seminář OSN tak, jako by se týkalo činnosti policie. Jak je zřejmé z výše uvedeného, Walkerové toto pravidlo ve vztahu k činnosti policie uvádějí poněkud jinak, totiž že to, co obviněný řekne, „může" (a tedy nemusí) být zapsáno.

[130]) Viz práci Bauera cit. v pozn. 98, str. 121. Podobně v práci Walkerů cit. v pozn. 118, str. 487.

[131]) Viz práci Walkerů cit. v pozn. 118, str. 339.

[132]) Tamtéž.

[133]) Tamtéž.

čících proti podezřelému (obviněnému) tak, aby později mohl být postaven před soud meritorního rozhodnutí.[134])

Obvinění se formuluje nikoli na začátku jednání, resp. před jeho zahájením, nýbrž *až v průběhu jednání*, poté co byli vyslechnuti svědci obžaloby a event. i podrobeni křížovému výslechu ze strany obhajoby (podezřelý může být zastoupen „solicitorem", tj. obhájcem nižší kategorie), pokud soud řízení předtím nezastavil, např. pro zjevnou nepodloženost obvinění.[135]) Poté dochází k event. prohlášení obviněného, zda se cítí vinen a následuje obhajobou vedené provádění důkazů ve prospěch obviněného s obdobnou procedurou jako u důkazů předtím vedených žalobcem. Předběžné projednání věci před soudem nemusí být vždy veřejné a dokazování vedenému žalobcem nemusí být podezřelý přítomen. Není-li podezřelý přítomen, protokoly o těchto důkazech se podezřelému přečtou ještě před formulováním obvinění.[136]) Obviněný po vyhlášení obvinění v předběžném projednání („charge") nemá být již vyslýchán. Vyslýchán být však zřejmě může; v tom případě musí být opět poučen způsobem, jak uvedeno výše.[137]) I v této době ještě policie může sbírat důkazy proti obviněnému, i když — jak tvrdí Walkerové — je to výjimečné.[138])

Obžaloba (např. „indicment") předcházející hlavnímu líčení musí obsahovat podstatnější údaje ve vztahu k trestnému činu a odkaz na zákon (statut).[139]) I tak je však text obžaloby až velmi strohý,[140]) a ani jinak jej nelze dost dabře srovnat s kvalitou a náležitostmi obžaloby např. v čs. trestním řízení. Chybí např. rozbor důkazní situace a seznam všech důkazů (uvádí se jen seznam vyslýchaných osob v předběžném projednání a seznam nových svědků, kteří jsou navrhováni k výslechu u soudu).[141]) Tento postup nepochybně souvisí s tím, že žalobce může předložit soudu i důkazy, které před obviněným zůstaly utajeny.[142]) Tuto možnost má samozřejmě i obhajoba, je však zřejmé, kdy, pro koho a ve kterých případech ji skutečně využije. Zároveň nelze přehlédnout, že policejní a žalobní aparát není povinen sbírat důkazy ve prospěch podezřelého a obviněného. Jestliže se přitom přihlédne i k tomu, že celý důkazní proces je velmi svérázný

[134]) Tamtéž, str. 344—345.

[135]) Tamtéž, str. 346. Srov. Kennyho (práce v pozn. 120, str. 533), Poljanského (Kaminskou) (práce cit. v pozn. 120, str. 299—300) a Waltoše (práce cit. v pozn. 96, str. 32 a násl.).

[136]) Viz práci Walkerů cit. v pozn. 118, str. 345—346.

[137]) Viz text navazující na pozn. 128 až 131.

[138]) Viz práci cit. v pozn. 118, str. 344.

[139]) Tamtéž, str. 355.

[140]) Srov. tu příklad uváděný Poljanským (Kaminskou) v práci cit. v pozn. 120, str. 312. Tito autoři poznamenávají (tamtéž), že všechny okolnosti, které bude žalobce dokazovat, uvede až v úvodní řeči před soudem.

[141]) Tamtéž, str. 312.

[142]) Na to se zvlášť poukazuje v práci Strogoviče, Koreněvského, Zajceva a Kiseleva uvedené v pozn. 40, str. 31.

a formalizovaný, že v některých situacích má obžalovaný důkazní břemeno a že k odsouzení za jistých podmínek může stačit i uznání viny obžalovaným bez dalšího dokazování,[143]) a tedy vůbec bez zjištění skutečného stavu věci (objektivní pravdy), pak lze jen těžko věřit tomu, že i po formální (procesní) stránce a všeobecně jsou v Anglii práva trestně stíhaných osob chráněna lépe než v jiných procesních soustavách, zejména pak socialistických.

Přitom není bez zajímavosti, že tyto podstatné nedostatky mnozí buržoazní procesualisté snad ani nevidí. Svědčí o tom např. kritika francouzského inkvizičního přípravného řízení podaná Kennym, který vytýká tomuto řízení, že tu existuje spíše presumpce viny (kdežto v anglickém presumpce neviny). Kenny přitom chválí, že v Anglii je soud „objektivní a nezaujatý, pomáhá obžalovanému", což vyrovnává striktně žalobní zaujetí a omezení žalobní strany. Vězni je prý také málokdy odmítána bezplatná právní pomoc.[144])

Procesní postup ve Spojených státech amerických, do jisté míry odvozený z anglických principů, neobsahuje ani takové záruky občanských práv, jaké — při všech zmíněných výhradách — lze konstatovat ve Velké Británii.

V literatuře, i neprávnické a populární, a v mnoha politickoprávních dokumentech je popisována nepřehledná řada případů zvůle, porušování procesních pravidel v neprospěch podezřelých a obviněných atd. Sama procesní úprava tuto zvůli umožňuje svou nedokonalostí, zejména ve vztahu k činnosti policie.

Např. Michajlovská k tomu uvádí: „Sami buržoazní právníci přiznávají, že od okamžiku zadržení až do momentu vznesení obvinění, podezřelý se nachází v úplné izolaci, neví z čeho je obviněn a je zbaven možnosti nabídnout jakékoli důkazy ve svůj prospěch." S odvoláním na americkou právní literaturu (např. Ellisona) se pak Michajlovská zmiňuje o jednom z největších problémů postavení podezřelého v policejním řízení — totiž o časové mezeře, která vzniká od zatčení do obvinění, a která se podle úpravy v jednotlivých amerických státech pohybuje od několika hodin až do mnoha dní (např. v Los Angeles 40 dní, v New Yorku v závažných věcech 30—90 dní, v Bostonu 41 dní atd.)[145]).

Přitom nelze přehlédnout, že utajování obvinění vyslýchanému nebo záměrně klamný obviňující výrok je součástí celé „taktiky" vyšetřování, zejména pak quasitaktiky výslechové praxe v policejním řízení.

Dokonce i v učebnicích se doporučují takovéto metody ve vztahu k provádění výslechů: „Nikdy neprozrazujte nic o projednávaném případu. Velice zřídka je dobrou taktikou pro vyšetřovatele, aby dal najevo své stanovisko k případu. Nechte subjekt hádat, kolik se toho ví a kolik ne. Nedejte mu žádný podklad pro takovýto

[143]) Srov. např. Poljanského (Kaminskou) v práci cit. v pozn. 120, str. 259.
[144]) Viz práci cit. v pozn. 120, str. 594.
[145]) Viz práci cit. v pozn. 94, str. 46—47.

soud tím, že byste mu prozradili cokoli z vyšetřování."[146]) Mezi obecně doporučované „taktické" postupy patří kapciózní a sugestivní otázky, podvrhy a předstírání. Dienstein říká: „Použití triků a podvodů nebo jiných úskoků při získávání žádané informace od subjektu je velmi dobrá metoda — pokud funguje."[147]) Již názvy jednotlivých způsobů vedení výslechu naznačují jejich smysl. Tak je popisována metoda zvaná „hrajte na emoce", „studené rameno", „apelování na pýchu a samolibost", „použití lichocení", tzv. „kolotoč" či „výslech ze strany na stranu" (se záměrným obviněním z vymyšlené věci s prudkým zvratem výslechu k vlastnímu podezření), „houpat houpajícího", „podvrh na rozděleném páru" atd.[148])

Tyto „metody", doporučené v „učebnicích", jsou ještě zesilovány hrubým fyzickým násilím a zvůlí. Z mnoha autorů je možno se odvolat např. na Michajlovskou, která cituje řadu amerických pramenů o takových „metodách" v americkém trestním řízení (např. tzv. „třetí stupeň výslechu") a dokládá z týchž pramenů, že i takovým způsobem obdržené výpovědi jsou soudně uznávány.[149])

Není na škodu v této souvislosti připomenout metody doporučované čs. buržoazní policii v práci Čelanského, které, i když „oficiálně" nebyly uznávány, nicméně — jak sám autor tvrdí — byly běžné, a to alespoň u 30 000 zatčených u pražského policejního ředitelství. Charakterizují je tato doporučení autora: „Ano, vzít na vostro a roztočit, je vlastně celé tajemství metod moderní policie."[150]) Oč jde, vysvětluje se dále: Znamená to „zatknout na základě nikoli skutečného dokazatelného důvodu, nýbrž jen na základě instinktivního podezření, na základě podvědomého tušení, že (podezřelý) má na svědomí nějaký čin, zkrátka na základě pudového impulsu...".[151])

Zajímavý je i výklad Čelanského, co rozumí pod pojmem vznesení obvinění: Je to „dávat někomu něco", což značí „...obviňovat někoho z nějakého trestního činu. Přitom se tak nečiní snad akademickými frázemi jako: X. Y., jste obviněn, že jste tolikátého, tam a tam, odcizil to a to; tak se to může dělat u soudu. U policie se začne přímo: Tak jak je to s těmi zlatými hodinkami, které jste vzal minulého týdne...". Pak se obviněný začne „roztáčet", až „změkne".[152]) Přitom je možno použít i fyzického násilí, které je podle Čelanského přípustné podobně jako v boxu, kde se také nad tím nikdo nepozastavuje.[153]) Čelanský výslovně zdůrazňuje, že podle trestního řádu se u policie vůbec nedá postupovat, „ani si to nedovede představit".[154])

[146]) Dienstein, W.: Technics for the Crime Investigator. Springfield 1970, str. 109.
[147]) Tamtéž, str. 109.
[148]) Tamtéž, str. 109—114.
[149]) Viz práci cit. v pozn. 94, str. 49—51. Viz Mathern, V.: Výpoveď obvineného a svedka v konaní pred súdom. Bratislava 1968, str. 36—37, a práci Gardnera cit. v pozn. 80, zejména str. 206.
[150]) Čelanský, V.: Vyšetřovací metody bezpečnostní služby. Praha 1932, str. 77.
[151]) Tamtéž.
[152]) Tamtéž, str. 78, 79.
[153]) Tamtéž, str. 80.
[154]) Tamtéž, str. 269. Srov. též kritiku praktik a „kriminalistické nauky" v období čs. buržoazní republiky v práci Pješčak, J.: Úvod do kriminalistiky. Praha 1965, str. 166 a násl.

ПАВЕЛ ВОЙНА

Политико-правовое значение предъявления обвинения в чехословацком уголовном производстве и в некоторых зарубежных процессуальных регламентациях

(Резюме)

1. Вводная часть
2. Институт предъявления обвинения в социалистических регламентациях уголовного производства
3. Социалистическая законность и институт предъявления обвинения
4. Основные принципы уголовного производства и предъявление обвинения
5. Акты обвинения в буржуазных процессуальных системах

К числу важнейших институтов уголовно-процессуального права несомненно относятся возбуждение уголовного дела (§ 160 УПК) и предъявление (сообщение) обвинения (§ 163) УПК. Эти институты в чехословацком уголовном производстве появились в связи с реформой предварительного расследования в смысле предначертаний Общегосударственной конференции КПЧ (июнь 1956).

Работа посвящена политико-правовому значению института предъявления обвинения.

Вначале приведена краткая характеристика данного института в чехословацкой процессуальной структуре, а затем — с целью сопоставления — описаны аналогичные институты в процессуальных регламентациях СССР, ГДР и ПНР. Ввиду значительного сходства чехословацкой законодательной регламентации института предъявления обвинения (и всей организации, концепции и структуры уголовного процесса) с урегулированием данных институтов в упомянутых социалистических странах, в работе отмечены лишь наиболее значимые различия.

Затем в работе рассматривается соотношение института предъявления обвинения и ведущего принципа социалистического уголовного производства — социалистической законности. В этой связи указывается на ряд высказываний виднейших советских государственных деятелей — Ленина, Калинина и Дзержинского, подчеркивающих важность соблюдения советских законов уже на первых порах существования советской власти. Отмечается также значение соблюдения социалистической законности, акцентируемое в наше время на съездах коммунистических партий социалистических стран. Вместе с тем указывается, что советская и чехословацкая процессуалистика и криминалистика уделяют неослабное внимание политико-правовым, этическим и концептуальным вопросам режима законности в сфере борьбы с преступностью.

В дальнейшем институт предъявления обвинения в чехословацком урегулировании процесса сопоставляется с вызвавшими его сформирование основными принципами уголовного процесса, одним из проявлений которых он и является, обеспечивая их реализацию на практике. В частности, здесь подчеркивается взаимосвязь предъявления обвинения с конституционным принципом „преследования только на законном основании", порядок предъявления обвинения путем вынесения постановления, взаимосвязь данного института с принципами легальности и официальности, с принципом расследования, с принципами презумпции невиновности и объективной истины.

Подчеркивается значение предъявления обвинения для реализации принципа права на защиту и вообще для обеспечения требования относительно охраны прав человека и гражданских прав (причем не только в отношении лиц, привлеченных к уголовной ответственности). В более широком плане описывается взаимосвязь этого института с принципом обвинительного процесса, учитывая, в частности, и некоторые воззрения, которые в силу одностороннего подхода сыграли политически отрицательную роль в кризисном периоде 1968—1969 гг. в Чехословакии. В связи с оценкой роли и места института предъявления обвинения в общей структуре чехословацкой уголовно-процессуальной регламентации подчеркивается увязка между предъявлением обвинения, обвинительным заключением и приговором. Здесь указывается, что предъявление обвинения путем вынесения решения, определяющего момент начала и объем дознания, предварительного следствия и судебного производства, является логическим последствием организации и структуры процесса, предварительное расследование в котором имеет самостоятельное значение. Этим решением предопределены и объем и содержание разбирательства дела в суде и в основном обусловливается также самое решение дела по существу. При этом отмечается, что данная структура и концепция процесса, содержащие детальную процессуальную регламентацию криминалистическо-практической (следственной) работы, в одинаковой мере обеспечивает как интересы борьбы с преступностью, так и охрану прав и свобод граждан.

В заключение работы приводится общая характеристика обвинительных актов в Федеративной Республике Германии, в Англии, Франции и косвенно в США. Ссылаясь на конкретные законоположения, касающиеся обвинительных актов в производстве предшествующем главному разбирательству дела, и учитывая при этом общую концепцию и структуру процесса, указывается, что буржуазный тип процесса даже в процессуальном отношении (конкретно говоря, с точки зрения охраны прав и интересов лиц, привлекаемых к уголовной ответственности) нельзя считать более прогрессивным, более демократичным и гуманным по сравнению с процессуальной регламентацией в европейских социалистических странах. Здесь же отмечается, что на этапе полицейского предварительного расследования (который по сути дела всегда предшествует производству в суде, причем и в англо-американской системе „контрадикторного" предварительного судебного следствия) обвинительный акт по сути дела не имеет места и какого-либо процессуального значения и едва ли можно считать его в качестве самостоятельного акта или действия, связанного с более точно сформулированными правилами. Минимальные гарантии того, что подозреваемый узнает, в чем именно он заподозрен или „обвиняется" резко ограничиваются или же сводятся на нет в силу применения буржуазной полицией таких методов, которые в значительной степени не имеют ничего общего с научным пониманием криминалистики. В частности, на примерах методов американской криминалистики отмечен то факт, что практика умалчивания, извращения и прочего своеволия при предъявлении обвинения или факта подозрения играет весьма существенную роль. Вместе с тем приводятся доказательства того, что даже на последующем этапе производства по делу, осуществляемого судебным следователем (а в известной степени и в англо-американском судебном следствии), предъявление обвинения далеко не имеет того значения и не влечет тех последствий, как это имеет место в европейских социалистических странах.

PAVEL VOJNA

Die politisch-rechtliche Bedeutung der Erhebung der Anschuldigung im tschechoslowakischen Strafverfahren und in einigen ausländischen prozessualen Regelungen

(Resumé)

1. Einleitende Darlegung
2. Das Institut der Erhebung der Anschuldigung in den sozialistischen Regelungen des Strafverfahren
3. Die sozialistische Gesetzlichkeit und das Institut der Erhebung der Anschuldigung
4. Die Grundprinzipien des Strafverfahrens und die Erhebung der Anschuldigung
5. Die Anschuldigungsakte in den bourgeoisen Prozeßsystemen

Zu den bedeutendsten Instituten des Strafprozeßrechts gehört zweifellos die Einleitung der Strafverfolgung (§ 160 St. P. O.) und die Erhebung (Mitteilung) der Anschuldigung (§ 163 St. P. O.). Im tschechoslow. Strafverfahren scheinen sie im Rahmen der Reform des vorbereitenden Strafverfahrens, die laut den Intentionen der Gesamtstaatlichen Konferenz der KPTsch vom Juni 1956 durchgeführt wurde, auf.

Die vorliegende Arbeit ist der politisch-rechtlichen Bedeutung des Instituts der Erhebung der Anschuldigung gewidmet.

Zuerst wird dieses Institut in der tschechoslow. Prozeßstruktur kurz charakterisiert, um dann – zum Vergleich – zur Beschreibung der analogen Institute in den prozessualen Regelungen der UdSSR, der DDR und der PVR überzugehen. Die weitgehende Ähnlichkeit der tschechoslow. rechtlichen Regelung des Instituts der Erhebung der Anschuldigung (sowie der gesamten Organisation, Konzeption und Struktur des Strafprozesses) mit den Regelungen in den angeführten sozialistischen Ländern erlaubt es, bloß die hervorstechendsten Unterschiede zu konstatieren.

Im darauf folgenden Teil der Arbeit wird auf die Beziehung des Instituts der Erhebung der Anschuldigung zum leitenden Grundsatz der sozialistischen Typen des Strafverfahrens, zur sozialistischen Gesetzlichkeit, hingewiesen. In diesem Zusammenhang werden zahlreiche Äusserungen der führenden sowjetischen Staatsmänner, Lenin, Kalinin und Dzeržinskij in Erinnerung gebracht, die dem Prinzip der Einhaltung der Sowjetgesetze seit dem Beginn der Existenz der Sowjetmacht gewidmet waren und ebenso wird auch an den Akzent erinnert, den in der Gegenwart die Kongresse der kommunistischen Parteien in den sozialistischen Ländern auf die Bedeutung der Einhaltung der sozialistischen Gesetzlichkeit legen. Aufmerksam gemacht wird auch auf die ständige Sorgfalt, mit der die sowjetischen und tschechoslowakischen Prozessualisten und Kriminalisten die politisch-rechtlichen, ethischen und konzeptionellen Fragen des Regimes der Gesetzlichkeit im Kontext des Kampfes gegen die Kriminalität verfolgen.

Das Institut der Erhebung der Anschuldigung in der tschechoslowakischen Prozeßregelung wird dann mit den grundlegenden Prinzipien des Strafverfahrens, die

darin zum Ausdruck kamen oder bei seiner Gestaltung mitwirkten, bezw. seine Realisierung sicherstellen, verglichen. Betont wird hier besonders die Bindung der Erhebung der Anschuldigen an den Verfassungsgrundsatz „der Verfolgung lediglich aus gesetzlichen Gründen", die Konstruktion der Erhebung der Anschuldigung als einer Entscheidung, der Zusammenhang dieses Instituts mit dem Grundsatz der Legalität und Offizialität, dem Ermittelungsgrundsatz, dem Grundsatz der Präsumption der Unschuld und der objektiven Wahrheit. Betont wird weiter die Bedeutung der Erhebung der Anschuldigung für die Realisierung des Grundsatzes des Rechts auf Verteidigung, resp. überhaupt für die Befriedigung der Forderung nach dem Schutz der Menschen- und Bürgerrechte (und zwar nicht bloß derjenigen Personen, gegen die das Verfahren läuft). Breiter wird die Verknüpfung dieses Instituts mit dem Anklageprinzip beschrieben und zwar besonders auch mit Rücksicht auf manche Ansichten, die durch ihr einseitiges Herangehen eine politisch negative Rolle in den Krisenjahren 1968—1969 in der ČSSR spielten. Im Zusammenhang mit der Bewertung der Rolle und des Platzes des Instituts der Erhebung der Anschuldigung in der Gesamtstruktur der tschechoslowakischen Regelung des Strafprozesses wird auf die Verbundenheit der Erhebung der Anschuldigung, der Anklage und des Urteils Gewicht gelegt. Es wird ausgeführt, daß die als Entscheidung, die den Beginn und den Umfang des Strafverfahrens gegen eine Person bestimmt, konstruierte Erhebung der Anschuldigung die logische Konsequenz der Organisation und der Struktur des Prozesses ist, in dem dem Vorbereitungsverfahren selbständige Bedeutung zukommt. Diese Entscheidung legt dann auch den Umfang und den Inhalt des Verfahrens vor dem Gericht fest und bedingt im Wesen auch die meritorische gerichtliche Entscheidung selbst. Dazu wird bemerkt, daß die Struktur und die Konzeption des Prozesses, in dem auch die Untersuchungstätigkeit der Kriminalisten und der Sicherheitsorgane im Detail prozessual reglementiert ist, in ausgeglichener Weise sowohl die Interessen des Kampfes gegen die Kriminalität wie auch den Schutz der Rechte und Freiheiten der Bürger sicherstellt.

Die Arbeit schließt ab mit einer Gesamtcharakteristik der Anschuldigungsakte in der Bundesrepublik Deutschland, in Frankreich, England und indirekt auch in den USA. Anhand der konkreten Bestimmungen, die sich auf die Anschuldigungsakte in dem der Hauptverhandlung vorangehenden Verfahren beziehen und ebenso anhand der Gesamtkonzeption und Struktur des Prozesses wird nachgewiesen, daß der bourgeoise Prozeßtyp auch bezüglich der prozessualen Seite (besonders vom Gesichtspunkt des Schutzes der Rechte und der Interessen der Personen, gegen die das Verfahren läuft) keineswegs als fortschriftlicher, demokratischer und humanistischer angesehen werden kann als die Prozeßregelung in den europäischen sozialistischen Staaten. Es zeigt sich, daß in der polizeilichen Etappe des vorbereitenden Verfahrens (das im Wesentlichen immer dem Gerichtsverfahren vorangeht, und dies auch im anglo-amerikanischen System der „kontradiktorischen" gerichtlichen Voruntersuchung) der Akt der Anschuldigung im wahren Sinn des Wortes keinen Platz findet und keinerlei prozessuale Bedeutung hat und kaum als selbständiger Akt oder Handlung, die an genauer definierte Bedingungen geknüpft sind, angesehen werden kann. Die minimalen Garantien, die der Verdächtige dafür hat, daß er erfährt, weswegen er verdächtigt oder „beschuldigt" wird, werden dann noch weiter verkürzt oder negiert durch die Untersuchungsmethoden der bourgeoisen Polizei, die in beträchtlichen Maße nichts zu tun haben mit der wissenschaftlichen Auffassung der Kriminalistik. An Beispielen, besonders der Methoden der amerikanischen Kriminalistik, wird daran erinnert, daß das Verschweigen, die Verzerrung oder andere Willkür bei der Mitteilung der Anschuldigung oder des Verdachts eine keineswegs neben-

sächliche Rolle spielen. Gleichzeitig wird bewiesen, daß auch in der nachfolgenden Verfahrensetappe vor dem Untersuchungsrichter (und bis zu einem gewissen Grad auch in der anglo-amerikanischen gerichtlichen Untersuchung) die Erhebung der Anschuldigung weitaus nicht die Bedeutung und die Folgen hat, die mit diesem Institut in den europäischen sozialistischen Ländern verbunden sind.

Univerzita Karlova Praha

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 1 - 1981

Redakční rada časopisu:
prof. JUDr. Zdeněk Lukeš, CSc. (předseda);
JUDr. Karel Malý, CSc. (tajemník);
doc. JUDr. Dagmar Císařová, CSc.; prof. JUDr. Jaromír Kincl, DrSc.; prof. JUDr. ing. Eduard Kučera, DrSc.; doc. JUDr. Jiří Švestka, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha

Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.
Odpovědný redaktor doc. RNDr. Jiří V. Černý, CSc.
Vedoucí univerzitní edice PhDr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

D Graficky upravil Leopold Dvořák

Z nové sazby písmem Primus vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, závod 1

Náklad 500 výtisků Vydání 1. Kčs 10,–

V MONOGRAFICKÉ ČÁSTI ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE — IURIDICA

vyšlo od roku 1963:

Zdeněk Kučera, dr., Přímé normy jako prostředek právní úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem

Pavel Vojna, dr., Vznesení obvinění v čs. přkpravném řízení trestním

Miloš Jestřáb, dr., Zásada objektivní pravdy v trestním řízení

Cížkovská Věra, dr., Socialistické majetkové právo manželské

Litsch Karel, dr., Ústava a sněm německé říše v 19. století

Novotná Eva, dr., K základním rysům a tendencím právní úpravy pracovní doby

Fiala Josef, dr., Spory vznikající z podnětu výkonu rozhodnutí (exekuční spory)

Potočný Miroslav, dr., Deklarace zásad mírového soužití

Bakeš Milan, dr., Měnové vztahy a jejich právní problematika

Švestka Jiří, dr., Osvojení v československém právním řádu

Císařová Dagmar, dr., Aktuální problémy dokazování v trestním řízení

Čapek Jiří, dr., Teorie „právního realismu"

Fábry Valér, dr., Úvod do anglického pozemkového práva

Pelikánová Irena, dr., K právní úpravě dodavatelsko-odběratelských vztahů

Hlavsa Petr, dr., Koncepce a právní úprava řešení pracovních sporů

Slunéčková Jana, dr., Neprávní normativní systémy a socialistické právo

Winterová Alena, dr., Žaloba v občanském právu procesním

Bělina Miroslav, dr., Právo na práci v socialistické společnosti a právní záruky jeho realizace před nástupem občanů do zaměstnání

Publikace lze obdržet nebo objednat v knihovně právnické fakulty Univerzity Karlovy, 116 40 Praha 1, nám. Curieových 7

46 018

Kčs 10,—